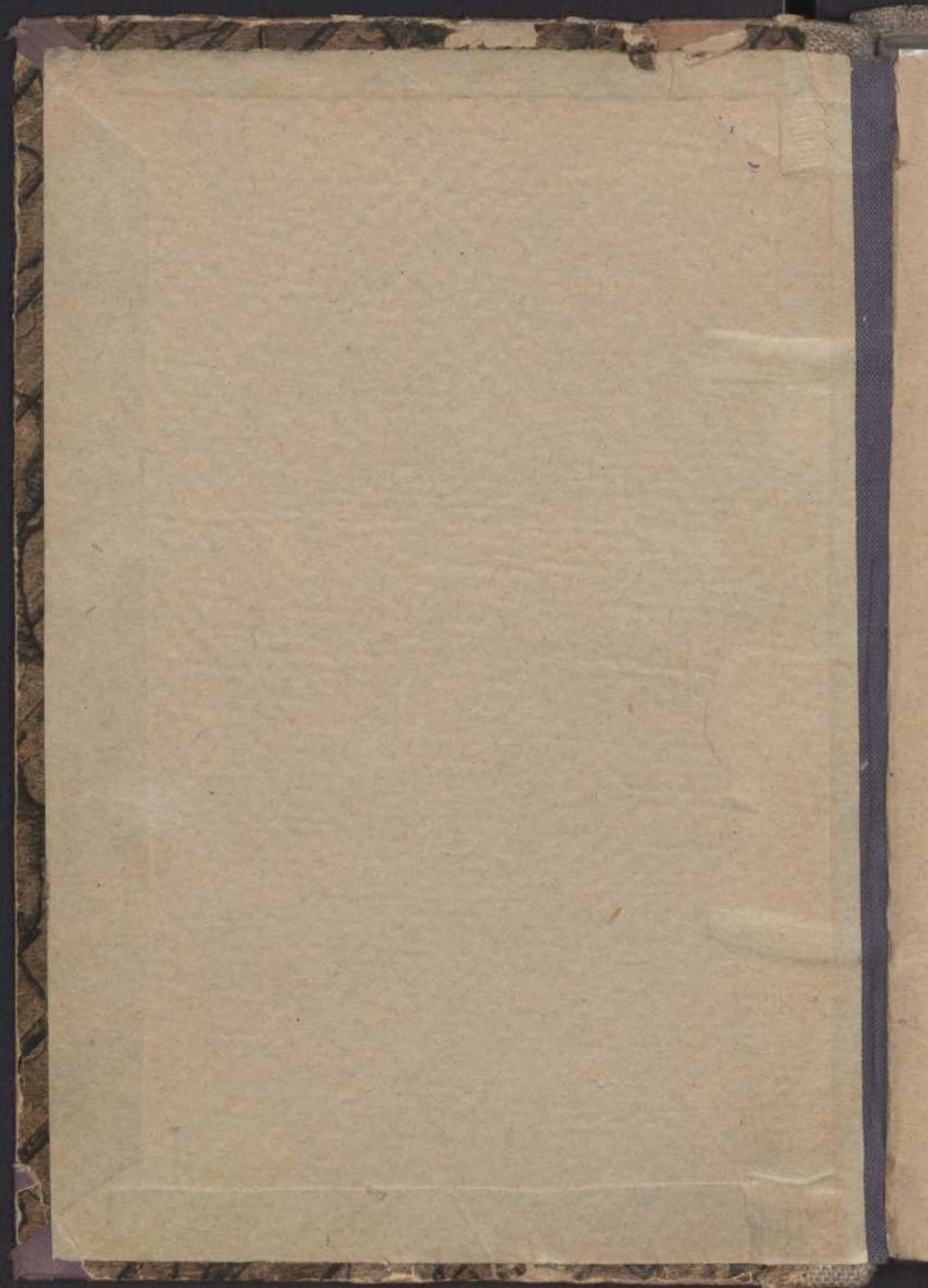
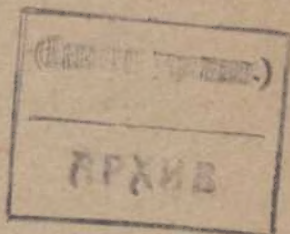
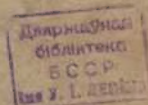

Колас, Якуб

„Сымон Музыка"

К

Институт Литературы
БИБЛИОТЕКА
им. А. М. Горького

Якуб Колас

Сымон Музыка

поэма

Дзяржвыд. Беларусі
Менск 1925

Якуб Колас

АД ВЫДАВЕЦТВА.

Поэма „Сымон Музыка“ сваёй першай часткай нарадзілася ў 1911 г.; другая частка яе напісана ў 1912 г. трэцяя і чацьвертая—у канцы 1917 г. і апошняя—у 1918 г У друку поэма паявілася ў 1917 г. ў часопісі „Вольная Беларусь“—першыя тры часткі, а канец поэмы друкаваўся ў часопісі „Вольны Сьцяг“ у 1921 г. У 1924 г. аўтар нанава пераглядзеў і пераапрацаваў поэму. Аднак не давялося пабачыць сьвету гэтай другой яе рэдакцыі: па дарозе з Кіславодзку, летам 1924 г., рукапіс гэтае рэдакцыі, ужо цалкам падрыхтаваны да друку, быў украдзены, і аўтар застаўся толькі з успамінамі аб ім, бо ніякіх чарнавікоў ад гэтага рукапісу ў яго, на няшчасьце, ня было. Такім парадкам „Сымон Музыка“ ў сваёй другой рэдакцыі не папаў у скарбніцу беларускага мастацкага слова, і здавалася, што здарылася незваротная страта для нашага пісьменства. Але Я. Колас ня спыняецца перад такой цяжкай няўдачай. Ён мужна прыступае зноў да поэмы, і к пачатку 1925 г. з-пад яго пяра выходзіць „Сымон Музыка“ ў трэцяй рэдакцыі.

Асноўны момант поэмы—гэта жывая сэрыя адбіткаў беларускае сялянскае псыхікі. Праз прызму гэтае псыхікі, у яе натуральным, беспасярэднім стане (Сымон Музыка), аўтар прабуе выявіць істотныя рысы сьветаразуменьня і, галоўным чынам, сьветаадчуваньня беларускага працоўнага сялянства, прабуе глянуць праз гэту прызму на рознастайныя праявы чалавечага жыцьця—як

грамадзкага, гэтак і індывідуальнага, прабуе адчуць хараство беларускае прыроды. Да гэтай асноўнай мэты аўтар дапасоўвае способы композыцыі поэмы і яе мастацкага стылю, ужываючы чыста народныя вобразы і мэтафорычныя выслоўі, як, напр., здань, душа, лясун, русалка, лёс і інш. Гэта надае поэме адмысловага народнага колёрыту, робіць яе жывой, сакоўна-маляўнічай і блізкай да народнае глебы.

Беларускай моладзі сваю
поэму прысьвячае
АЎТАР.

Ад роднае зямлі, ад гоману бароў,
Ад казак вечароў,
Ад песень дудароў,
Ад сьветлых воблікаў закінутых дзяцей,
Ад шолаху начэй,
Ад тысячы ніцей,
З якіх аснована і выткана жыцьцё
І злучана быцьцё і нябыцьцё,—
Зьбіраўся скарб, струменіўся няспынна,
Вясёлкавым ірдзеньнем мне сьпяваў,
І выхаду шукаў
Адбітак родных зьяў
У словах-вобразах, у песьнях вольна-плынных.
І гэты скарб, пазычаны, адбіты,
У сэрцы перажыты
І росамі абмыты
Дзяньніц маіх, дзяньніц маіх мінулых,
Для вас, душою чулых,
Як доўг, як дар,
Дае пясьняр.

СЫМОН МУЗЫКА

ЧАСЬЦЬ ПЕРШАЯ

I

На галіне
Пры даліне
Ліст на дрэве марна гіне:
Ліст зялёны, ды ўмірае.
Ліпа, матухна старая,
Ой, сыночка свайго скіне.
Ён пахілы,
Ён нямілы,
У сям'і ня мае сілы:
Тым нялюбы, што адметны,
І браты з ім няпрыветны —
Мусіць лёс такі пастылы.
Пад каронай —
Парасонам
Ліпы пышнай і зялёнай
Адзінокі колас жыта
Рос замкнёна і забыта,
Адарваны ад загона.
— Мілы браце!
Ў чужой хаце

Не нажыць табе багацьця—
Ліст сіротцы спагадае:—
І вясенька маладая
Для цябе—у вечнай страце.
 — Так, мне трудна—
 Тут нялюдна,
Я тут згіну неабудна,
Ды твой, лісьцік, лёс больш цяжкі:
Ты ў сваёй сям'і бяз ласкі,
Бы ня родны, а прыблудны.

— Ото-ж хлопец урадзіўся!
І ў каго-ж удаўся ён?
Ну, куды ты ўтарапіўся?..
Лепш-бы ты ня жыў, Сымон...
Уй, няўклюда, мухамора!..
Грэх адзін з ім, адно гора.
 Не адзін раз чуў папрокі
Ад бацькоў сваіх хлапчук.
А за што, за што парокі?
З-за чаго той злосны гук?
І за вошта б'юць малога
І чапляюцца чаго?
Ну, скажэце: што благога
У тых забаўках яго?
Хіба грэх складаць казанкі
Або песенькі? Чаму?
Але-ж гэтыя сьпяванкі
Так і чуюцца яму:

„Я насыплю горку
Жоўтага пясочку;
Правяду разорку
Беленькім кіёчкам.
Шу-шу-шу!—пясочак
Шурхнуў залаценькі.
Пясок—мой дружочак,
Дробненькі-драбненькі.
На пясочку зайкі
Кідаюць сьлядочкі...
Ой, якія байкі
Баюць мне пясочкі!

Хіба-ж грэх казаць пра гэта?
Чаго-ж сварацца бацькі?
Песьняй сэрцайка сагрэта,
Казкай ясьняцца дзянькі.
„Мусіць я, дапраўды, ліха“,
Сам сабе казаў Сымон
І чагось сьмяяўся ціха
Ды сьпяваў, званіў, як звон,
Той стары, што са званіцы
Адбіваў таемны зык
Ды каціўся за крыніцы
І дзесь там жалобна нік.
А ён слухае—ні слоўка,
Бы застыне, бы засьне,
І сама сабой галоўка
Заварушыцца, кіўне
У тахт нейкім дзіўным сьпевам,

Што зьвіняць вакол яго,
І ласкаючым павевам
Песьціць, гойдае ўсяго;
Аж захопіць дух блазноце
Нейкі радасны парыў,
І ў самоце-адзіноце
Песьні, байкі ён тварыў.
У яго быў сьвет цікавы,
Свае вобразы, жыцьцё,
І ў душы яго ўсе зьявы
Сваё мелі адбіцьцё.
Ён і рэха сваё кліча
І размову вядзе з ім...
Меў яшчэ ён такі звычай—
Гаманіць з сабой самым.
На сьмех хлопца падымаюць:
— Вось дурубала, даўбня!—
І ў патыліцу штаўхаюць,
Бы ня хлопец, а шчаня.
А ён нават не заплача,
Толькі голаву прыгне,
Як яго рука лядача
Неспадзеўна штурхане.
Адбяжыць, бядак, у страсе,
Разважаць пачне тады:
Можа ён у гэтым часе
Натварыў якой бяды?
Мо' зьняважыў ён старога?
Мо' на ўсіх пашоў адзін?
І ня ведае нічога,—

Ні праступку, ні прычын.
  Так, і праўда: непадобны
Быў Сымонка да другіх:
Гэта быў хлапчук асобны.
У яго вачох жывых
Думка нейкая бліскала,
Утаропіцца, глядзіць,
І на губках сьмех, бывала,
Заблукае, задрыжыць;
Пазірае і ўнікае—
Так аддасца марам ён,
Ды зьнячэўку запытае:
— Чаго, мама, стогне звон?
О, звон гэта быў цікавы,
Нязвычайны звон, стары.
Пра якія-ж гэта справы
Ён там бомкае ўгары?
Чаго так у засмучэньні
Будзіць там тыя лясы?
І Сымонка ў захапленьні
Ловіць звону галасы,
Бо як толькі звон зазвоніць
Як завойкае ўвышы,—
Адгукнуцца, загамоняць
Струны ўсе яго душы.
Сэрца ў хлопчыка заб'ецца,
Сам увесь ён задрыжыць,
І сама душа, здаецца,
Усьлед звону паляціць,—
Так узрушыцца хлапчынка,

І тады нібы праз сон
Штось мільгнецца на хвілінку,
Але што—ня ўцяміць ён
І ня можа даць назовы,
Што чуваць у тых званох,
Бо ўлавіць там сэнсу мовы,
Адгадаць яе ня мог,
Але чуў ён, чуў душою
Сэрцам чуткім і жывым
У тым звоне штось такое,
Што жыло і ў ім самым.
Ды ніхто ня знаў тых струнаў,
Патайных ніцей душы,
Што злучаюць гук пярунаў
З немым голасам цішы,
Бо і ў тэй цішы зацятай
Ёсьць і голас і свой твар,
Рознастайны і багаты,
Поўны музыкі і чар.
  Бедны хлопчык быў загнаны,
У бацькоў нялюбы сын,
Бо відочныя заганы
І меў толькі ён адзін.
Не такі, як усе дзеці,
Нейкі вырадак, дзіўны,
Нёс віну за ўсё на сьвеце,
Вінаваты бяз віны.
З ім і дзеці ня дружылі,
Ня прыймалі да гульні,
І ў самоце прахадзілі

Веснавыя яго дні.
Ї любіў ён адзіноту,
Бо так лепей было жыць:
Тут ён мог сабе ў ахвоту
Песьні пець і гаманіць.
Вось улетку дык раздольна:
Выйдзе з хаты ў поле, луг;
Цёпла ўсюды і прывольна,
Сонца многа, чысты дух.
На каменьчык сядзе ў збожжы,
Ня схісьнецца і маўчыць,
Ловіць сэрцам сьпеў прыгожы,
Як жытцо загаманіць,
Як зазвоняць, заіграюць
Мушкі, конікі, жучкі,
Ї галоўкай заківаюць,
Засьмяюцца васількі.
Сьпеў у сэрцы адклікаўся,
Ї так добранька было,
Што Сымонка сам сьмяяўся,
Ўсё сьмяялася, цьвіло.
Зазіраў тады хлапчынка,
Ї здавалася яму,
Што ён знае, як травінка
Сваю думае думу,
Што гаворыць жытні колас,
Ї аб чым шуміць ячмень,
Ї чаго сьпявае ўголас
Мушка, конік, авадзень,
Што ўгары над срэбрам жыта

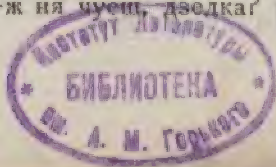
Пяе жаваранак той
Так прыгожа-самавіта.
І зачым у высь блакіту
Ідзе ветрык пехатой,
У высь тую, дзе хмурынкі
Над зямлёй плятуць вянкі...
Ці-ж ня мілыя часінкі?
Ці-ж ня слаўныя дзянькі?
Замляваў увесь Сымонка,
Як увосень жураўлі
Крык музычны роняць звонка
Над прасторамі зямлі.
Шнур жывы, загнуты крукам,
Ледзь чарнееца ўгары,
І ўсё стада з сьмелым гукам
Журавель вядзе стары;
Плыўка, згодна ходзяць крылы,
Як адно, у тахт адзін—
Пакідаюць край свой мілы,
Родны кут глухіх лядзін.
Шнур зьнікае, тоне ў багне
Мора сіняга нябёс.
У прастор і хлопчык прагне:
Там другі напэўна лёс.
І ён доўга, нярухомы,
Там стаіць і ўсё глядзіць
У край сьветлы, невядомы,
Дзе зьнікала тая ніць
Вольных пташак на ўсю зіму...
Ну, прашчайце да вясны!..

Поле, неба прад вачыма,
І ўжо крыкі ня чутны.
Так і жыў ён, гадаваўся,
Бы пры сьцежцы той гарох.
Сам з сабою забаўляўся,
Бегаў, бавіўся ў палёх
І размовы вёў з жытамі,
І складаў ён песьні дню,
З матылькамі, бы з братамі,
Час дзяліў свой і гульню.

II

Нясупыннай хваляй плыні
За парою йшла пара,
І прабіла час хлапчыне
Гнаць у поле са двара.
Ён праслухаў навучанку,
Як быць добрым пастухом,
Справіў пугу-павіванку,
Вузлы вывязаў гурком
І пагнаў авечкі ў поле
На папары і на ролі.
Ён цяпер глядзеў больш стала:
Ён—асоба, пастушок,
Нават права меў на сала
І на цёплы кажушок.
Добра ў полі: волі многа
І прастору-шырыні,
Вабяць далі там малога,
Як прынадныя агні.
Што ёсьць там, за тым, унь, гаем,
Дзе зьляглі нябёс вянцы?
Новы край і край за краем
І краі ва ўсе канцы!
І снуецца думка тая,
Каб пашырыць свой прастор;
Думка ўсюды залятае:
За сяло, за хвалі гор

І на хмаркі кіне вока,
Што, як гусанькі, плылі,
Запытае, як далёка
Тое сонца ад зямлі?
Як глыбок той прастор немы,
І ці мерыў яго хто?
І адкажа пасваему:
Вёрст напэўна будзе сто!
І яшчэ было чым міла
Тое поле хлапчуку,
Гэта тым, што дзед Курыла
Там яго трымаў руку.
Гэты дзед—пастух гуртовы,
Слаўны дзед, дзядок—душа
Гаваркі, мастак на словы,
І любіў ён малыша!
Не сьмяяўся дзед з Сымонкі,
Ня ўсчуваў яго ні-ні,
Частаваў з свае скарбонкі,
Бавіў цэлыя з ім дні.
Забяруцца ў цень пад грушу
І гаворку распачнуць.
Тут Сымонка сваю душу
Мог прад дзедам разгарнуць,
Запытаць пра сёе-тое
Дзедку добрага свайго,
Бо Сымон ня меў спакою—
Ўсё цікавіла яго.
— Дзедка, чуеш: во—сьпявае!
Ці-ж ня чуеш, дзедка? вунь!

— Гэта здань твая такая:
Адхрысьціся, хлопча, плюнь!
— Як-то здань! А ты паслухай!—
Дзед схіляе галаву,
Шапкай круглай, аблавухай
Чуць ня ўлазячы ў траву.
— Не, ня чую!—Ото дзедка!
Мусіць ты зусім аглух:
То-ж сьпявае з кветкай кветка!—
Вочы вырачыць пастух,
На Сымонку пазірае.
— Ой хітрэц! ото лайдак:
Чаго ён ня выдумляе!
Бач, знашоў, якіх сьпявак!
— Хіба-ж краскі не сьпяваюць?
— А які ўжо іх там сьпеў?
Краскі голасу ня маюць:
Пройдзе ветрыку павеў,
Закалышуцца—ня ўчуеш...
Кінь ты, хлопча, мары сьніць!
— Ат, дзядуня, ты жартуеш,
Каб малога падражніць!
— Ой, дзіўны ты!—дзед гаворыць
І пакруціць галавой,
А Сымон сваё гуторыць,
Глядзючы ў даль прад сабой.
— Дзед, зірні: куды-та хмаркі,
Унь ідуць, ідуць, як дым?
Там так добра, вольна, ярка,
А яны ідуць? Ці ім

Надта горача ад сонца,
Ці іх гоніць хто адтуль?
Ці ім блага там бясконца?
І скажы, дзядок, адкуль
Хмаркі гэтыя выходзяць?
— Эх, дзівак ты!—кажа дзед:—
Што за мысьлі ў цябе бродзяць?
Так утворан гэты сьвет:
Грэе сонца, ходзяць хмары,
Носяць сьнег і дождж і гром,
Ночкай вынікнуць стажары,
І бяздонныя амшары
Зоркі высьцелюць руном
Ды на поўдзень ад паўночы
Шлях пралажаць бяз прысад,
А куды, куды ён крочыць,
Хто адкажа табе, брат?
Вее вецер і сьціхае,
Як увойдзе ў берагі;
Па зіме вясна ўбірае
Твар зямлі, лясы, лугі;
І прачнецца ўсё дазваньня,
Жыцьцё ўзбудзіцца ў зямлі,
І бяз нашага пытаньня
Колас вырасьце ў ральлі.—
Хлопчык слова не прароніць,
Дзеду ў вочы ён глядзіць
І галоўку чуць прыклоніць,
Не варушыцца, маўчыць.

— Не, дзядок: ня тое, дзедку!
А ты вось скажы: чаму
Вецер песьні пяе ўлетку,
Плача-ж жаласна ўзіму?
— Схамяніся, бог з табою!
Унь ужо аб чым спытаў!—
І круціў дзед галавою,
І плячыма пацiскаў.
— Вось дык хлопец! скуль узяўся?
Не, сапраўды ты дзіўны:
Ці разумным ты прыўдаўся,
Ці з уроды ўжо дурны?
Не: з цябе відаць штось выйдзе...
Кінь ты гэтую думу—
Усё будзе ў сваім відзе,
Сам пазнаеш, што й чаму.
Вось каб ты вучыўся змаля,
Кніжку ў рукі-б даць табе!—
Дзед і хлопчык замаўкалі,
Кожны думаў па сабе.
Раз Сымонку давялося
Чуць, як граюць дудары,
І яму тады здалося,
Што да гэтае пары
Ён дзіцятка быў дурное,
Што ня жыў ён, а блукаў,
Што цяпер пазнаў ён тое,
Чаго шчыра так шукаў.
Слухаў хлопчык тое граньне,
Пад сабой ня чуў вямлі,

Бо ў тых зыках чараваньня
Сьпевы ўласныя плылі.
Струны сэрца ў ім дрыжалі,
Як дрыжыць блісканьне зор
У надземнай цёмнай далі,
І музыкам падпявалі
І ляцелі на прастор
У салодкім заміраньні
Ясным зоркам на спатканьне.
Дудары ўсё перайгралі,
Дальш у сьвет яны пашлі,
А ў душы яшчэ сьпявалі
Зыкі дзіўныя, плылі,
Разрасталіся й далёка
Душу вабілі сабой
І нясьлі яе высока
Над гаротнаю зямлёй.
Зыкі душу напаўнялі,
І куды-б ён ні пашоў,
Над ім гралі і сьпявалі
Дуды, песьні дудароў.
Разоў пяць губляў авечкі,
Шкоды ў полі нарабіў,
Здрасаваў шнуроў тры грэчкі,
Вератнік аўса прыбіў!
І за тое-ж досталося
Ад суседзяў, ад бацькоў.
Многа выцерпець прышлося
Папіханак, кулакоў!
Толькі-ж хлопчык ня чуў болю,

І ня тым занят быў ён:
Зыкі смутку, песьні волі
Чуў хлапчук з усіх старон.
І цяпер, як няпрытомны,
Стаў на гонях і стаіць,
Як выгнаньнік, як бяздомны,
Што ня мае дзе схіліць
Галаву сваю сірочу,
І надзей у ім няма.
Сам хлапчук ня знаў, што хоча,
Дзе, аб чым яго дума.
Ён ня ведаў, што з ім стала—
Сэрца поўніў нейкі сьпеў,
Думка дзесь ня тут блукала,
Дух як-бы кудысь зьляцеў.
— Эй, Сымон... Заснуў, ці што ты?
— А то ты... Ах, мой дзядок!..
— Дзе-ж авечкі... Ой блазнота...
Ну, й дадуць табе, браток!—
Тут Сымон ахамянуўся,
Бегчы кінуўся кулём.
— Стой! куды ты?.. Не ачнуўся!
Унь авечкі, за аўсом!—
„Зьбілі хлопца зусім з тропу,
Як ён рух яшчэ схаваў!
Б'юць, як цэпам тым па снопу!"
Дзед з сабою разважаў.
— Ну што думаў, брат Сымоне?
— Ах, дзядуня, любы мой!
Дудары тут шлі сягоньня...
Як-жа гралі! а-ё-ёй!

— Дудары?—стары спытаўся:—
Гм!.. дык унь што... пачакай!
Ты, відаць, ня просты ўдаўся,
Дам табе я нешта... грай!
Вось пакуль што, мой бядача,
Дудку дам табе я ў дар:
Ты—музыка, брат, няйнача,
Будзеш некалі дудар.—
Расхінуў тут дзед халат
Ды з кішэні-бакавушкі
Вынуў дудку-весялушку
І заграў на гэты лад:
„Сьвіньні ў рэпе,
Сьвіньні ў рэпе,
Парасята ў грэчцы,
А музыка
Без языка
Каля печы трэцца!..“
І яшчэ дзед разоў пару
Спрытна пальцамі прабег.
У Сымонкі ў вочках, твару
Бегаў ціхі-ціхі сьмех.
Ён, працягшы сваю ручку,
Вочак з дзеда ня спускаў.
— На, Сымоне, маеш штучку!
Грай здаровы!—дзед сказаў.
Як-бы дар які там з неба,
Дудку тую ўзяў Сымон.
—„Намачыць яе, брат, трэба:
Галасьнейшы будзе тон.

III

Няпрыхільны, як сіротка,
Ня прыласканы нікім,
Ведаў хлопчык, як салодка
Жыць вось так, сабой самым.
На Сымонку даўно ў хаце
Усе махнулі ўжо рукой.
Не радзіцца-б лепш дзіцяці
З такой чуткаю душой
У куточках, дзе спрадвеку
Беднасьць лютая гняце.
Цяжка жыць у цемнаце,
У зьнявазе чорнай, зьдзеку,
Дзе адбітак свой з-за хлеба
Накладае талака,
Дзе так пільна праца трэба,
Плечы моцныя, рука,
Дзе рот лішні на прымеце
І так топчацца сям'ёй,—
Лепш-бы там ня жыць на сьвеце
Дзеткам з чуткаю душой!
І Сымонка чуў і бачыў,
Як крыўляліся дзядзькі,
Ведаў, што ў сям'і ён значыў;
Нават родныя бацькі
Папракалі сына хлебам
Пры абедзе за сталом.

Ён—завала, ён—нязграба,
Ён радзіўся гультаём!
Горка стане бедачыне,
Ня прыхіліцца нідзе,
Тады толькі жаль астыне,
Як пажаліцца дудзе.
На прывольлі, сеўшы ў полі,
Смутна стане хлопчык граць;
Льлюцца, таюць зыкі болю,
Аж калоцяцца, дрыжаць,
Ды заплачуць, затрасуцца,
Капнуць дробнымі сьлязьмі,
То ўгару яны памкнуцца,
То зноў нікнуць па зямлі
І жалобна заміраюць
Немай жальбаю глушы,
То зноў ціха зачынаюць
Гоман сэрца і душы.
— Ось, глядзеце, здольна грае,
Як дудар той запраўскі!
Так, галубкі, выцінае,
Што рве сэрца на кускі.—
Смутак жнеек тых апране,
Разагнуцца і стаяць,
Як Сымон на дудцы стане
Жальбу сэрца выяўляць,—
Так-жа грае ён прыгожа,
Серп застыне ў іх руках
І павісьне жменька збожжа
На разогнутых плячах.

Але дудка замірае,
Як-бы той дзявочы ўздых,
І паволі заціхае
У прасторах дзесь пустых.
  Граў Сымонка, а дзед слухаў
І ківаў у тахт яму,
Як-бы ён з вялікай скрухай
Думаў нейкую думу.
— Добра граеш, хвацка граеш! —
Дзед, ачнуўшыся, казаў:—
І вялікі талент маеш!..
Я, брат, зразу адгадаў,
Што музыкам ты радзіўся...
Малайчына ты, Сымон!
Адно-б толькі не пабіўся
І ты сам, як той твой звон.—
  Здрыгануўся хлопчык зьлёгка,
К дзеду цісьнецца бачком,
Такі шчупленькі ён, крохкі,
Вочкі-ж бліскаюць агнём.
І хлапчынка ня стрымаўся:
— Не, дзед, будзеш рагатаць...
Я даўно, дзядок, зьбіраўся
Дзеду нештачка сказаць,
Ды ніяк не прыбяруся,
Не асьмелюся ніяк—
Сьмеху дзедава баюся!
— Эх, Сымон! ото дзівак!
Праўда: молада-зялёна!..
Ах, каб ты здаровы рос!—

Да сябе ўзяў дзед Сымона,
За плячук яго патрос.
— Ну расказвай! кажы сьмела,
Мой музыка малады:
Што ў цябе там зноў насьпела?
Можа песьня для дуды?
— Вось што ўперад я спытаю:
Дзед! ці чуе зямля боль,
Як па ёй саха крывая
Робіць боразны і роль?
Як зямельку конік топча,
Ці баліць ёй? ці чутно?
— Мудра ты пытаеш, хлопча,—
Проста слухаць мне дзіўно!
Не, ня чуе, бо ня жыва:
Хіба можа чуць пясок?
Заўсягды зямля маўкліва:
Як ні бі яе—маўчок!—
Змоўк Сымонка і прыгнуўся,
Цень задумы на ім лёг;
Ён у думках зноў замкнуўся
Ды скуб траўку каля ног.
— Не, дзядок: а мне здаецца,
Што яна такі жыва,
Бо адкуль усё бярэцца;
Краскі, дзерава, трава?
Усё з зямелькі, дзедка мілы!
Хто-ж іх корміць, дарагі?
Хто дае ім моцы, сілы?
Як, з чаго растуць лугі?

Ï чаго зямля так сумна
Познай восеньню, зімой?
Ï чаму прыветна, шумна
Ï так весела вясной?
Бо яна, відаць, штось знае,
Бо яна жыве, дзядок.
Ўсё жыве і душу мае:
Краска, дрэва і жучок...
— Хто-ж яго, Сымонка, знае,
Ï ня нам судзіць аб тым:
Гэта справа—патайная,
Ня мне розумам дурным
Гэты белы сьвет тлумачыць,
Бо хто-ж я? сьляпы мужык!
Мо‘ твой розум далей бачыць,
Мо‘ ты ў праўду глыбей ўнік,
А стары ўжо, бач, дурнее,
Як за семдзесят залез.
— Ты зірні, дзед, унь чарнее,—
Паказаў хлапчук на лес,—
Пара хвоек так прыгожа,—
Ты прыгледзься добра к ім...
Ці ня праўда, як ня схожа
Адно дзерава з другім?
Тая хвоя, што пры полі,
Бач, стаіць, як важны пан.
Разгарнуўшы на прывольлі
Свае лапы, бы каптан;
А другая, небарака,
Пахілілася наніз,

Стан пагнуўся, як кульбака,
І верх жудасна абвіс.
А чаму? У іх дзьве долі—
Лёс няроўнага жыцьця...
— Ну, Сымон: ня чуў ніколі,
Каб тваіх гадкоў дзіця
Ды так мудра разважала,
Толькі ведаеш, браток:
Мне здаецца ўсё, што мала
Пажывеш ты, галубок,
Бо ня любяць сьвет і людзі,
Каб іх тайнасьці пазнаць
Каб заглянуць у іх грудзі
І зьняць тайнасьці пячаць...
Ну, а што-ж ты мне, старому,
Думаў, хлопчыку, сказаць?
— Тое, дзедку, што нікому,—
Табе толькі можна знаць.
— Дзякуй, хлопча, за увагу,
Надта рады, мой каток?
Сядзь бліжэй, а я прылягу,
Бо штось ные трохі бок...
Эхэ-хэ, брат! адсьпявана
Мая песьня, дый пара—
Ўсё нутро ўжо папсавана,
Чуць трымаецца кара.—
Застагнаў дзед, кладучыся,
Лёг, шчаку рукой падпёр.
— Сьмерць падходзіць, крадучыся,
Як да стада воўк з-за гор...

Ты, Сымон, баішся сьмерці?
— Не!.. сапраўды гавару:
Я-б хацеў скарэй памерці:—
Дзед памрэш, і я памру.
— Жыць табе, мой хлопча, трэба:
Ты малы яшчэ, дзіця;
Расквітнее твая глеба,
Прыйдзе час твайго жыцьця...
Уміраць хоча! старэчы!..
Сьмейся з гэтай гаманы!..—
Ды ў той момант дзесь далеча
Ціха бомкнулі званы,
І між імі звон пабіты,
Той надтрэснуты, стары;
Зыкі смуткам апавіты,
Млеюць жаласна ў бары,
— Вось цікава: аб тым звоне
Я й хацеў апавядаць.
— Ну, кажы, кажы, Сымоне,
Бо цікава гэта знаць.

ПЕСЬНЯ АБ ЗВАНОХ

Гудам-звонам срэбра-медным
Звоняць звоны на званіцы.
Звоняць звоны ў час дзяньніцы,
Надвячэр'ем ясна-бледным,
Звоняць звоны галасныя.
Іх віталі сонца косы,
Агнявыя пасмы-стрэлы;
Нёсьвя звон іх у сьвет белы,
Плыў іх гоман пад нябёсы

  У пустэлі патайныя.
Срэбралітаю расою
  Іх віталі краскі, травы,
Промень ясны і ласкавы
  У тэй росцы зьзяў красою
  І вясёлкам ткаў кароны.
  Так званілі тыя звоны.
Між званамі на званіцы
  Быў адзін звон нязвычайны,
Меў ён голас рознастайны,
Чараў дзіўныя крыніцы
  І размовы нейкай тайны.
І быў сэрцам ён чульлівы.
Срэбраструнны, златаґукі.
Успрыймаў ён радасьць, мукі,
  То маркотны, то шчасьлівы.
  Як пакажа час разлукі,
  Як павене міг спатканьня.
І ніколі не маўчалі
  Струны-гуды звона тога:
Неба шыр, зямлі разлога,
  Залатыя сонца далі
  На яго адбітак клалі
Чары дзіўнага сьпяваньня.
Аклікаўся ён і громам
  Неба плыні віхрабежнай,
Буры чорнай і мяцежнай
  І сьлядком над божым домам
  Ад хмурынкі беласьнежнай.
Ён зьліваўся ў тон суладны

З шумам лісьцяў і травінак
З сьпевам красак і былінак,
На ўсё чулы і ўспагадны
І прыемны, бы ўспамінак.
А ў час ночы глуха-немы,
Калі месяц блеск свой кіне
У твар ночкавай пустыні,
І пад вэльмам ціхай дрэмы
Зоры высыплюць, бы іней,
Ажываў ён, і чароўна
Гралі струны яго самі,
І іх сьпевам-галасамі
Месяц цешыўся бязмоўна
З хорам зор і небясамі.
А калі званар, бывала,
Залатыя ўзбудзіць струны,
Тады хмарка свае руны
Ніжай к долу апускала,
Каб сьпявалі ў іх пяруны.
Ды маўчаў прастор бяздонны,—
Навакола ўсё нямела,
Бура ўзьняцца там ня сьмела,
Бо мінута песень звонных
Дабратою сэрцы грэла.
Так званіў ён, так ён клікаў,
Каб пазнаць дабра адзіна,
Каб айцец ня крыўдзіў сына...
Ды для гэтых яго зыкаў
Ня прышла, дзядок, часіна.

Кожны раз, як сьвет зьдзіўлёны
Слухаў сьпеў той з заміраньнем,
Праразьлівым бразгатаньнем,
Сьпеў яго глушылі звоны
І сьціхалі з насьмяханьнем.
Ім зайздросна, дзедку, стала,
Што меў дар такі звон гэты,
І што сьвет, у цьму адзеты,
Тая песьня асьвятляла,
Як і сонца сьветліць кветы.
І заглушан быў званамі
Гэты звон, вяшчун прарочы;
Ня трывожыць ён больш ночы
І цьмы, залеглае над намі,
Каб узвысіць лёс сірочы.
У няроўным тым змаганьні
Надарваўся звон чульлівы.
Змоўклі песень пераліва,
Зноў пануе бразгатаньне,
Пустазвонаў клік фальшывы.
І смуткуе звон разьбіты
Аб тых песьнях рознастайных,
Што ў прасторах, у бяскрайных
Зоры слухалі сукрыта,
Каб пазнаць іх сэнс патайны.
Але голас праўды, згоды
Не замрэ ў душы ніколі:
Будзе клікаць ён да волі,
Будзе ў сэрцы жыць заўсёды,
Як той вобраз лепшай долі.—

IV

Нікла жыцьце ў шумным лесе,
Агаляўся твар зямлі,
І ляцелі ў паднябесьсі
З звонкім крыкам жураўлі.
Восень ткала ўжо красёнцы
Мяккай чырвані ў лістох,
Восень сьпеў вяла бясконцы,
З ветрам ходзячы ў кустох;
Восень прала кужаль тонкі—
Павуценьня белы лён;
Восень шэрыя заслонкі
Моўчкі клала на адхон.
Восень шла ў сырым тумане,
Восень клыгала ўгары,
Восень песьні пела з рана,
Восень ныла ў вечары;
Восень слала дзень свой хмурны
Па падатак у лясы,
Каб на долы, стол хаўтурны,
Там заслаў ёй абрусы.
Ішоў зранку дзень пануры,
Ахінуўшыся ў імглу,
Вочы шэрыя прыжмурыць
І міргне вятру-арлу.
І падыме вецер сьпевы,
Захістаюцца лясы,

І даюць падатак дрэвы,
Лістам сьцелюць верасы.
Адзін верас і кравуе,
Там чуваць яшчэ жыцьцё,
А той вецер ліст драсуе,
Разьмятае, бы сьмяцьцё.
Глухла поле, замірала,
Як-бы дух пранёсься злы,
І ў задуме пазірала
Даль з-пад шэрае імглы.
Так на дзетак глядзіць матка,
Як расходзяцца яны
Па ўсім сьвеце з роднай хаткі
На мяжы свае вясны.
Нейкім жалем павявала
Ад аголеных палёў,
Ад шнуроў тых, дзе бывала
Нёсься шолах каласоў.
Там цяпер ральля чарнела,
Глызы ўскопанай зямлі,
І пакошу сеткай белай
Павуцінкі заплялі.
  Пад агульны смутак гэты
Граў Сымон цяпер адзін,
Граў прашчаньне жыцьцю лета,
Сьпеву-радасьці далін;
Граў разлуку з дзедкам мілым:
Дзед ня ўздужаў далей жыць—
Пад крыжом, пад тым пахілым,
Дзедка, друг яго, ляжыць.

Нейк няждана сьмерць скасіла,
Хоць даўно яна, як цень,
Шла за ім, свой міг сачыла
І забрала ў ясны дзень
Пры ўсіх людзях, сярод поля,
Як ён трошкі прыкархнуў;
Згас стары дзядок бяз болю,
Раз ці два адно зяхнуў.
Перацёр век дзед бязродны,
Ціха жыў, цішэй сканаў,
І ніхто ў пясок халодны
Сьлёз гарачых не раняў
І ня плакаў над труною:
Быў пастух—цяпер няма,
І халоднай цішынёю
Агарнула яго цьма.
Толькі ў часе пахаваньня,
Як закопвалі труну,
Горкі смутак разьвітаньня
Ўскалыхнуў душу адну.
— Дзедка, міленькі дзядуня!
На што ты памёр? на што?
Хто-ж мяне цяпер прыгорне?
Хто мне слоўка скажа? хто?—
Прытуліўшысь пад крыжамі,
Ціха хлопчык галасіў;
Стук каменьчыкаў нажамі
Біў яго і дух гасіў...
Пахавалі і накрылі,
Бомкнуў звон разы са два,

А на лета на магіле
Быльнік вырасьце, трава.
  І цяпер вастрэй Сымонка
Адзіноту ў сэрцы чуў,
Нейкі смутак, бы пялёнка,
Моцна душу агарнуў.
Гляне ён вакол на поле:
Унь там груша, там лясок,
А там жоўценькі пясок,
А дзядка ня ўгледзеш болей,
Ён памёр. І што з ім стала?
Дзе-ж падзеўся яго дух?
Ці душа ў зямлі прапала,
Як агонь: гарэў—і стух?
Ці яна па сьвеце ходзіць,
Як туман які, адна,
І спакою не знаходзіць,
І нікому ня відна?
Сьмерць, жыцьцё... Дзіўно ўсё гэта!
І на што жыць? каб сканаць?
Сьмерць прышла—і песьня сьпета,
І прыложана пячаць.
І няўжо ня будзе сьледу,
Жыў на сьвеце ты ці не?..
Смуткаваў хлапчук па дзеду,
І з ім бачыўся... у сьне.
А багацьце, што дзед справіў
За век доўгі—скрыпку, смык,—
Ён Сымону ўсё аставіў.
— Ты—музыка-чараўнік!

Грай-жа, дзеткі: скрыпка важна;
Смутак ты ёй свой вальлеш,
І душа заплача кажна,
Як ты смыкам павядзеш,
Бо хто ў горкай паняверцы
Крыж нясе свой, жывучы,
У таго ў людзкое сэрца
Ёсьць праўдзівыя ключы.
Грай-жа, хлопча, і старога
Ты хоць раз успамяні,
Бо мне жыць, браток, нямнога:
Мае зьлічаны ўжо дні.
З скрыпкай збудзеш сваё гора,
З ёю ты ўжо не адзін;
Скрыпка—хлеб твой і апора,
Дык шануй яе, мой сын:
Скрыпка верна ўсім служыла,
Каб і ты ёй верны быў,—
Гаварыў пастух Курыла,
Як духоўніцу рабіў.
І цікава была скрыпка,
Як-бы ў ёй быў хтось жывы:
Многа-сьпеўна, звонна-гібка,
Бы выказвала славы,
Як па струнах смык бывала
Ручка здольная вяла;
Добра гэта скрыпка грала
І зьвінела і гула.
Рад быў хлопчык: дар вялікі,
Неспадзеўны то быў дар,

А Сымону лёс музыкі
Усьміхаўся ў сонцы мар.
Ён са скрыпкай неразлучны,
Ня спускае яе з рук,
А ў час вольны і спадручны
Граў і цешыўся хлапчук.
А як часам горка стане
Ці засмуціцца чаго,
Скрыпку ўспомніць—сонца гляне,
Асьвятляючы ўсяго.
І што ён ня ўчуў-бы толькі,
І пальлецца з-пад смыка
Гоман песьні, віхар полькі,
Вір бурлівы „казака“.
— Вось глядзі—музыка новы
І які яшчэ скрыпач!
Спрытны, здатны, адмысловы;
З вузел сам, а ўжо пабач!..—
На Сымонку і дзяўчаты
Пaглядалі цікавей,
Ім пацешыць сэрца ў сьвята
Запрашалі ласкавей.
І Сымонка пад бародку
Дар старога дзеда браў
Ды, прысеўшы на калодку,
„Каваля“, кадрылі граў.
Спрытна пальчыкі хадзілі,
Смык то плаваў, то лятаў,
Дружна струны гаманілі,
Бы іх віхар калыхаў,

То разгульна і шалёна,
То спакойна, ледзь чуваць...
Нават дома на Сымона
Сталі йначай пазіраць.
„Ну, што-ж? хлопец не загіне“,
Маці думала аб ім:
„Можна будзе жыць хлапчыне
Скрыпкай, талентам сваім;
Падзаробіць і на хату,
Дапамогу сваю дасьць,
Хоць ня будзе тае страты,
Хоць малую ўнясе часьць“.
Бацька, хоць не прызнаваўся,
Ды таксама трохі мяк,
Калі часам даставаўся
З-за сынка увагі знак.
Ды Сымонка неахвотна
Граў „кадрылі“, „кавалі“,—
Біў ён больш на лад маркотны,
Дзе пакутаю зямлі
Аддаваўся сьпеў гаротны,
Сьлёзы жаласьці цяклі,
І дзе чуўся жаль, уціскі,
Крыўда, гора бедака,
Бо сьвет смутку болей блізкі
Быў для сэрца хлапчука.

V

Час падходзіў за пакровы.
Вецер ліст з лясоў атрос,
І на поле сваековы
Кінуў зьлёгенька мароз.
Агалела поле. Зьнята
Збажына з яго даўно.
Глуха, пуста і зацята,
І нікога ня відно.
І ціхутка, бы ў магіле,
Зьвіс нязрушана туман
І свае валокны-крыльле
Абапёр на той курган.
Адзінотай і пустэчай
Ўсюды веяла з палёў,
Нейкай млявасьцю старэчай
Аддавала ад лугоў.
Жыцьцё ўнікла. Бы ў жалобе,
Неба цьмілася, зямля;
Толькі ў руневай аздобе
Вочы песьціла ральля.
У такі час наш музыка
Пасьвіў стадка авячок.
Ціха, глуха, ані зыку.
Сеў пад хвойкай пастушок,
А авечкі рунь шчыпалі
Каля лесу тут адны

Ды трывожна пазіралі
Ї пужаліся яны.
Але іх такая ўдача:
З глупства пудзяцца, бягуць,
Камень, хвойку, куст убачаць,
Капыткамі землю б'юць.
Ї Сымонка з іх сьмяяўся:
— Вось дурныя, ха-ха-ха!
Куст ім страхам паказаўся!—
Пад гаворку пастуха
Заспакойвалася стадка,
Ї час зноў праходзіў гладка.
Але сёньня надта пудкі
Штось авечачкі былі.
— Ну, што з вамі, мае шуткі?
Што вы ў голавы ўзялі?—
Гаварыў Сымонка з імі,
Дый самога страх шугаў,
Ї трывожна ён вачыма
Поле, хвойнік азіраў.
— Ці ня воўк іх тут пужае?—
Толькі так памысьліў ён—
Ї затросься ўвесь Сымон:
Воўк з ялоўцу вылятае
Ды ў авечкі проста садзіць,
Злы, разьюшаны, бы кат,
Ї дзе хлопцу з ім тут зладзіць,
Бо такі драпежны гад!
Пасьць разьзяўлена, зубата,
Сам вялізны і сівы,

Хіб адкочан, шэрсьць узьнята,
Нават клык відаць крывы,—
Вельмі страшны з галавы!
Драпанула раптам стадка,
Аж па полі пашоў грук,
А ён—хоп за карк, лапатку
Ці за горла і—каюк!
Воўчым зубам чуць кранецца
Ці грудзінай дасьць упол—
Ні адна не страпянецца,
Трупам кінецца на дол!
З немым крыкам перапуды
Хлопчык кінуўся туды.
— Га! ага! Ты-га, паскуда!
Людзі, воўк! Сюды! сюды!—
Разагнаў усіх зьвяруга,
Трох на месцы палажыў,
А баранчыка схапіў
І панёсься ў лес, зладзюга!
І такі быў страх блазноце!
З крыку ён зусім ахрып,
Перасохла хлопцу ў роце,
І язык яго прыліп,
Ня мог вымавіць і слоўка,
Пабялеў, як той папер.
Ох, нагнала ліха воўка!
Што-ж рабіць-чыніць цяпер?
Страх і жаласьць агарнулі,
Плача горкімі сьлязьмі.
Людзі гэты плач пачулі,

З лесу едучы з дрыўмі,
І на крык хоць беглі жыва,
Ды ня ўпору ўжо прышлі:
Пазьбіраць авец пудлівых
Толькі хлопцу памаглі.
  Гнаў Сымонка рэшту стадка,
А самога страх шугаў:
Не даруе яму татка,
Што авец не ўпільнаваў!
Чула сэрца, што праборкі
І папругі ня мінуць,
Што скрозь столь убачыць зоркі,
Як наджэгі зададуць.
А аб тым, што ён нявінен,
І ня думаў хлопчык тут:
Хіба-ж быў яму адчынен
Справядлівы бацькаў суд?
Але-ж не! ён скажа: „Тата!
Крукам я стаяў, глядзеў,
Ды зьнянацку воўк пракляты,
Як той віхар, наляцеў.
Я гукаў, ахрып ад крыку.
„Га-а!“ Ён голас тут падаў,
Ды ў яго хрыпаты, дзікі
Голас з грудзяў вылятаў.
Толькі-ж дома не паверыць,
Ох, раскоціцца там гром!
Не хацеў-бы ні вячэраць,
Ні паказвацца і ў дом.
  Ішоў хлопчык у трывозе,

Замаркоціўся, прыціх,
А прад ім вязьлі на возе
Трох авечак няжывых.
  Вот сяло ўжо недалёка,
Затрымаўся ў полі ён.
Унь іх хата, і высока
Шэст убіт каля вакон.
Вось спыняюцца мужчыны
І авец у двор нясуць.
На спатканьне ім з адрыны
Два дзядзькі яго бягуць,
Штось гаворацъ... там і маці...
Людзі сыпнулі туды...
„Ну, прапаў ты, Сымон браце!
Ой, бяды будзе, бяды!“
А вось чэша дзядзька Юрка.
  — Добра выпасьвіў авец!..
Дзе-ж баранчык?.. Ось і шкурка,
Ось і мяска!.. маладзец!
Страты—добрая палова...
Скубянуў, дык скубянуў!—
І больш дзядзька ані слова,
Толькі поглядам кальнуў,
Сам пагнаў у двор авечкі,
А Сымон адзін зусім,
Торбу зьвесіўшы праз плечкі,
Ідзе воддалек за ім,
Ды маўклівы, бы акуты
Гэтым горам і бядою,
І бязьмернаю жудою,

Да зямлі быў дух прыгнуты.
Вось і дворык іх і хата,
Людзі ў весьніцах, дварэ;
Шуму-гоману багата,
Нейкі рух усіх бярэ.
А туман, імгла пустая,
Цяжка зьвісла над сялом.
Хлопчык цьмяна памятае,
Што тварылася кругом.
Так абрыўкі вьяў-малюнкаў,
Слоў нязьвязаных нічым,
Недарэчных вырахункаў,—
Усё вілося перад ім.
— Але ўсе-ж папарываны!
Ты-ж чаго глядзеў? дзе быў?
Вужу, гадзе шальмаваны,
Лепш цябе-б ён задушыў!—
Бацька ў роспачы, у злосьці
Кінуў жмут калючых слоў.
Не чакаць, няма мілосьці,
Але ён на ўсё гатоў:
Будуць лаяць—няхай лаюць,
Будуць біць—няхай і б'юць,—
Тыя грозьбы ня пужаюць
І ня кратаюць нічуць.
Усяму, усім староньні,
Ён стаіўся ў кут адзін,
Ён нібы ў пустым бяздоньні
Стаяў некалькі часін.

— Што стаіш там, як закляты?
Гора ты нам, ня дзіця!—
Кажа маці:—ідзі ў хату,
Недапека ты, куцьця!—
І ўздыхнула. Мусіць матцы
Шкода стала бедака,
Трэба-ж к сыну хоць азвацца;
А йдзе бацька з хлявушка,
Ён узбураны, сярдзіты,
Бровы ссунуты на нос...
— Годзі ўжо, Панас, ня бі ты,
І так розум ён растрос.
— Вон адгэтуль, каб і смроду
Мне твайго тут ня было!
Ты штодзень мне робіш шкоду,
З-за цябе і на сяло
Паказаць мне брыдка вочы!
Бяры скрыпку, смык і—вон!
Ідзі з дому, куды хочаш—
Больш ня сын ты мне, Сымон!—
Хлопчык, зьмешаны з гразёю,
З дому выгнаны, стаяў
Каля пуні пад страхою
І ў мрок ночы пазіраў.
Ён ня плакаў—зьнiклі сьлёзы,
Яны ўсе—на дне душы.
А дзесь вецер вербалозы
Над балотам варушыў.
А ён глух, ня чуў нічога.
А куды йсьці? да каго?

Ён ня меў нідзе нікога,
Хто-б схіліўся да яго.
  Пастаяўшы, хлопчык рушыў,
Пералез знаёмы плот,
Скрыпку ўзяўшы, і патрушыў
Упярод і ўсё ўпярод.
  — Трэба, бацька, ведаць меру!
Хіба так ён вінават?
Дзе яму даць рады зьверу?
Ідзі кліч яго назад!—
Сэрца маткі ня ўтрывала:
— Хлопец з страху пабялеў,
Перапудзіўся ня мала,
За дзень гэты пастарэў.
— От, няхай там паскавыча;
Ня дзе дзенецца, ня йдзі:
Зьмерзьне, сам, нябось, прысмыча;
Сядзь ты лепей і сядзі.—
Толькі-ж маці не ўсядзела,
Вышла ціхенька на двор.
— Дзе ты?—клікнула нясьмела.
Неба цёмнае бяз зор
Няпрыветна пазірала,
Цьма халодная маўчала,
Матцы кідала дакор
І папрокі ёй за тое,
Што пакрыўдзілі сынка.
І за што? за так пустое—
Ці-ж ухілішся ваўка?
Хлопца выгнаць, процiў ночы!

— Го-о, Сымон!—і ціха зноў,
І глядзяць дарэмна вочы
Па куточках між платоў;
Вышаў бацька.—Ідзі ў хату.
Ня туляйся, а то—дам!
Чуеш! слухаць трэба тату!
Што хаваешся ты там?
Нябось, бачу!—Ды нічога
Ён ня бачыў і ня чуў.
А мрок-багна строга-строга
Неба, землю агарнуў.
Бацькаў гнеў даўно мінуўся.
Як ні страшыў, ні гукаў,
Ды Сымонка не вярнуўся,
Слыху-голасу ня даў.

ЧАСЬЦЬ ДРУГАЯ

I

Калі вясною
Над зямлёю
Раняла сонейка праменьні,
Яно сказала ім тады:
„Ляцеце, промені, туды,
На баль мой выклічце стварэньні,
Ўдыхнеце дух ім малады,
Цяплом сагрэйце і каменьні,
Няхай зямля на ўсе лады
Сьпявае радасьць адраджэньня,
Няхай там зьнішчыцца суценьне,
Адбітак сьмерці і жуды“.

І косы тыя
Агнявыя,
Свайму пакорныя закону,
Ляцяць з нязьмераных вышынь,
І жыватворная іх плынь
Зьняла цямраную заслону—
Зацяты сон нямых пустынь.—
Выходзь, зямля, з свайго прыгону,
Разьвей ты сон і чары скінь!
І ткуць праменьні ёй карону;

З свайго надземнага амбону
Яе вянчае неба сінь.

Адна палоска,
Сонца коска,
Калі пустэлі пралятала,
Сустрэла хмарку на пуці.
„Спыніся, промень, не ляці:
Сагрэта ўжо зямная гала,
Мяне ты, промень, асьвяці!“
Яна ад холаду дрыжала
І нікла ў жудаснай муці.
Праменю сонца шкода стала
Прыгожай хмаркі, што ўмалала
Ёй косы сонцам заплясьці.

І ён спыніўся
І скланіўся
Перад няшчасьцем хмаркі божай:
Яна—адна, навокал—жуд,
Пякельны холад, мрок і мут.
І кінуў промень блеск свой гожа,
Нібы стварыў ён з ёю цуд:
Зазьзяла хмарка так прыгожа,
Што хто ні бачыў яе тут,
Зьвясьці вачэй з яе ня мажа.
Ён з ёю дзеліць падарожжа.
Але завуць яго на суд.

За што? за тое,
Што сьвятое

Парушыў сонца прыказаньне
І, не дасягнуўшы зямлі,
Куды ўсе пасланы былі,
Каб зьнішчыць цьмы там панаваньне,
Адстаў свавольна ад сям'і,
Разьліў свавольна сваё зьзяньне
У цемры хмарчынай ральлі.
„Блукай-жа ты ў пустой далі!"
Ен быў асуджан на выгнаньне
І на бясконцае блуканьне
Паміж нябёсаў і зямлі.

Ноч над сьветам панавала.
Поле жудасна маўчала
І халоднай цішынёй
Няпрыветна сустрачала
Тых, хто з скрыўджанай душой
Смутак нёс свой, сваё гора
У сьвет гэты, гэту даль,
Каб расьсеяць на пpасторы
Сьлёзы горкія і жаль
І ў дарозе між крыжамі
Гэты жаль узгадаваць,
Потым песьнямі, сьлязамі
Людзям зноў яго аддаць.
Шоў Сымонка на спатканьне
Змроку, цемрадзі палёў,
У круг гора і блуканьня
Мусіць лёс яго павёў.

І ён шоў—куды? ня ведаў
Ды аб тым і ня пытаў;
Пад убогі крыжык дзедаў
Неўзаметкі прыблукаў.
Тут ён толькі схамянуўся,
Стаў патрошку разважаць,
Пудка ў страсе азірнуўся—
Глуха могілкі маўчаць!
Ён прысеў на край магілы,
Скрыпку збоку палажыў
І заплакаў.—Дзедка мілы!
Ты адзін у сьвеце быў,
Да каго я прыхіляўся,
Ты адзін мяне ня гнаў
І ня крыўдзіў, не сьмяяўся
І ў нядолі памагаў.
Голуб сівы мой! ачніся,
Пашкадуй мяне, дзядок!—
Плакаў хлопчык, і ліліся
Градам сьлёзы на пясок.
Плача, бедны, прычытае,
Вуха к долу прыхіне,
Ды маўчыць зямля сырая
І ў зацятай цішыне
Прычытаньне замірае.
Змогся хлопчык, абясьсілеў,
Толькі ўсхліпваў ды ўздыхаў.
Ён сьлязамі жаль свой выліў,
Смутак імі спаласкаў.
І яму так лёгка стала,

Як-бы што яго ўзьняло
І так ціхенька гайдала
І так лёгенька нясло.
Вось узьняўся над крыжамі
І паплыў, паплыў, паплыў!
Толькі ветрык за вушамі
Ціха-ціха захадзіў.
А ён дальш усё нясецца,
Хмаркі гоняцца за ім
І сьмяюцца, ён сьмяецца
Сьмехам радасным такім.
А над імі сонца зьзяе,
Іх цалуе, як дзяцей,
І праменьні пасылае
Сустрачаць сваіх гасьцей.
Лёгка, вольна і лагодна,
Бы на крыльлях сьветлых мар,
Ён лятае так свабодна
У клубох купчастых хмар.
Але раптам стала зьмена:
У багне́ пустых глыбінь
Бурнай плыні коціць пена
І чарнее неба сінь,
Нікне сонца ў чорным муту,
Хмаркі спуджана бягуць,
І з мінуты на мінуту
Сьвет затопіць тая жудзь.
А ён больш ляцець ня можа,
Страх яго апанаваў.
Толькі-ж чуе—гэтак гожа

Хтось на скрыпцы заіграў.
  І вярнулася зноў сіла,
Страху скінуты гужы.
Азірнуўся—зноў магілы
І пахілыя крыжы.
А на прыкладзе драўляным
Бачыць—сівенькі дзядок,
Дзед Курыла, ў бель убраны,
Галаву схіліў набок
І ўсё грае, ды так гожа,
Як ніхто яшчэ ня граў.
Ці ня дзедка з падарожжа
Небу скаргу пасылаў
За дзіцятка, што марнее
Бяз прызору, без бацькоў,
Што ня песьціць і ня грэе
Ласка мацеры, братоў?.
  Слухаў хлопчык сьпеў нязнаны
І нясьпеваны нікім,
І гаілісь сэрца раны,
Нікла крыўда перад ім.
А дзед грае, смыкам водзіць,
Плачуць струны і дрыжаць.
І такую жальбу родзяць,
Што ніхто ня мог стрываць:
І крыжы на дол прыпалі
І схінуўся верх лясоў
І граць дзеду памагалі
Хорам згодных галасоў.
А Сымонка, як прыкуты,

Ня мог падьцам зварухнуць,
Ня мог гэтых чараў путы
Ні разьбіць, ні адхінуць;
Толькі-ж чуў, што ня ўздужае
Дый ня схоча далей жыць,
Бо то дзедка выклікае
Яго душу сапачыць.
Вось-вось ён ужо канае
І ўжо чуе сьмерці ўзмах.
Ён ня плача, ня ўздыхае,
І яго не пашыбае
Ані жаласьць, ані страх.
Ды ў той час, калі, здавалась,
Дух яго ўжо пакідаў,
Дзіва новае зноў сталась:
Дзед у скрыпку ўлез, прапаў.
І сама ўжо скрыпка грала,
Покі лопнула струна,
А як лопнула - прапала
Сну праявіна-мана.
Здрыгануўся, прахапіўся,
Галаву падняў Сымон.
„Гэта-ж толькі сон мне сьніўся!“
І галоўку зьвесіў ён.
Азірнуўся—скрыпка збоку;
Праўда, лопнула струна.
То-ж сапраўды, ненарокам,
Аж яшчэ гудзе яна!
Страшна, сьцішна хлопцу стала;
Увесь тросься ён, дрыжаў

Песьня ў сэрцы не змаўкала,
Смутак, гнеў у ёй гучаў.
Скрыпку ўзяў ён, азірнуўся,
Страх пашыб яго мацней,
Тут ён боязна прыгнуўся,
Ды з тых могілак—барждзэй,
Бег, пудліва азіраўся
Ды зноў бег па камянёх;
Толькі ў полі затрымаўся,
Пастаяў на растанцох
Пад тым крыжам, дзе дарогі
Секлі сьледам сваім сьлед
Ды праз нетры і разлогі
Беглі дальш у белы сьвет.

Гэй, дарогі ў край шчасьлівы!
Гэй дарогі
Паясы!
Колькі ножак пранясьлі вы
Праз аблогі,
Праз лясы!
Гэй, дарогі, ніці-кросна,
Тканкі кола
І зямлі!
Як заццята-безгалосна
Поўзьверх долу
Вы ляглі!
Гэй, дарогі-пуцявіны.
Чыёй волі
Вы ганцы?

Што гамоняць каляіны
І на полі
Растанцы?
Вы паведайце нам былі,
Што пісалі
Вам тут дні;
Няхай скажуць вашы мілі,
Як зьнікалі
Тут агні!
Няхай скажуць вашы далі,
Дзе зьвісае
Мгла-туман:
Што яны нам абяцалі?
Хто ня знае
Гэты зман!

Гэй, дарогі ў чыстым полі,
Ніці шэрыя зямлі!
Колькі к долі і нядолі
Ног людзкіх вы праняськлі!
Вышла-б казка, ды якая,
Каб маглі вы расказаць,
То, што й думка не згадае,
Што адным вам толькі знаць!
Над Сымонкам думкі ўюцца:
Што рабіць? Куды пайсьці?
Ці назад дамоў вярнуцца,
Ці ў сьвет гора панясьці?
Ды вялікі сьвет бясконца,
А ён—толькі мошка ў ім,

Лёгкі пыл у косках сонца,
У прасторы тонкі дым.
Чужаніца між сваімі,
„Непатрэбны дармаед",
Як пагодзіцца з чужымі?
Як сустрэне яго сьвет?
І дадому-ж ён ня пойдзе
Зьдзек цярпець і сьпіну гнуць,
Долю знойдзе ці ня знойдзе—
Гайда ў пуць, далёкі пуць!

II

Заблішчала, зазьзяла на ўсходзе лука—
Бераг неба над краем зямлі;
Залатыя чаўночкі ўсплылі,
З безьбярэжнай далі
Разьлівае ўжо блеск агнявая рака,
І чыясь там рука
Аднімае заслону з зямлі.
А з-за краю нябёс вочы ўскінуў дзянёк,
Сыпнуў чырвань на шапкі лясоў,
Нясе жмут залатых каласоў,
Абрусоў, паясоў
Белы сьвет убіраць, небу сплесьці вянок,
І расьсеяўся мрок,
Адамкнуўся цямраны засоў.
І балуе пажар—іскры сонцавых кос,
Разьнімаецца шырай, дужэй,—
Ясны дзень павядзе цяпер рэй.
На душы весялей,
А ўчарашняга дня кроплі вылітых сьлёз
Замарозіў мароз—
Срэбрам іх парабіў, чарадзей!

Шоў Сымонка, углядаўся,
Як гарэў і зьзяў усход,
Як дзень новы з ім вітаўся
І зваў весела ўпярод.

І ён шоў, мінаў сялібы,
Што чарнеліся ўдалі,
Шоў праскамі цераз скібы
Сьвежа-ўзгоранай зямлі,
Каб з людзьмі не сустракацца
І хітрэй схаваць сьляды,
Бо мог кожны запытацца,
Хто, адкуль ён і куды
Ідзе рана так, да сьвету,
Абарваны, чуць адзеты
І абуты ў пасталы?
Доўга ён трапаў, далёка
Кінуў роднае сяло.
Над лясамі ўжо высока
Сонца ўгору падышло
І выгнаньніка ласкала,
Грэла, песьціла цяплом
І, як матка, цалавала
Тэю коскаю-сьвятлом.
Як сьмяюцца толькі дзеці,
Усьміхнуўся тут Сымон,
Бо пачуўся, што на сьвеце
Не адзін ён—з скрыпкай ён!
Вочкі хлопчык ускідае,
Каб акінуць гэту даль,
Крэпне сілка маладая,
Чаго-ж шкода? чаго жаль?
  Эх, што можа быць дарожай
Вольнай волечкі, палёў?
Гэтай сіняй далі гожай,

Невядомай і прыгожай.
Без канца, без берагоў?
Гэтых хмарак злотатканых,
Ветру посьвісту ў палёх,
Думак сьветлых, мар нязнаных
І нікому неказаных
Казак лесу і дарог?
Што цікавей падарожжа,
Негаданых зьяў быцьця,
Шуму лесу, сьпеву збожжа,
Новых песень запарожжа,
Сьпеву новага жыцьця?
Эх, ты шыр-прастор далёкі!
І шчасьлівы будзе той,
Хто душою адзінокі,
Вольны сэрцам, яснавокі,
Згодна злучыцца з табой!
Ды Сымонка з-за трывогі
Ночкі жудаснай ня чуў,
Што балелі яму ногі
І што голад яго гнуў.
Вось задача, дык задача:
Дзе і як здабыць яды?
Папрасіць хіба, няйнача?
Да дзе сунуцца? Куды?
І ён стаў шукаць вачамі,
Дзе-б спыніць іх і на чым.
Унь там хата за карчамі,
Якраз з коміна йдзе дым,
Коціць лёгкія клубочкі,

Дужкай зьвіўшыся ўгары,
Ї так вабяць яго вочкі
Тыя ціхія двары!
Пэўна там пякуць аладкі.
Вось каб блінчык, хоць адзін!..
Ён вачэй ня зводзіць з хаткі,
Мысьліць некалькі хвілін...
Не, брат, трохі рызыкоўна:
А спытаюць: хто такі?
Небясьпекі ўсюды поўна,—
Не, туды йсьці ня з рукі.
Дый сабакі там ліхія,—
Далей лепш пайсьці адсюль.
Ён мінае хаткі тыя,
А ў жывоціку—буль-буль!
Слабасьць чуе, млеюць ногі,
Але йдзе—куды? зачым?
Трудны першыя парогі,
А што далей будзе з ім?
  Так ідзе ён, а з ім поруч
Думак коціцца клубок.
Раптам нікне ў сэрцы горач—
Унь кудзеліцца дымок!
Як ён мілы і павабны,
Толькі й можа знаць пастух.
Тчэцца сіні шнур ядвабны
Ї спакойны такі рух!
Сам агонь у полі тлее,
Нікагусенька няма.
Хлопчык зразу весялее,—

Духам падаў ён дарма.
Зьнікла гора, як-бы труска,
Дым зьнёс цяжкую думу;
Будзе хлопчыку закуска,
Будзе сьнеданьне яму!
Бо на полі бульбы многа,
Бульбы можна напячы.
І бярэ тут рух малога,
На агонь нясе карчы.
Чуць агоньчык разгарэўся,
Ён—у бульбу на загон;
Так капае, аж угрэўся,
Бо свой клопат—ня прыгон.
Бульба ў прыску, а над прыскам
Бурна полымя гарыць
З шумам-трэскам, з нейкім піскам,
Бы з ім хоча гаварыць.
Той агоньчык разгараўся,
Бойка полымя шугаў,
З-пад карчажкі выбіваўся,
Тонкай стужачкай зьвіваўся,
І паленцы ахінаў;
І дымок пагульваў жвава,
Гнаў клубочак за клубком,
Браў улева, рваўся ўправа,
Бег раўнюсенькім слупком
У прасторы горных сьветаў
І губляўся там, зьнікаў...
Жартаўнік агоньчык гэты!
Дзе-ж наўперад ён блукаў?

Думаў хлопчык: Ён—цікавы.
Дзе-ж ён быў? Дзе будзе зноў?
Ён і злосны і ласкавы,
Ён спакойны і рухавы,
Ён і стар і вечна ноў.
Ён патухне, а жыць будзе...
Хіба ў ім жывы дух ёсьць?
Я-ж у сьвеце толькі госьць,
Як і госьці ў сьвеце людзі...
Дзіўна гэта, страх цікава
Я-б хацеў быць сам агнём:
Я-б дымком па небе плаваў,
Па зямлі-б хадзіў сьвятлом.—

Дагарэлі дровы—
Полудзень гатовы.

У Сымонкі баль ды годзі,
Ён усеўся на калодзе,
Ён у лесе, бы ў гасподзе.
А настольнік—пласт імшысты
Ды прыгожы, ды іскрысты,
З густам вытканы і чысты.
Тыя ніткі зямля прала,
Тую пражу сонца ткала.
Коскі сонца хлопцу служаць,
А бульбінкі толькі тужаць:
Ён ня можа іх адужаць,
Аж зайздросьцяць яму сойкі,
Штось сярдзіта сьвішчуць з хвойкі,

Справа чуць ня йдзе да бойкі.
І мурашак бярэ дзіва,
Прыпаўзьлі сюды маўкліва,
Пазіраюць унікліва,
Пасваему б'юць у лапкі,
А Сымон сядзіць бяз шапкі,
Бульба тая смачней бабкі.

Узмацніў хлапчынка сілы,
Уздужаў ён і ажыў,—
Тут куточак такі мілы,
Так ён добра паслужыў!
Нават кідаць яго шкода.
Ён прысеў на гладкі пень.
Zацішно, і ў сэрцы згода,—
Хоць сядзі тут цэлы дзень.
Ён сядзіць, а ў ім штось грае,
Нейкіх сьпеваў шум дзіўны,
І няма ім канца-краю,
Ім валодаюць яны.
Дзе-ж ён чуў іх? І адразу
Ноч успомніў тут Сымон,
Постаць, дзедаву выразу,
І ўсё, што навеяў сон.
Ён наладзіў скрыпку жыва,
Чуць крануўся струн смычок,
Звонкіх зыкаў пераліва
Поўняць лес, маладнячок.
Сьвет забыў цяпер Сымонка,
Скрыпцы душу ўсю аддаў,

Ї пашла-пашла гамонка—
Лес сьмяяўся і рыдаў.
А скрыпіца галасіла
Смутнай восені дажджом,
Адчувалася ў ёй сіла,
Што лілася ручаём;
Ї адразу адрывала
Сьпеў магутнасьці яна,
Каб зноў квола задрыжала
Яе чуткая струна.
Граў Сымонка і часамі
Смык ад скрыпкі аднімаў
Ї кудысь у глыб вачамі
Пільна-пільна пазіраў,
Потым зноў ён ачынаўся;
Сэрца білася ў грудзёх,
Ї агоньчык запаляўся
Ў яго кругленькіх вачох.
Зноў над скрыпкаю жалобна
Смык хадзіў, бы штось раняў,
Ї сьлязамі дробна-дробна
Лес, дуброву напаўняў.

Хлопчык змоўк і здрыгануўся,
Аж падскочыў: перад ім
Сівы дзед стаіць, сагнуўся,
Вокам моргае сьляпым!
Страшны, бледны, абарваны,
Жыцьця пасынак, бядак,
На ім торбы і лахманы,
У руцэ кій—то жабрак.

— Хто ты, хлопча?—дзед пытае:—
Чый сынок? якіх бацькоў?..
Ну-ж і хлопец! Моц сьвятая!
Маладзец, каб я здароў!
Тваё граньне гоіць раны,
Ну й мастак ты, хоць малы!—
Хлопчык бачыць—дзед рахманы,
Хоць і страшны, ды ня злы,
Але што сказаць адразу:
Праўду вылажыць? салгаць?
Дзед стаіць і жджэ адказу,
Потым зноў давай пытаць.
— Я... так... хлопец... падарожны,
Праз сябе сам... Я... нічый!—
І пры гэтым асьцярожна
Ён зірнуў на дзедаў кій.
— Як-жа гэта: сам сабою?—
Дзёд ускінуў плячуком:—
Ты-ж ня вырас пад вярбою
Ці ў бары баравіком?
— Я, дзядок, прагнаны з хаты
І іду... куды? у сьвет!—
Больш зьдзівіўся дзед кудлаты,
Разважае нешта дзед.
— Гм, хлапчынка: сьвет вялікі.
А прыпынку ў ім няма,
Прападзеш, бы яблык дзікі,
Цяпер восень, там зіма.
Дзе-ж ты дзенешся зімою?
Хто табе прытулак дасьць?

Эх, спазнаешся з бядою!
Эх, шырока яе пасьць!
Горка, горка давядзецца,
Ты старога запытай.
Ой, часамі так прыпрэцца,
Што хоць рэпачку сьпявай!
А на сьвеце, хлопча, ўсякіх
Многа знойдзецца людзей.
На пахілых і сабакі
Брэшуць злосьней і гарэй...
Як-жа ты надумаў, дзеткі?
— А ня ведаю... ніяк...
— Го, то кепска, мая кветка!—
Галавой матнуў жабрак.
Змоўк дзядок, маўчаў Сымонка,
Апусьціўшы вочы ў дол,
А стары разважыў тонка
І так кажа:—Што-ж, сакол,
Вось што я табе параю,
Каб ня траціць лішніх слоў:
Я стары і лепей знаю,
Што рабіць, каб я здароў!
Пойдзем, хлопча, маім шляхам:
Будзе нам латвей удвух;
Ты ня будзеш жыць пад страхам,
Што злы голад выне дух.
У мяне-ж ёсьць свая хатка,
Нажабруем, купім дроў;
Печ прыгорне нас, як матка,
Добра там, каб я здароў!

І ня трэба чыёй ласкі,
Хай сабе трашчыць мароз,
Мы расказваць будзем казкі—
У мяне іх цэлы воз.
— Ну, а біцца дзед ня будзе?
— Што ты!? не, каб я здароў,
Каб памёр на гэтым грудзе!
— Калі так, то я гатоў.—
Дзед сядае на калоду
І, заместа барышу,
Дае сальца малышу,
Каб азначыць тую згоду.

III

Нікне ночка. Дзень чуць значна
З сьмехам ясным на вуснох
Ідзе з ёю ў стэп няўбачны
І губляе ў глыбінох,
Цёмна-сініх і далёкіх,
Там, дзе зорачкі гараць,
І дзе хмарак адзінокіх
Віхр ня сьмее заганяць.
Як той дзень за ночкай сьледам
Ходзіць кожную пару,
Шоў Сымон за старцам-дзедам,
Дзед—уніз, ён—угару.
Дзед слабеў і траціў сілы,
Круг жыцьця ён замыкаў
І ступаў на край магілы,
Хлопчык круг свой пачынаў.
Шлі яны ад хаты к хаце,
З вёскі ў вёску, з краю ў край,
У сярмяжках—латка ў лаце,
З адным толькі словам—дай!
І ў прыгодзе ўсё бывала:
Ціснуў холад іх, мароз,
Сьнегам вочы засыпала,
Вецер торбачкі іх трос,
Як шалёны, выў, сьмяяўся,
Біў у твар і з ног скідаў

Ды ў лахмоцьце забіраўся,
Шапкі з іх галоў зрываў
І ганяў па сьнежным полі,
Злы, бязжаласны вар'ят.
І Сымонка, як ніколі,
Зазнаў горачка тут шмат.
Але хлопчык шоў пакорна,
Мерным крокам, як і дзед;
Сьцежка ўсюды ім прасторна,
Ім адчынен белы сьвет.
Ды што нам у тым прасторы?
Што нам шыр без берагоў,
Калі мы—чаўночкі ў моры
Без вясёл, без жагялёў?
І арлу прастор ня мілы,
Хоць і волен яму пуць,
Калі ён ня мае сілы
Вольна крыльлямі ўзмахнуць
І ляцець, куды ён хоча—
У бяздоньне глыбіні,
Там, дзе ў хмарах гром ракоча,
Самі паляцца агні.
Неразлучны з скрыпкай-другам,
Хлопчык шоў, у сьнезе вяз,
А па хатах з дзедам цугам,
Вочы ўзьняўшы на абраз,
Пеў жабрацкія літаньні,
У тон дзеду патрапляў
І дзядоўскія сьпяваньні
Ён на скрыпцы выйграваў;

І тады, як зрэдка сьпевы
Песень дзедавых сьвятых
Ціхім жаласьці павевам
Струн краналіся жывых,
Скрыпка раптам ажывала
І ўжо новым языком
Жаласьць сэрца выяўляла
І зьвінела пад смыком.
І тады вакол Сымонкі
Ўсе зьбіваліся цясьней,
А дзядоўскія скарбонкі
Накладаліся паўней.
Грош завёўся ў дзеда ў латах—
Запамог Сымон яму...
Так па дворах і па хатах
Перакідалі зіму.
  Надакучыла-ж зіміца!
Прыхадзі хутчэй, вясна:
Ты—крылатая зарніца,
Ты—прызыўная струна,
Ты—дзяўчынка-чараўніца,
Ты прыветна, ты ясна,
Гучнай радасьці паўна;
Ты—надзей і мар злучэньне,
Ты—гром песень, цішыня,
Ты—надзорнае імкненьне,
Ты—прастора-шырыня,
Ты—прыгожасьць-лятуценьне,
Ты—развага-глыбіня,
Усьмех радаснага дня.

Прыхадзі-ж, вясенька-радасьць,
Буйна росамі зазьзяй,
Хай твая краса дабра дасьць
І абудзіць гэты край!
  І прышла яна, княгіня,
Пазганяла сьнег з зямлі,
І дзе толькі вочы кіне,
Ажыўлялася пустыня,
Травы, красачкі расьлі.
А Сымонка нецярпліва,
Сам ня знаючы, чаму,
Ждаў вясеньку, ждаў, як дзіва,
І кляў холад і зіму.
І цяпер ён быў вясёлы,
Бо ён чуў, што ён жыве,
Што жыве з ім лісьцік кволы;
Жыцьцё чулася ў траве,
У гаёчку, у лясочку,
На палёх, і на лугох,
І ў зялёненькім лужочку,
І ў крынічных берагох;
І ў душы бы штось сьпявала,
А пра што, душа ня знала—
Так сьпявалася само;
Чуў хлапчынка, што спадала
З шыі цяжкае ярмо
Адзіноты, долі горкай,—
Сьвет хацелася абняць
І людзям бліскучай зоркай
У іх цемрадзі зазьзяць

І сказаць ім, як шчасьліва
Можна жыць і на зямлі,
А яны ўсе—злы-маўклівы
І гняўліва-абурлівы,
З рубяжоў дабра зышлі.
Ён любіў і неба гэта,
Недасяжную глыб-сінь,
І бязьмежжа горных сьветаў,
І адвечную іх плынь.
Ідуць часам яны з дзедам,—
Месца слаўнае, цяпло,
Час паўднёвы прад абедам.
— Э, куды наша ня шло,—
Кажа дзед:—прысядзем хіба?—
Хлопчык згодзен, хлопчык рад,
Хоць ня любіць дзеда-грыба:
Дзед залішне скупаватт,
Толькі цешыць абяцанкай,
А ня справіць халата,
І стары, а жыве зманкам,
Дзед—шалыга, шалахта.
А дзед сядзе каля дуба,
Кій палажыць на траву,
Люльку возьме ў рот бяззубы
І пахіліць галаву,
Ды пачне сваё казаньне,
Як павінен жыць Сымон,
Каб праз тое навучаньне
Лепш прыбраць яго ў палон,
Бо таму ня збыць пакуты,

Хто-б над старасьцю накпіў.
— А скажы, дзядок: чаму ты
Мне халацік ня купіў?
Бач халат мой:—кучка гною
І няма ў ім рукавоў!
— А нашто халат вясною?
Ну, нашто, каб я здароў?
Меў-бы ты халацік новы,
Дык які-б ты быў жабрак?
Людзі пальцам ткнуць гатовы:
Жабраку абнова—брак!
Людзі скажуць: ён багаты,
Паглядзі, які халат!
На парог ня пусьцяць хаты,
Крыкнуць: „Вон, пашлі назад!“
Заскуюць яшчэ сабакам
Ды дадуць і кулакоў...
Рвань ёсьць беднасьці адзнака,
Беднасьць—доля жабракоў.
А зірнуць, вось, на такога,—
Хіба той ня дасьць, хто ліх...
Слухай ты мяне, старога,
Лепей ведаю я іх.

— А скажы, дзед: ці ня можна
Жыць праўдзіва, а ня так?..
— Ну, а як скажы, а як?
Галава твая парожна!
Дзе-ж тут зман той? вось дзівак!
Раз узяўся ты за гуж,
Не кажы, што я ня дуж;

Трэба ведаць тут парадкі:
Зьверам будзь сярод зьвяроў,
Між авечачак—ягняткам...
Толькі так, каб я здароў!
Ты паслухай, што скажу я:

Думала варона,
Чорная хвальбона—
Хай не марыкуе;
Думала-гадала,
Што ёй сьвету мала
І чагось бракуе.
Пташкі ўсе, як пташкі:
Лёгкі лёс ці цяжкі,
А жывуць, як трэба.
Хто жыве ў балоце,
Гнёзды ўе ў чароце,
Мае свой кус хлеба:
Чапля ловіць рыбу,
І ў сваю сядзібу
Носіць бусел жабы.
Плюхаюцца качкі,
Гусі, іх сваячкі,—
Ім вада была-бы.
А хто жыў на полі,—
Меў там свае ролі,
Свой парадак пэўны.
Толькі тэй вароне
Паў на глузд, Сьмоне,
Замер неспадзеўны:

Хоча бы ць арліцай,
Бліснуць бліскавіцай
У надземнай багне,
Каб ва ўсім стварэньні
Выклікаць зьдзіўленьне—
Славы сабе прагне.
І варона з шула
Крыльлямі ўзмахнула—
Вышай, вышай, вышай!
Яна ўжо высока,
Чуць угледзіць вока,
І здаецца мышай.
Толькі-ж хто ні гляне
На яе лятаньне,
Кажа: то-ж—варона!
Бачыць—прагарэла,
Бо ня вышла дзела,
Не па ёй карона!
Але не шманае
Пташына дурная,
Новы шлях цярэбіць:
„Спаганю сваё я,
Спробую другое—
Паплыву, як лебедзь!"
Дэбае варона
На адхон затону,
Дэбае, гяргеча;
Стала над вадою
І—бух з галавою!
Шугнула, бы з печы,

Вымакла, бядачка,
Бо яна ня качка,
Чуць не затанула.
Вылезла на бераг,
І цана ёй шэлег—
Не ўзьляціць на шула.
Кінула варона
Дасяганьне трону,
Зноў ідзе на летнік.
І да гэтых часаў
Ей зачынен засаў:
Ёй прызначан сьметнік.
Дык ня будзь, Сымоне,
Падобен вароне
І ня круці носам,
Слухай ты старога,
Не кажы пустога..
Ды... змагайся з лёсам!—
Хлопчык слухаў, ды ня верыў:
Лжэ ён, гэты стары пень,
І дзядоўскія намеры
Ясны хлопчыку, як дзень.
І Сымон даўно заўважыў,
Як дзед пазухі бярог,
Як размовы меў аб кражах,
Як казаў аб зладзяёх.
— Ці дзед хвор?—пытаў хлапчына,—
Што хапаешся за бок?
— Дый ня дуж такі, браток.—
Крэхча хітры старычына,

Стогне, войкае нарокам,
Як-бы й праўда што баліць,
А ў старога там, за бокам,
Срэбра цэлы спрат ляжыць.
Вось ён байкі выдумляе,
Як зладзеяў моцна б'юць,
Што за доля іх спаткае,
Калі ў пекла пападуць.
Як іх толькі ня ўшчуваюць:
Вараць іх чарты ў катлох,
Скуру кіпцямі зьдзіраюць
З іх зладзейскіх рук і ног;
Б'юць у сьпіну бусакамі
І жывое мяса рвуць
І па пальцах малаткамі
Жараць, косьці іх таўкуць.
А найгорай тым трапляе,
Хто няшчасных жабракоў
Крыўдзіць або абкрадае—
„Не сказаць—каб я здароў!"

IV

Быў якраз пачатак мая.
Ну й была тады вясна!
Ось такая, што бывае
Можа ў сотні лет адна:
Было ў меру ўсё і ў пору:
Дожджык пройдзе, зноў цяпло,
Травы, краскі гнала ўгору
На прастору, на сьвятло.
Выйдзеш з хаты надасьвеце,
Так і піў-бы дух зямлі,
І расьлі-б, здаецца, дзеці,
Каб іх кінуць на ральлі.
А дзянёчак як настане,
Тая ранічка вясны!
Кропля роскі на каштане
Блеск запальвае дзіўны;
У ёй зорчын сьмех блукае,
І вясёлкі ў ёй дрыжаць,
А лес радасьцю гукае,
Шчасьцем вее сенажаць.
А вакол так ціха-гожа,
А паслухаеш—чутно,
Як расьце трава і збожжа—
Нівак сьвежае руно.
І з зямлі празрыстым парам
К небу ўзносіцца туман,

Як малітва сонцу, хмарам,
Ї дрыжыць, гарыць пажарам
Скат узгоркаў і курган.
Ну, вясна была на дзіва!
Не: Сымонку не забыць
Тэй вясны, пары шчасьлівай,
Покі ў сьвеце будзе жыць!
То было нейк у суботу.
Слаўны выдаўся дзянёк!
Моцна парыла, а потым
Стаў павейваць вецярок
Ды густы, падуў з заходу
Ї засьценьваў неба край.
— Будзе нейкая прыгода,
Ходу, хлопча, падбаўляй—
Ці ня пройдзе дождж, глядзі ты:
Млявасьць чуецца, цяжар;
Так і спаў-бы, як забіты,
Ї так парыць, такі вар,
Што насілу цягнеш ногі,
Хоць лажыся дзе пад плот.—
Дзед з Сымонкам шлі дарогай
Між палёў у свой абход.
— А ўжо сонца нявысока,
Ня мінуць-бы хутароў.
Бачыш ты іх? Ці далёка?
— Тут, дзядок, няма двароў,—
Паглядзеўшы, хлопчык кажа.
Зноў маўчком яны ідуць;
А на захадзе, як сажа,

Хмары цёмныя ўстаюць,
І варушацца клубы іх,
    Як жывыя,
    Палавыя
    І сівыя,
Нібы голавы на шыях
Нейкіх волатаў дзіўных,
З багна неба насланых,
Ды, як зьмей многагаловы,
Націскаюцца цяжэй;
Глушыць землю шум іх мовы,
І выкоўвае ім словы
Гром выразьней і мацней.
Ідзе хмара. Бліскавіцы
Палыхаюць і гараць.
Сам пярун там грозналіцы
Перашоў зямлі граніцы
І вядзе над ёю рацъ.
Лук яго з маланак зьвіты;
Хмара—шчыт, а стрэлы—гром,
Бура—конь многакапыты;
Ён віхрамі апавіты,
Неба ўсё яму шатром.
І ўсё ніжай і ўсё ніжай
Абвісае хмар страха,
І ўсё грозьней ды ўсё бліжай
Гром, зачаўшыся сьціха,
Забушуе, бухне ў боры
Гукам-грукатам пярун
І пагоніць гуды ў горы,

Гне лясы, гудзе лясун,
Як гудзе струна гітары.
Пазіраў Сымон на хмары.
Што-ж яны там выраблялі!
Як клубіліся яны!
Як маланкі іх аралі!
Як трасьлі іх пяруны!
— Дарма выбраўся ў дарогу.
Дзе-ж схавацца нам цяпер?..
Вер у бога, але богу
Не заўсёды, браце вер!
Дзедісьці хутчэй стараўся
І Сымона падганяў,
Шоў, на момант прыпыняўся,
Хаты поглядам шукаў.
— Ну, грымоты, ай, грымоты!
І ўвальле-ж нам, ого-го!..
— А скажы, дзядок: чаго ты
На гром хрысьцішся? чаго?
Толькі блісьне бліскавіца,
Ты і хрысьцішся? Чаму?
— Ты, Сымон, яшчэ дурніца,
І тлумач усё яму.
А затым, каб злога духа
Гэтым крыжам адагнаць!
Як-жа гэтага ня знаць?
Каб ня лез злы дух, псяюха,
Бо Ільля яго, паганца,
Лупіць стрэламі грамоў,
Разьяжджаючы ў маланцы

Над зямлёй між аблакоў;
Вось ён схованкі шукае
Пад хрышчонаю душой,
Бо па сьвеце чорт блукае,
Каб пакепліваць над ёй.—
Хлопчык слухаў у зьдзіўленьні,
Вочы кідаў на карчы,
А ў пужлівым уяўленьні
Ўсталі чэрці-рагачы.
Унь на дзераве з бярозы
Рожкі вытыркли і хвост,
Штось пабегла там у лозы,
Нешта скокнула пад мост.
А што там у пні за дзіва?
Вушы, нос і капыток...
Ну, напэўна там чарток
Прытаіўся палахліва.
А па хмарах на маланках
Громы кідае Ільля,
Аж калоціцца зямля,
Цёмна стала на палянках.
— Дзедка, бачыш, унь сядзіба,
Па-над лесам хутарок!
— На ачосы пойдзем хіба,
Ды хутчэй, хутчэй, сынок.—
Са шляху яны зьвярнулі,
Нацянькі ідуць мяжой.
Хмары-ж неба апранулі,
Даль закрылася імглой.
Як жывое срэбра, важка

З хмар пярэдніх дождж упаў;
За маланкай сьледам цяжка
Гром страшэнны загучаў.
І, здалося, ня стрымала
Хмара цяжару грамоў,
Раптам ставы разарвала,
Нібы лёд рака ўзламала
І пабегла з берагоў.
Сьлепіць вочы бліскавіца,
Бура, громы, навальніца,
Па зямлі бягуць крыніцы...
Вашлі ў хату дзед з Сымонам,
Чэсьць далі гаспадаром,
Старасьвецкім „пахвалёным"
Прывіталі гэты дом.
Стаў Сымонка каля лавы,
Хату поглядам абвёў,
А халацік бязрукавы
Цёк у дзесяць ручаёў.
Загарэў, бядак, ад сонца,
Твар лушчыўся і ліняў,
І мізэрна так бясконца
Гэты хлопчык выглядаў!
Толькі вочкі асьвячалі
Твар заморены, худы
І так многа прыдавалі
Хлопцу гора і нуды.
І было ў іх задумленьне
Не дзяцінных яго лет,
І адбітак засмучэньня

Палажыў на вочы сьлед.
І той погляд раз даволі
Хоць на момант улавіць,
Каб ужо яго ніколі
Назаўсёды не забыць,
Бо жыцьцё прашло няскладна
Па дзяцінай паласе,—
І на хлопчыка ўспагадна
Пазіралі тут усе.
— Што, дзядуля: гэны блазан
Свой табе, чужы, ці як?
— Не, панюхна, не сваяк,—
Так нядоляй са мной зьвязан.
— А радню-ж якую мае,
Ёсьць бацькі, ці сірата?—
Хлопчык вочы апускае,
Падаецца ў бок кута.
— Як сказаць вам? зьбег ён з дому!
Выгнаў бацька яго вон.
Што-ж было рабіць малому?
І са мною ходзіць ён.—
Тут на хлопца вочы строга
Сам ускінуў гаспадар.
— Бацька выгнаў? бойся бога!
Эгэ, ты, відаць, штукар!
Што зрабіў ты, прызнавайся?
Мусіць, печаны ты гад?
— Кінь ты, бацька, не чапляйся!
Можа ён не вінават,—
Кажа ціха гаспадыня:—

Што карыць яго дарма?
Ад дабра свой дом ня кіне,
Добра ведаю сама.—
Як заплача тут хлапчынка!
Як прарвецца яго жаль!
Аж дрыжыць ён, бы націнка,—
Ну, канчаецца амаль,
Бо ён першы раз, няшчасны,
Слова жаласьці пачуў;
Слова ласкі, погляд ясны
Сэрца хлопцу павярнуў.
Стала ў хаце ўсім нялоўка,
Бо пачулі чэрствасьць, стыд,
Бо з-за ласкавага слоўка
Гэтак плакаў ён наўзрыд.
— Сьціхні, годзі, а то брыдка:
Хто ня бачыў тваіх сьлёз?—
Дзед тузнуў яго за сьвітку,
За плячук яго патрос.
— А чыя-ж то скрыпка гэта?
Зноў спытаўся гаспадар.
— А яго! О, граць ён мэта:
Першай гільдзіі штукар!
Ну, Сымон, утні ты, браце,
Хай паслухаюць паны!—
Зацікавіліся ў хаце—
Больш Сымон ім стаў дзіўны.
Ён уцёрся кулачкамі
Ї ўжо плакаць трохі сьціх,
Больш вясёлымі вачамі.

Ён акінуў тут усіх.
Мімавольна і выпадкам
Чыйся погляд ён спаткаў,
Хтось сачыў за ім украдкам
І вачмі вачэй шукаў.
Ён ніколі не забудзе,
Покі жыць на сьвеце будзе,
Пары ясьненькіх вачок,
Тонкіх бровак, тварык ветлы,
І на губках такі сьветлы,
Такі добранькі сьмяшок.
Ён яшчэ раз вочкі ўскінуў,
Зноў той погляд улавіў.
Тут Сымонка скрыпку вынуў,
Чуць галоўку пахіліў
І зайграў, ды так прыўдала,
Як ніколі ня іграў,
Скрыпка нібы вымаўляла—
Душу радасьць авявала,
Душу смутак ахінаў.
Змоўклі ў хаце ўсе дазваньня—
Зачароўваў ён усіх,
Толькі зрэдка, бяз пытаньня,
Сам сабою чуўся ўздых.
Галаву рукой апёршы,
Гаспадар прысеў за стол,
Нярухомы, бы абмёршы,
Апусьціўшы вочы ў дол.
Гаспадыня, як стаяла,
І застыла так, маўчыць,

Бы яе штось прыкавала,
На твары сьляза блішчала,
А струна гучыць-гучыць!
Грае хлопчык ды часамі
Кіне вочкі ў той куток,
Каб спаткацца зноў вачамі
З парай ясьненькіх вачок.
А яны глядзелі пільна
І ўспагадна і прыхільна
Ды так міла, ды так гожа,
Як даяўчынка глядзець можа.
Ад тых вочак шлі праменьні,
Сэрца лашчылі цяплом,
Адганялі мрок-суценьне,
Душу цешылі сьвятлом.
І тады струну раптоўна
Ажыўляў вясёлы тон,
Плаваў смык той лёгка-роўна
Ды з струнамі палюбоўна
Вёў суладны гоман-звон.
Так на полі ў вечар мая
Ветра лёгенькі павеў
Чуць калосікі гайдае
Ды з іх гутаркі складае
Нейкі гожы-ціхі сьпеў.
Скончыў ён, а вобраз граньня
Жыў, зьвінеў яшчэ ў душы,
Як той голас разьвітаньня,
Што гучыць табе ў цішы.

— Хлопчык, родны ты мой, мілы!
Як-жа граеш ты, браток!
Як завешся ты, пахілы,
Залаты мой ты чаўнок?—
Хваліць хлопчыка малога
Гаспадар на ўсе лады.
— Ну, хадзі за стол, нябога;
Сядзь і ты, стары, сюды,
Пасілкуйцеся з дарогі...
Ты зьнімі, дзед, свой мяшок!—
Крэхча, дзякуе убогі.
— Ня турбуйцеся, панок!
От прысяду я тут з краю,
Хай вас бог усіх цаліць...
Я, панок, на што хлусіць,—
Надта хлопча паважаю,
Слаўны хлопец, малайчына,
Як-бы ў ім мая ёсьць кроў,
І гляджу яго, як сына,
І люблю, каб я здароў!
— Але ён худы да змору...
Што-ж, Сымонка, не ясі?
Ганна, зьбегай ты ў камору,
Сыра хлопцу прынясі—
Дык-то Ганна! Ну й дзяўчынка
І прыўдалая-ж яна!
Станік тонкі, бы націнка,
Тварык—ветлая вясна,
А як гляне, вочкі ўскіне,
Усьміхнецца—ясны дзень!

Хоць якая злосьць астыне,
Раптам згоніць з твару цень.
—Ну, частуй музыку, Ганя!
Застыдзілася яна,
Як цьвет маку, ўся дазваньня
Шчочка стала чырвана.
Але вочкі ускідае
На Сымонку ды ізноў
Іх саромліва спускае
І ніяк ня знойдзе слоў
Папрасіць яго, як трэба.
І Сымонка сам ня свой:
З сырам сыр есьць замест хлеба,
Трэ галушачкі рукой,
Ніжай гне свой стан сірочы,
Рук ня знае, дзе падзець
І ня сьмее ёй у вочы
Сьмела, проста паглядзець.
Дзед тымчасам твар жагнае,
Вочы ўзьняўшы к абразом,
І прад імі выслаўляе
Ён прыветны гэты дом.
— Дзякуй вам за падвячорак!—
Кажа ён гаспадаром.
— Ну, Сымон: да першых зорак
Можа ў Ліпы сьціганём?—
Хлопцу стала нейк маркотна.
Пойдзем!—кажа і ўздыхнуў
І падняўся ды гаротна
Хату тую азірнуў.

І заныла, так заныла
Сэрца беднае яго!
І журбота падступіла,
А па чым яна? чаго?
Зноў ісьці жабрачым шляхам
І жыць гэтак дзень за днём,
Калі тут, пад гэтым дахам,
Ён авееный сьвятлом!
— Тут начуйце, хто вас гоніць?
Унь на небе колькі хмар!
Ды ўжо й позна,—ім гамоніць,
Іх спыняе гаспадар:—
Клуня блізка, і на сене
Можна добра адпачыць,
Чым вы мелі па калені
Гразь папоцемку мясіць.
— О, няхай вам бог спрыяе!
Нам абы-які куток,—
Кажа дзед ды зноў зьнімае
Свае торбы і мяшок.

V

Адгрымелі час свой громы.
Гром-пярун імчыцца далей
З грознай рацьцю грознай хваляй,
А па лесе бураломы
Засталіся нярухомы;
Хто ўцалеў, маўчыць зацята,
Толькі дуб над трупам брата
Роніць з лісьцяў сьлёзы жалю.
Дзесь на ўсходзе нікнуць хмары,
Дзесь адсьвечваюць зарніцы
Блескам-зьзяньнем таямніцы;
Скаліць зубы слуп пажару—
Бляск над лесам, дзе стажары,
Там няшчасьце, там згінота:
Нехта спален з тых грымотаў,
Спален сьвечкай бліскавіцы.
А ў бяздоньні пас бліскучы,
З туманоў і зор сатканы,
У нябесных лёг палянах;
Там зьліліся зоры ў кучы.
Неба зьзяе, неба дыша,
Як-бы нейкі напіс піша,
Няўчытаны і цякучы.

Лёг Сымон з дзядком на сене—
Ня змыкае вочак сон:
Перад ім плывуць, як цені,

І ўстаюць з усіх старон,
Як улетку хмаркі тыя
Над прасторамі палёў,
Думкі-вобразы такія,
Для якіх ня знойдзеш слоў.
Каб іх выказаць дакладна
І ўлавіць іх рух дзіўны;
То трывожна, то павабна
Звалі-клікалі яны.
І адзін з іх, вобраз Гані,
Ад усіх ясьней-ярчэй
Зьзяў, бы зорачка ў тумане,
Мілым усьмехам вачэй.
Ён і вабіў і сьмяяўся,
Ён гарнуў к сабе, ён зваў,
Краскай майскаю вагаўся,
Нейкі голас падаваў.
І ў Сымонкі гожа ў сэрцы
Песьня пелася сама:
Адчыніць ёй трэба дзьверцы—
Ёй спакою там няма,
Хоча вырвацца з палону,
Каб парушыць гэты сон.
Волі песьням і разгону!
Зьдзек над песьнямі—прыгон!
І ня можа хлопчык зладзіць
Сам з сабою, каб ня граць.
Ён ціхутка з торпу злазіць—
Волю сэрцу хоча даць.
Ноч зямельку агарнула,

Лісьцік дрэмле, сьпіць трава;
Краска лісьцечка згарнула,
Дзесь кігікае сава.
А над цёмнай паласою,
Дзе стыкаецца з зямлёю
Край далёкіх небясоў,
Бы па слову чараўніцы,
Вочы ўскідваюць зарніцы
Над зямлёй паўзьверх лясоў.
Погляд тых вачэй іскраных
Мрок калыша, мрок дрыжыць,
Ды завесак тых цямраных
Ён ня думае зложыць,
Каб ня страціць панаваньня,
Каб закрыць дарогу дню.
А Сымонка слаў вітаньне
І вачамі на спатканьне
Ён імкнуўся да агню.
І па струнцы па шаўковай
Тромкнуў пальчыкам Сымон,—
Адазваўся песьняй новай,
І панёсься стройнай мовай
Чуткіх струн удалы звон,
І казалі струны тыя,
Струны чуткія, жывыя:
Як прыгожа-павабны вы, зоры!
  Нібы высыпаў іней агністы,
  Нібы пацерак шнур прамяністы
Асьвятляе глыбіны-прасторы.
Ці ня вам чэсьць-хвалу даюць горы

І бясконцыя моры
Даляў сонна-імглістых?
Ці ня вам гэтых хмарак зарніцы
  Песень блескаў зьвіваюць вяночкі?..
  Выплываюць з усходу чаўночкі,
Слугі сонца і яснай дзяньніцы,
Каб дзяньку адчыніць акяніцы,—
Адсланяе граніцы
Гэта песьня паўночна.

  Быць хацеў-бы я сонцавай коскай:
  Зазірнуў-бы я ў надзор'е;
  Я гаманіў-бы з чыстаю роскай,
  Я-бы каціўся з хмарчынай сьлёзкай,
  Я-б крынічкай бег з сузгор'я
  І праз гэты цёк-бы двор я.

  Зоркі ў небе—неба вочкі,
Месячык—вартаўнічок,
Хмаркі—ветравы сарочкі,
Неба шыр—пастаўнічок,
Дзе ноч-цьма сцуе красёнцы,
Дзе чаўночак ладзіць сонца.
Каб усплыў на іх дзянёк.
А зарніцы—пыл агнёвы
З панадземнага гарна;
Громы—водгульле размовы
Бліскавіц і пяруна;
Зьнічка—зорачак кананьне,
А вясёлка—выплываньне
Златадзеннага чаўна...

Але—ша! там штось мільгнула,
Голька шурхнула лістком!
Пад парканам каля шула
Штось стаілася цішком!
— Хто там?—ціха ён пытае.
— Гэта я, Сымонка, я!
Цьма парушана пустая.
— Не палохайся—свая!—
І як козачка лясная,
Бы той лёгкі матылёк,
Ганна вішні расхінае.
Ён назад ступіў на крок.

Ганна.

Скрыпку ўчула, ня стрывала
І, схаваўшыся ў кусты,
З поўгадзіны тут стаяла,—
Вельмі-ж добра граеш ты:
Век-бы слухала, здаецца!—
Так гаворачы, яна
Села радам з ім, сьмяецца,
Ціхай радасьці паўна.
Хлопчык зьдзіўлен, ён бязмовен,
Ён таксама шчасьця повен.

Ганна.

Чаму-ж ты маўчыш, Сымонка?
Ці пашкодзіла? ня рад?

Сымон.

Мне здаецца—ўзышло сонка,
Асьвятліла гэты сад,

Бо ты добрая, з душою,
Ты ўся сьвецішся дабром,
І здаецца, што з табою
Я даўно-даўно знаём,
Бо душа душы шукае,
Бо ёй цяжка на зямлі.

Ганна.

Не хвалі; я не такая,
Не, мяне ты не хвалі!..
Паіграй!

Сымон.

А як прагоняць?..
Лепей так пасядзімо;
Няхай ноч адна гамоніць,
Няхай граецца само.

Ганна.

Хіба-ж ночка голас мае?
Ночка проста—ноч і цень,
Калі ўсё адпачывае,
Ноч тады, як згасьне дзень.

Сымон.

І ні разачку ніколі
Ты ня чула, як жыва,
Галасоў начных у полі,
Ці як шэпчацца трава?
Як у лесе дрэва з дрэвам
Ціха, важна загудзе,
І як жыта шумам-сьпевам

Мову-песьню павядзе?
Ось прыслухайся, Ганучя,
Ды навокала ты глянь...

Г а н н а.

А мне страшна, я баюся...
Можа гэта толькі здань,
Або нечысная тхлань?

С ы м о н.

Ты ня бойся: не пасьмее
Злыдзень нават падступіцца,
Бо дабром і згодай вее,
Ён тэй згоднасьці баіцца.
Сьпіць усё, а дух сусьвету
З духам лучыцца зямлі
І адводзіць ліхасьць гэту,
Каб шчасьлівы ўсе былі.
І ўсім добранька: расьлінкам,
Пташкам, рыбе і зьвяром,
І тым беленькім хмурынкам,
Дзе грымеў нядаўна гром,
І тым зоркам нярухлівым,
І тым зоркам, што дрыжаць,
І прасторам тым маўклівым,
Што над зорамі ляжаць;
І цяпер, у часе згоды,
Хоры песень іх чутны,
Голас нейкай асалоды.
Мы жывём—жывуць яны!

Ганна.

Я ня ведаю нічога!
Ты-ж гаворыш, бярэ дзіва.
Так, на сьвеце ўсяго многа,
Як размысьліш унікліва
І падумаеш над гэтым.
А скажы: і краскі жывы?
Ім баліць, як рвеш іх летам?

Сымон.

Ну, напэўна балець будзе.
Можа нават яны плачуць,
Толькі сьлёзак іх ня бачаць,
Ці ня хочуць знаць іх людзі!

Ганна.

Ах, Сымонка, вось цікава!
Я ня буду рваць іх болей:
Хай жывуць сваёю доляй,
Бо на гэта маюць права...
Як дазнаўся-ж ты, спытаю,
Аб жыцьці тым, што за намі?

Сымон.

Я так, Ганя, адчуваю,
Бачу ўласнымі вачамі.
Быў я меншы, жыў я з дзедам,
Ды ня з гэтым, а з другім,
І ён многа чаго ведаў.
Шмат гутарылі мы з ім.
Ён і скрыпку даў мне гэту,
Навучыў вадзіць смыком.

Ён памёр у канцы лета,
Я-ж вандрую жабраком...

Ганна.

Ты—жабрак! Чаму-ж так стала?
І ці-ж гэта справядліва?
Ты павінен жыць шчасьліва,
А табе разгону мала?..
Мне так шкода цябе, шкода:
Ёсьць бацькі, ты-ж сірата!..
Твая долечка люта,
І пагана, ох, прыгода!

Сымон.

Можа так, а можа й не:
Служыць шчасьцейка і мне.
Вось паслухай, зрабі ласку:
Раскажу табе я казку.

„То няўдалы,
Няпрыметны быў дубок,
Нехлямяжы, заняпалы
І пахілены на бок.
Хто быў дужшы і праворны,
Той грунт лепшы карыстаў,
А слабейшы і пакорны
Жыцьцё толькі марнаваў.
Дрэвы ўсе расьлі таўшчалі,
А закіданы дубок
За нямашто зьневажалі,
І ён быў так адзінок,
Зьмізарнелы і адметны,

Для другіх дубоў чужы,
З ім быў кожны няпрыветны,
Як той камень на мяжы.
Збоку глянуць—дуб нікчэмны
І ня варты нікуды.
Ды чужы сьвет патаемны:
Хто зірне ў нутро, туды?
А ў яго быў кут багаты
Думак розных, сьпеву, сноў.
Казак вугал непачаты,
З ім парады ветрык вёў,
З ім размовы мелі хмаркі,
Перасьмейваліся з ім,
Плывучы ў адзеньні яркім,
Тканым сонцам залатым;
З ім улетку, дзень і ночку,
Булькаў сьветлы ручаёк,
А з палёў, з лясоў дубочку
Нёс навіны матылёк.
Углыбіўшыся ў плынь сьвету,
З тым злучыўшыся жыцьцём,
Часта ў жаль яго адзеты,
Ён зрабіўся песьняром.
І сьпяваў ён так прыўдала
У той час, як сьвет сьціхаў,
Што аж неба замірала,
І зямля ўся замаўкала,
І дух згоды ахінаў
Тады ўсё яе стварэньне,
І ўсё слухала той сьпеў;

Чэзла зрадиае насеньне,
І зьнікалі злосьць і гнеў,
Ажывала ноч глухая.
Зноў займаўся ясны дзень.
Затраслася сіла злая,
Чуе—кепска: згіне цень.
Сьціхла песьня—цёмна стала,
Згасьлі ўраз усе агні,
І сякера заблішчала
Пры дубовым карані!
Сьсеклі злыдні дзіва-дрэва,
Сэрца вынялі з яго,
Каб ня чулі болей сьпеву
Найдзіўнейшага таго,
А дубок без сарцавіны
Злосна кінулі на дол.
Змоўклі песьні з тэй часіны,
Смутна стала навакол;
Толькі зрэдка на сьвітаньні,
Як павейваў вецярок,
Журба чулася, стагнаньне,—
Плакаў сьсечаны дубок.
Шоў тым месцам падарожны,
І спыніўся: чуе ён—
Ні то голас чый трывожны,
Ні то струн балючы звон.
Агляиуўся—нікагутка.
Бліжай к дрэву ён ступіў—
Што за дзіва? што за чутка?
Дуб жалобна галасіў,

Як-бы скаргу слоў на кога
Ці на долю наракаў.
Падарожны з дуба тога
Дудку жыва змайстраваў
І пашоў у сьвет ён божы
З тэю дудкай жабраваць.
Але ўжо ня так прыгожа
Гэта дудка стала граць,
Бо ня тое на ёй гралі,
Чым душа яе жыла,
Бо яе дар зьнявалі,
Бо нявольніцай была.
Смуткавала дудка тая
Аб тых родных каранёх,
Аб праўдзівых песьнях краю,
Мілым лузе і палёх.
Толькі-ж раз яна пачула
Родны голас, родны зык:
Воля, ласка ёй вярнула
Злымі выняты язык.
А за момант ласкі, волі
Усё гатова даравацьь,
І за гэта сваю долю
Стала дудка выслаўляць.
А як волю ўсю пачуе,
Дрэва тое ажыве,
Песьня-радасьць запануе,
У прасторы паплыве;
А на тых яго карэньнях
Дрэвы новыя ўзрастуць

І другому пакаленьню
Тую песьню дапяюць".

Скончыў хопчык казку гора
І галоўку пахінуў,
Зноў Сымонку, як учора,
Нейкі смутак агарнуў.
Ганна слоўка не ўраніла
І маўчала, як і ён,
Бы жуда іх ахапіла,
Надышла з усіх старон.
І раптоўна Ганна ўстала,
Міг—памкнулася маўчком,
Абняла, пацалавала
Крэпка-крэпка і прапала
У садку за вішнячком.

А на ўсходзе чырвань грае,
Цень радзее, нікне мрок,
І зямелька ўжо вітае
Новы радасны дзянёк.

ЧАСЬЦЬ ТРЭЦЯЯ

I

О край родны, край прыгожы!
Мілы кут маіх дзядоў!
Што мілей у сьвеце белым
Гэтых сьветлых берагоў,
Дзе бруяцца срэбрам рэчкі,
Дзе бары-лясы гудуць,
Дзе мядамі пахнуць грэчкі,
Нівы гутаркі вядуць;
Гэтых гмахаў безгранічных
Балатоў тваіх, азёр,
Дзе пад гоман хваль крынічных
Думкі думае прастор;
Дзе увосень плачуць лозы,
Дзе вясной лугі цьвятуць,
Дзе шляхом старым бярозы
Адзначаюць гожа пуць?
Гэй, адвечныя курганы,
Сьведкі прошласьці глухой!
Кім вы тут панасыпаны?
Чыёй воляю-рукой
Вы раскіданы па полі,
Даўных спраў вартаўнікі?
Эх, ня скажаце ніколі,

Што казалі вам вякі!
Вы пуцінаю няроўнай
Бяжыце ў далячыню,
У бок Віліі чароўнай
І пад сьветлую Дзьвіну.
Край мой родны! дзе-ж у сьвеце
Край другі такі знайсьці.
Дзе-б магла так, поруч з сьмецьцем,
Гожасьць пышная ўзрасьці?
Дзе-бы вобруку з галечай
Расквятнеў багацтва цуд
Й дзе-б з долі чалавечай
Насьмяяліся, як тут?..
Скрозь вяночкі дрэў вясёла
Над мястэчкам ці сялом
Цэрквы, стромкія касьцёлы
Вежы ўзносяць к небясом.
А званіцы перад сьвятам
У касьцёл, царкву завуць,
Каб „прад богам і прад братам
Віны ўсе свае пачуць".
Родны край! у божа імя,
У чэсьць косьцелаў, царквоў
Паміж дзеткамі тваімі
Многа легла камянёў;
Многа вышла трасяніны—
Меч, агонь зьнішчалі край:
З двух бакоў „айцы" дубінай
Заганялі нас у рай!
Кроў лілася ручаямі.

Зрада чорная расла,
Што папамі і ксяндзамі
Ў сэрцы кінута была.
І цяпер над намі, брацьце,
Яшчэ ў сіле той раздор—
І папоўскае закляцьце.
І ксяндзоўскі нагавор.
Брацьце мае, беларусы!
У тэй кнізе людзкіх спраў
Сам лёс, мусіць, для спакусы
Гэты край нам адзначаў.
Тут схадзіліся плямёны
Спрэчкі сілаю канчаць,
Каб багата адароны
Мілы край наш зваяваць,
А нас цяжка ў сэрца раніць.
Пад прыгон узяць навек.
Нашы скарбы апаганіць,
Душу вынесьці на зьдзек,
Каб у віры тэй ашукі
Зьнішчыць нашы ўсе сьляды,
Каб ня ведалі і ўнукі,
Хто такія іх дзяды.
І лілася кроў нявінна,
Швэд набытак наш паліў.
А ўрад царскі самачынна
Тут гвалтоўнасьці тварыў,
Будаваў астрог народу
І барбарскім капылом
Мерыў волю і свабоду,

А культуру нёс з калом.
І бяз жалю капытамі
Конь казацкі тут ступаў
І збажынку з ярынамі
Талачыў і драсаваў.
Родны край! ты разарваны,
І на захад ад мяжы
Пан пыхлівы, падзімана
Моцна сьцягвае гужы,
Каб з варшаўскае майстэрні
Беларусу сшыць халат,
Ды ні ксёндз, ні пан ня верне
Плынь гісторыі назад!
Эх, чаго нам ні прышлося,
Брацьце мілыя, ужыць!
Колькі талентаў зьвялося,
Колькі іх і дзе ляжыць
Невядомых, няпрызнаных,
Неаплаканых нікім,
Толькі ў полі адсьпяваных
Ветру посьвістам пустым!
Дык хіба-ж мы праў ня маем,
Сілы шлях свой адзначаць
І сваім уласным краем
Край свой родны называць?

* * *

— Гэй, Сымон! Сымон! ты чуеш?
Сонца ўжо ўзышло—пара!
Ці забыўся, дзе начуеш?
Час нам выбрацца з двара!—

Дзед жабрак прачнуўся рана,
Будзіць хлопца.—Уставай!
Хварэць нечага на пана,
Хоць падзяку людзям дай!—
І зьбірае дзед манаткі
Ды бубніць сабе пад нос.
„Дзе-ж ён дзеўся, небажаткі?
Куды прах яго панёс?“
— Эй, ты чуеш? дзе ты згінуў?—
І няма адказных слоў.
Дзед трывожна погляд кінуў:
— Мусіць зьбег, каб я здароў!—
І затросься дзед ад страху,
Думка мозг яго ажгла:
— „Абакраў, гад, і даў маху!“—
І сама рука лягла
На мяшэчак пад пахвінай,
Але цэл той вузялок.
І мысьленна прад хлапчынай
Тут пакаяўся дзядок.
„Але дзіва, што з ім стала?“
Сам сябе стары пытаў.
А тымчасам сонца ўстала,
Промень першы завітаў
У гуменца з-пад шчыцінкі,
І ў палосцы залатой
Нязлічоныя пылінкі
Закружыліся, як рой;
Пташкі-ластаўкі ляталі
То на двор. то са двара

Над гнязьдзечкамі снавалі
І так міла шчабяталі,
Як-бы жычылі дабра.
Зьлез дзед з торпу ў замяшаньні,
„Дз-ж падзеўся той Сымон?
Ці дзе ходзіць спазараньня,
Непаседа-ветрагон?"
Абышоў дзед двойчы клуню,
Клікнуў раз-другі—няма!
І напала на дзядуню
Неадчэпная дума:
„Кінуў хлопец яго, кінуў!
Эх, ня ўмеў з ім ладзіць ён!"
І шкада яму хлапчыны—
Зьбег музыка, зьбег Сымон!
— А дзе-ж хлопчык твой, дзядуня?
— Няма, панюхна, няма
Ні за клуняю, ні ў клуні,
Вось шукаю, ды дарма,—
Ну, зьнік проста, як камфора...
Ой, праспаў яго, праспаў!
Ой-жа ліха, гора, гора!
Я бяз хлопчыка прапаў!—
Гаспадар сам вышаў з хаты,
Устрывожыўся ўвесь дом,
Абышлі ўсе клеці, спраты,
Аглядзелі ўсё кругом,
Нават зьбегалі к суседу,
Каб напасьці хоць на сьлед,—
Не знашлося нідзе сьледу,

Сіратою стаўся дзед.
— Ось, як-бы я страціў сына,
Так шкада, каб я здароў!
— Уцёк, дзедка, твой хлапчына
Да другіх гаспадароў!—

Ганна смутна і маркотна,
Яна думае аб ім:
Дзе-ж падзеўся ён, гаротны?
І куды пашоў? зачым?
І чаму ён не паведаў?
Хоць бы слоўка ёй сказаў!
Эх, нядобры хлопчык дзедаў,—
Сьвет дзяўчынцы завязаў!
А яна-ж аб ім гадала,
Думку марыла аб ім:
Ці-ж было-б тут сьвету мала?
Ён-бы й тут быў ня чужым.
Папрасіла-б яна тату—
Так напэўна-б і было,—
Каб яго прыняць у хату
Ці прыстроіць дзе ў сяло...
А мо' ён дзе сьпіць на сонцы
У садку за вішнячком?
Ёй надзеі ткуць красёнцы
Залаценькім чаўначком.
І дзяўчынка ў тэй надзеі
Ідзе ў сад, ідзе сама.
Але там, на сонцагрэі,
Пуста ўсё, яго няма!

Пуста ў садзе і журботна,
Як-бы страціў нешта сад,
Нават лісьцечка дрыготна
Шум вядзе на смутны лад.
А вось тут, пад гэтай грушай,
Ён сядзеў, а з ім яна.
Ён тут сэрца ёй парушыў,
Вымаўляла тут струна.
Вышла Ганна на дзядзінец,
Сэрца сьціскае туга.
Унь у сьвет бяжыць гасьцінец,
Над ім сьцелецца смуга.
Навакол ляжаць прасторы,
Тчэ ім наміткі туман,
І замлелі ў хлебным моры
Хвоя тая і курган...
Знаць, ня вернецца ніколі,
Там чужыя рубяжы,
А на ростанях—таполі
Ды збуцьвелыя крыжы.
Куды-ж ён пашоў? куды?
Дзе ляглі яго сьляды?

Нікнуў зорак блеск халодны,
І сьвятлеўся неба край;
Лёгкі пар, туман усходны,
Апяразваў лес і гай;
А Сымон, ачараваны
Гэтай раніцы красой
І выпадкам негаданым

Добрай ночкі веснавой,
Сам ня ведаў, што з ім, дзе ён.
Проста чуў, што ён шчасьліў,
Чымся новым быў авеян,
Новых сілак чуў прыліў.
Ён пазнаў тут асалоду,
Ён пазнаў тут новы сьвет,
То, чаго ня ведаў зроду,—
Ласкай хлопчык быў сагрэт.
Ён цяпер, бы на граніцы,
На высокім рубяжы;
Па адзін бок—блеск дзяньніцы,
Па другі—цьма, дзе ён жыў.
Ён цяпер--бядак, убогі,
Выклікае толькі жаль.
Ці-ж зачынены дарогі
У той край, у тую даль,
Дзе здабыць ён можа долю,
Шчасьце талентам здабыць?
Ён жаданьням дае волю,
Ён, як людзі, хоча жыць.
Азірнуў ён і абмерыў
Далі ветлыя палёў,
Сіле ён сваёй паверыў,
Зову новых галасоў.
І Сымонка азірнуўся
Кій-крывулю свой узяў,
У бок дому павярнуўся,
Ганну ў сэрцы павітаў.
„Будзь шчасьліва, краска-зорка!

Не пагардзіла ты мной
І ў маёй ты долі горкай
Будзеш зданьню дарагой.
І вы будзьце ўсе здаровы,
Будзь і ты здароў, дзядок.
Няхай к вам з набыткам новым
Новы зьявіцца дзянёк!"

II

Я пайду, адзін пайду я.
Вольны вецер хай гадуе
Мае думкі, мае мары,
Мае песьні, казкі-чары.
Я пайду, міну лясочкі,
Што чарнеюць, нібы бровы:
Там пабачу я сьвет новы,
Там пацешу свае вочкі,
Там другія ўчую словы...
Я міну, міну лясочкі.
За лясочкамі, за гаем
Далі, лёгшы сінім морам,
Вабяць душу мне прасторам
І чаруюць новым краем,
Клічуць к нейкім новым зорам
Далі, зьлеглыя за гаем.
На прасторы сэрцу люба.
Прывітаюць мяне краскі
І мне будуць баяць казкі,
Мне ўсьміхнецца постаць дуба,
Чараў поўная і ласкі,—
На прасторы сэрцу люба.
Пабяжыць у сьвет дарога
Праз узгоркі, праз лагчынку;
Будзе ветрык гнуць былінку,
І навеюць думак многа

Мне пра мілую дзяўчынку
Далі тыя і дарогі.
Я пайду, адзін пайду я.
Няхай дзед сабе сярдуе:
Я яму цяпер ня служка—
Сам сабе хачу быць панам,
Разлучыцца ўжо пара нам.
Вольным быць хачу, як птушка.
Ціхай ранічкай, да сонца,
Хлопчык выбраўся з двара,
Ідзе ён у сьвет бясконцы
Пашукаць таго дабра,
Каб зьмяніць свой лёс паганы,
Новым спосабам зажыць,
Каб увагі і пашаны
Перад ёю заслужыць.
У Сымонкі плянаў многа.
О, ён слаўна зажыве!
Гэта новая дарога
Родзіць мары ў галаве...
Па баках палі ляжалі,
Пападаліся гаі,
І дарогі прабягалі
Чыста срэбра-ручаі
І шчасьліва беглі далей
Між высокіх беражкоў,
Гаманіла хвалька з хваляй
Сьпевам роўным галасоў.
Хлопцу ў душу закідалі
Водгук згоды і спакой;

Іх алешыны віталі
І ад сонейка хавалі,
Стаўшы дружнаю сьцяной.
Беглі сьценкі між жытамі
Па пагорках, па лагох,
І зьзяў гожа васількамі
Поля жытняга разлог.
Шоў Сымон адзін, свабодны
І нязьвязаны нічым.
Чуўся ён і полю родным
І тым хмаркам веснавым
І вітаў іх, ім сьмяяўся
Падарожны малады
І ціхутка ў іх пытаўся:
„А вы, мілыя, куды?
Дзеткі сонца і зямлі,
Клопат, думкі,—усё пазбыта,
Вас нягоды абышлі“.
А дарога у пяць нітак
Павіваецца, бяжыць,
Наабапал з ёю жыта
Каласкамі гаманіць,
І бягуць-бягуць малюнкі
Поля, лесу і лугоў,
І ляжаць, бы тыя стрункі,
Зелень-засевы шнуроў.
А вось там, на павароце,
Дзе высокі крыж стаіць,
Яблык вежы ў пазалоце
Зьзяе ў небе і гарыць.

Хлопчык дальш ідзе дарогай.
Сонца стала прыпякаць.
Разважаць пачаў убогі,
Дзе-б спажывы пашукаць.
У бок сьцежка павярнула,
Лёгшы зграбнаю дугой,
А з-за дрэў страха зірнула
І два коміны на ёй.
Падышоў Сымон—карчомка
Са стадолай і дваром.
Добра ўсім вядомы Шлёмка
Быў даўно тут карчмаром.
Шлёму лаялі і білі,
Ды ня моцна не са злом,
Бо яго такі любілі,
Ня міналі яго дом.
І то: як з ім не паладзіць?
Як-бы ты ні быў з ім груб—
І пасудзіць і парадзіць
Ды і выпіць даць ня скуп,
Абы толькі былі грошы,
Няма грошай—напавер,—
Адным словам, жыд харошы,
Толькі й ты яму адмер.
Дык ня дзіва, што да Шлёмы
Плыў народ, як у касьцёл;
Шоў і свой і незнаёмы,
З хутароў ішлі і з сёл.
Тут пасэсар, арандатар,
Дробны шляхціц, важны пан,

Хто папіць, гульнуць аматар,
Кожны міл быў і жадан.
  Затрымаўся тут Сымонка:
Ці зайсьці яму, ці не?
Паглядзеў—пуста скарбонка!
„А што зробіцца тут мне?“
Хоць ня сьмела, ды ступае
На карчомны ён парог
І са страхам азірае
Гэта логава-бярлог.
Удоўж сьцен стаялі лавы;
За сталом—гурткі людцоў,
На сталох—сьляды патравы:
Хлеб, агрызкі селядцоў.
Пры бутэльках гоман яркі,
Там і цесьць, і сват, і кум;
З рук у рукі ходзяць чаркі,
А ў галовах бродзіць шум.
Пах гарэлкі, дым махоркі
Зьвіс пад стольлю, як туман
І ад сьмеху і гаворкі
Дрыгаціць карчма-майдан.
  — Го, музыка тут, музыка!
А ну, хлопча,—тра-ля-ля!
Патанцуем, сват Грамыка,
Каб аж бухала зямля!—
А музыка—дух у пятах:
Як залучаць тут—бяда!
Людзі п'яныя—вар'яты,—
Аж бярэ яго жуда.

Але тут падскочыў Шлёма.
— Ну й чаго збаяўся ты?
Тут у карчме мы ўсе дома!
А ты-ж можа не сьвяты?
Ідзі далей—месца хваціць,
Ну ня бойся: не зьядуць!
Паіграй-жа, пане браце.
У кішэню накладуць!—
Павярнуў Сымонка крута:
— А чаго-ж баяцца тут?—
Міг адзін, адна мінута—
Талент вынесе на суд.
Вынуў скрыпку, смык падмазаў
Ды па струнах як павёў—
Ціха стала ўсё адразу,
Моўкне бура галасоў.
Павярнуліся галовы
У той бок, дзе граў Сымон,
І спыняе ўсе размовы
Гэтых струн прыўдалы звон.
Поўна карчма тога звону,
Ён яе рве берагі,
І ківае ў тахт Сымону
То адзін тут, то другі;
А як пусьціць лад вясёлы,
Забірае рух мужчын:
Разгарнуў Грамыка полы,
Казака йдзе сам-адзін;
І самога нават Шлёму
Забірае гэты рух,

Падае кіўкі другому.
А сам кажа толькі: „ух!"
Вышла Хава, жыдзяняткі
Пазьбягаліся сюды.
Ходзяць плечы іх, лапаткі
На вясёлыя лады.
Кончыў граць, скідае шапку—
Даказаў сваё-ж такі!
І працягвае ён лапку—
Зазьвінелі медзякі.
Адараюць хлопца шчыра
І грашыма і дабром,
А Грамыка даў поўсыра
І дзесятку серабром,
А ў агульным шуме-крыку
Выхвалялі яго ўсяк.
— Чый ён, жэўжык? Ось музыка!
Ось, псякроў яго, мастак!—
Першы крок—пачатак справы.
Слова—Шлёмы самаго.
Штось прамовіўшы да Хавы,
Ідзе Шлёма да яго.
— Слухай, хлопча, мой малойчык!
Хочаш нештачка ты знаць?
Да мяне зайдзі ў пакойчык:
Маю штось табе сказаць.—
Што-ж ён скажа? знаць цікава!
Трохі цяміць і Сымон,
Бы й на лад выходзіць справа,
І ў пакойчык ідзе ён.

Зашчаміўшы грошы ў жмені,
Ён вашоў у той пакой;
У пакоі страхаў цені
Мільгатнулі талакой.
Вочы ўзьняў ён, што за дзіва?
А які-ж там гэта дзед?
Чаго ён глядзіць так скрыва?
І дзіўны-ж такі портрэт!
Пойдзе ўлева, стане ўправа,—
Рабін поглядам жывым
Так і цягнецца за ім!
Вось праява, дык праява!
Хіба ўгневаны ён чым?
Але валіць тут кагалам
Племя Шлёмава ў пакой
І пастала цесным валам
І гудзе наперабой
То з Сымонкам, то з сабою,
А з іх самы дасьціпны
Бярэ скрыпку і рукою
Дакранаецца струны;
І ня рад Сымон тэй часьці
І кампаніі такой,—
Хоць-бы ногі як унесьці,
Горш астрога той пакой!
А той Хаім змайстраваўся,
Каб і смыкам павясьці.—
Тут Сымон усердаваўся
Ды стаў Хаіма трасьці.
Хаім толькі скаліць зубы,

Скрыпку ўжо бярэ Абрам.
— Го, Абрамка! го, мой любы!
Скрыпка кажа—ці-ра-рам?
Ён да скрыпкі здольнасьць мае...
Ну, пашлі вы! вон! авэк!—
Шлёма новы тон прыймае,
Шлёма—спрытны чалавек!
— Вось паслухай мяне, Шлёму:
Знаю, хлопча, я твой хлеб!
Кепска жыць вось так, бяз дому,—
Я ўсё бачу, я ня сьлеп.
А ты-б мог жыць так, як трэба,
Мець прыпынак, пэўны кут,
І па бораду мець хлеба.
І ня мець вось гэты бруд.
На табе-ж адно лахмоцьце,—
Уй, які халат-рызман,
На цябе зірнуць страхоцьце,
І сам высах, як таран.
Трэба-ж справіць і адзеньне,
І мець боцікі ў запас,
І да квасу мець і квас,—
Трэба ў грунт пусьціць караньне;
Трэба-ж нешта мець на мэце,
Калі маеш тут цара,
А ня шворыцца па сьвеце,
У двор ходзячы з двара.
А што выхадзіш? нічога!
Проста... нельга тут маўчаць!—
І пачаў, пачаў малога,

Як той бацька навучаць.
— Хочаш быць ты чалавекам?
Хочаш мець прыпынак-кут?
Заставайся ў мяне тут!
Пад маею будзь апекай.
У мяне бываюць людзі,
Ды ня простыя—паны,
Любяць музыку яны;
Вечарынка часам будзе,
А ты возьмеш сабе скрыпку—
Цім-та! цім-та! Ці-лі-лі!—
Шлёма рукі ўскінуў шыбка,
Як-бы струны там былі,
А ён сам мастак-музыка,
Аж Сымона бярэ сьмех.
— Ну, турбота невяліка,
І адмовіцца тут грэх!
Дык якое тваё слова?
Ну, падумай і скажы!
— А што-ж граць мне ўжо ня нова,
Скрыпка, смык мне ня чужы,
І я згодзен быць у пана,
Я застацца тут гатоў!—
Так Сымонка негадана,
Там прытулішча знашоў.

III

Дом карчомны быў вялікі,
Месца хваціць хоць каму,
А тым болей для музыкі:
Чаго-ж трэба больш яму?
Кухня будзе сем на дзесяць.
Там ёсьць печ, за печчу кут.
Хоць прусы там куралесяць,
Але Шлёма сказаў: „гут!“
Што там добра?—цёпла, суха,
Сьпі сабе, як добры пан,
А што ходзіць прус-псяюха,
Або злодзей-таракан,—
Пагадзіцца з гэтым трэба:
Многа ў сьвеце валацуг,
Жыць дазволіла ім неба,
Іх ня возьмеш на ланцуг.
У тэй кухні меў пасаду
Шлёмаў парабак Яхім;
Хлопца ўзяў ён пад уладу
І памог яму сім-тым.
— Ось цяпер ты князь ды годзе!
Пазайздросьціць сам прусак,
Той, што ў шчыліне-гасподзе
Век праводзіць, небарак.—
Жартаваў Яхім з музыкі,
Як абладзілі пасьцель:

— Ї сам Шлёма, пан вялікі,
А яшчэ большы круцель,
Так ня будзе з сваёй Хавай
Ї ў пярынах спачываць.—
Так казаў дзяцюк рухавы,
Бо любіў пажартаваць.

Агню няма.
У кухні цёмна.
Сьпіць Яхім,
А думкі-дым
Плывуць сукромна,
Як і цьма.
Ня сьпіць Сымон.
Карчма варожа.
Рабін там
Ї Шлёма сам.
Тут нейк нягожа,
Ня йдзе сон.
Але дарма—
Пяройдзе ночка,
Будзе дзень,
Ї нікне цень
У тым куточку,
Нікне цьма.
Яркім сьветам,
Агняцьветам
Сьвеціць штосьці,—
То—Яна!
Ї з усьмешкай

Думак сьцежкай
Прышла ў госьці,
Бы вясна!
Скробат мышкі,
Крокат вышкі,
Кашаль сьценны,
Звон крыла.
А яна з ім
Ходзіць разам
Блескам дзённым...
Прэч, імгла!
Яны ўсюды
Толькі ў пары,
Але імі
Повен сьвет.
Песьні-гуды,
Думкі-чары...
Яе імя —
Агняцьвет!

І падхопяць зноў Сымонку
Думкі-мары, мысьлі-сны
Ды ў яе нясуць старонку,
Дзе спаткаліся яны.
У вачох—садок прыветны;
Ён авеены дабром,
Зьвіс над ім спакой сусьветны
Дыямэнтавым шатром.
А ў шатры тым—зор блісканьне,
Сьпеў музычны цішыні,
Мілы голас, вобраз-зьзяньне,

Вочак промені-агні.
А ва ўсім тым карагодзе
Думак-вобразаў і мар
Выкрадаецца, як злодзей,
Цемнік-сон, сон-уладар.
Ї хлапчынка ўжо ня знае,
Дзе тут сьненьне, дзе тут яў,
Дзесь далёка дух лунае,—
Крыльлі сон яму разьняў.
  У аправе кос іскраных
Дзень выходзіць з-за зямлі,
Яснавокі і румяны,
Паліць сьвечачкі ў гальлі
Ї пучочкамі скрозь лісьце
Разьлівае зьзяньне-сьмех
Для супольнае карысьці
Ї для радасьці і ўцех.
Ён зірнуў і ў кут Сымонаў
Ї сказаў, відаць, па дружбе,
Што Сымонка тут на службе,
Каб службовы доўг выконаў.
Ён пасьцельку прыбірае,
Думак поўна галава,
Ён над службай разважае—
Што-ж за служба? Якава?
А тымчасам вышла Хава,
Аддае такі загад—
Кухню вымесьці рухава,
На двор выгнаць куранят.
  Так зачаўся дзень тут новы—

На паслугах хлопчык наш:
Ён па воду, ён па дровы
Ён і ў пограб і ў салаш.
І сам Шлёма дасьць работу,
Бо ўсё згодзіцца ў жыцьці,
На ўсё трэба мець ахвоту,
Каб свой потым лёс знайсьці.
Праўда, хлопца прыадзелі,
Далі Хаімаў каптан,
Шлёма з Хавай аглядзелі
І сказалі: „Ну, як пан".
І Сымон быў рад і з тога;
Зубаскал-жа той Яхім,
Тут пасьмейваўся з малога
І пацьвільваўся над ім.
— Падарунак, браце, хвацкі!
Ты цяпер—пан Лапсярдацкі.
Эх, ярмолачку-б дадаць!
Кім ты стаўся-б—не згадаць!
Адна ганьба, што аблезлы,
А так добры лапсярдак!—
Хоць Яхім быў хлопец не злы,
Ды на кеплі быў мастак.
Хлопцу ўсё было тут нова:
Шлёма, Хава і іх дом,
Звычай іх, жыцьцё і мова,
Іх трусеньне над рублём.
У карчомцы быў асобны,
Свой уласны жыцьця лад,
Свой рахунак, брудна-дробы,

Права, звычаі і ўрад.
Карчма рэдка пуставала:
Чуць разьвідніцца—сюды
Хоць чыя душа вітала,
Шоў стары і малады.
Цэлы дзень рыпелі дзьверы;
І былі такія тут,
Што ніяк ня зналі меры
І, сагнуўшыся, як склют,
Вартавалі церпяліва
Кампанейскіх малайцоў,
Пазіралі так лісьліва
На заежджых тут людцоў.
Так было тут у дзень будны,
А ў сьвяты і не прайсьці:
Брата, бацькі было трудна
Тут разглядзець і знайсьці.
Але ўлетку, то нічога:
Вось зімой зайдзі ў карчму!
Тут надзівішся, нябога,
Збудзеш смутную думу.
Тут падчас трасуцца сьцены,
Лавы крышацца, як соль.
Часта ў ход ідуць палены,
Як разыйдзецца тут голь.
Сёмка тут пачне казаньне,
Як Мацюта лез на плот,
Як Чылін сьпяваў літаньне,
Як жаніўся Лысы Дод;
Пра шаўца пачне ён казкі,

А як скажа—з сьмеху ляж!
Як у Хасі з яго ласкі
Нарадзіўся Масыяш.
Два Антосі—Лузун, Лата—
Пацяшаюць тут усіх,
А Базыль, Карусь, два браты,
Зводзяць двох братоў другіх.
Тут зубамі крэпкі Сыса
Ступу тоўстую насіў,
А вар'яту Янка Лысы
Пуза ботамі мясіў.
А той жылы ўсё напружыць,
Голы выпучыць жывот,
Янку носіць ён і кружыць—
З сьмеху поўзае народ.
Тут бывала ў карк Пініпа
Жонка гнала з карчмы вон,
Ї аб сына стары Клыпа
Чапялу ламаў ці млён.
Тут ігрышчы адбываліся
Перад сьвятамі зімой,
Ї трасьліся, калыхаліся
Сьцены, дошкі пад нагой.
Дзяцюкі, пабраўшы пары,
Тут лятали, як віхры,
Як у полі на папары
У гіз бегаюць валы.
Верцяць дзевак, бы круцёлак,
На паветры іх нясуць,
Сьцены, прыпек і пяколак

Іх хвальбонамі мятуць;
Аж падлога пад нагамі
Гнецца, крэхча і рыпіць,
І агонь у тахт з рубцамі
Ў лямпе з подскакам гарыць.
Патамяцца, папацеюць—
Дзьверы насьцеж—на мароз,
Покі лбы пахаладзеюць
І пачне сінецца нос.
  Танцавалі маладыя,
Весяліліся, пілі,
Для іх скокі, гульні тыя
Многа радасьці нясьлі.
А Сымонка, як пракляты,
Ім да трэціх пеўняў граў,
Толькі ён ня ведаў сьвята,
Сьветлай радасьці ня знаў.
Без ахвоты-захапленьня;
Ускідала смык рука;
Не хапала і цярпеньня,
Сіл падчас у бедака
Граць праз цэлых тры гадзіны
Нескончоную кадрыль;
Марнаваўся век даяціны,
Талент друзіўся на пыл.
Рана хлопчык падымаўся,
То каморкі падмятаў,
То пры кухні завіхаўся,
Шлёму, Хаве памагаў.
І так кожны дзень заняты,

А каб час не марнаваў,
Ад Сымонкі Шлёма кляты
Смык і скрыпку адбіраў.
— Так, мой браце, так Сымоне,—
Падбаўляў агню Яхім:—
Ня ў гуморы ты штось сёньня;
Шлёма—кепскі твой айчым.
Ты—падкухцік, ты—музыка,
Падмятайла, ваданос,
Лупіць Шлёма з цябе лыка,
Як каня запрог у воз!
Бедны ты, брат, і няшчасны—
Без кароны стаўся цар:
Над скрыпуляй, над уласнай
Ты цяпер не гаспадар!
Няма ў Шлёмы к табе ласкі,
Ня згрунтуеш ты, брат, з ім!
Цяжка жыць з чужой папаскі,
Лепш ідзі к бацьком сваім:
Сэрца бацькава ня камень,
Бацькаў хлеб смачней віна,
І ня зломіць табе рамень
Праца бацькава гумна.—
— А ты служыш вось, Яхіме.
— Ну, то я—другая справа:
Шлёма мне духоў ня выме
І ня возьме ў рукі Хава.
Я, брат, знаю, што мне трэба,
У мяне ёсьць пэўны плян:
Я вазьму кусішча хлеба,

А ня зношаны каптан!
Я—салома, ён—мякіна,
Мне гарэць, а Шлёме гніць,
І салома-сірацінa
З вольным ветрам паляціць.
Толькі ўскіну я вачыма—
Мой і погляд робіць сьлед,
Ты пачуеш пра Яхіма,
І сам родзішся на сьвет...
Эх, Сымон!.. да ты ня пара,
Не таварыш ты мне, друг:
Мой таварыш—воўк паджары,
А быць можа і ланцуг.—
Праўду кажа ці жартуе?
Ці наводзіць ён туман?
А мо' шайку дзе гуртуе
Ён, разбойнік-атаман?
Не, у карчме штось няладна.
А той рабін! Ён дзіўны,
Вочы злосны, неўспагадны
І нянавісьці паўны.
Ляжа хлопчык у куце тым,
Сон ня йдзе. Ён там адзін;
Эх, нямала тых гадзін
Аддае ён думкам гэтым!

IV

Плян гатовы,
Зложан цьвёрда,
Воля горда,
Непарушна:
У сьвет новы
За дубровы,
Бо тут душна!
Сустрэнь, поле,
Прытулі ты!
Я пазбыты
Твае ласкі!
Хочуць волі,
Просяць долі
Песьні-краскі.
Сустрэнь, лесе,
Ясным сьмехам,
Гучным рэхам
Загукай!
І ў завесе
Тваіх шатаў
Голас братаў
Мне падай!
Глянь ты, сонца,
З-за аблокаў
Добрым вокам:
Я—твой сын!

Я ў палонцы,
Лёдам скуты,
Я прыгнуты,
Я адзін!
Разгарнуць хачу я крыльле—
Я ў сьвет вольны палячу,
Бо мне тут не па плячу,
Бо я тут—жывы ў магіле;
Я пастаўлю сілу сіле,
Волю сам я ўзяць хачу!

Так, даволі! досыць зьдзеку!
Не, павук, я больш ня твой:
Зьведаў я тваю апеку,
Час сквітацца мне з карчмой!
Хітры ты, шынкару-Шлёма:
Скрыпку ўзяў маю ў палон,
Каб ня кінуў твайго дому,
Каб быў зьвязаны Сымон.

У Сымонкі ўсё гатова,
Абмяркована даўно,
Ён жыцьцё пачне нанова,
Глянс ў новае акно.
Праўда, ён—ня так і бедны:
Грошай мае рублёў тры
Да дзьве грывенькі з гары
І траяк яшчэ той медны!
І ён тыя заработкі
Панясе аддасьць бацьком,
Хоць на момант на кароткі
Завітае ў родны дом.

Эх, ты, родненькі куточак!
Ці-ж ня думаў ён аб ім?
Многа думаў, ня спаў ночак
Тут, слугуючы чужым!
Сьніўся родны дом хлапчыне,
Вабіў моцна, бы сьвятло,
Млела сэрца па айчыне,
Хоць і цяжка ў ёй было.
Ды хто ведаў гэты смутак,
Тугу хлопца-гаруна?
Хіба гэты вось закутак,
Печ да немая сьцяна!
Але гэта ўсё пазбыта:
Ён ня служка тут больш—квіта!
Ён гадае аб дарозе,
Сьніць яе што ночку ў сьне,
І яшчэ аб кімся грозіць—
Ці-ж ён дом яе міне?
  Так гадае наш музыка,
Пляны строячы цішком,
Толькі вось дзе закавыка:
Скрыпка ў Шлёмы пад замком!
І ці-ж гэта справядліва?
Ашуканец ён і лгун!
Каб той Хаімка сапліва
Сьмеў крануцца яе струн!
Эх, ня раз агонь пякучы
Па ўсіх жылах прабягаў,
Калі Хаім скрыпку мучыў,
А Абрам дапамагаў!

Не знаходзіў хлопец месца.
Зубаскал-жа той Яхім,
Як заноза ў сэрца ўесца,
Кеплі строячы над ім:
— Эх, Сымоне, мая рыбка!
Ну, прапала твая скрыпка!
Раз да Хаіма папала,
Лічы сьмела, што прапала!
Раве—чуеш? як карова!
А ён, падла, б'е з-за вуха,
Як тым цэпам, як абухам,—
Ну, ня грае—коле дровы!
А ўсё рабін той насаты!
А ўсё рабін: гэта ён
Зацягнуў цябе ў палон!
Ох, лахудра! ох, праклятый!—
Ня стрываў раз ён—балюча!
Ён туды бяжыць з калом,
А там Шлёма за сталом;
Каб ня Шлёма, была-б буча.
— Твая скрыпка будзе цэла:
Я-ж гляджу яе тут сам.
Граць і тромкаць—яе дзела!
Ну, больш Хаіму ня дам!—
І Сымон ня робіць шуму.
Хоць вяліка тое зло,
Ён стаіў у сэрцы думу,
Каб дагадак ня было.
Як-жа вызваліць з палону
Скрыпку, сэрца яго часьць?

Як прабрацца за заслону?
Хто памогу яму дасьць?
Там і дзеці, там і Хава,
Шлёма сам і той вядзьмак...
Ня прыступішся ніяк,—
Не, ня лёгкая то справа!
  Ляжа ў запечку хлапчына,
Абмяркоўвае свой плян.
Можа здарыцца часіна,
Як заедзе які пан
І музыку затрабуе,
Як бывала тут ня раз.
Шлёму ў лапці і абуе,
Скарыстае гэты час.
Ды калі яно што будзе?
Толькі час зьвядзеш дарма,
А ты ўсё служы паскудзе,
Покі прыдзе зноў зіма.
Ды зноў будзь усю тут зіму,
Абівай яго парог...
Расказаць хіба Яхіму:
Ён напэўна-б дапамог.
Але не: Яхім жартлівы—
Сьмешкі будзе строіць, кпіць...
Можа Хаім той саплівы?
Яго можна падкупіць...
Ой, не, не! Ён скажа Шлему,
Тады будзе шмат трудней;
Не казаць тут лепш нікому,
Лепш зрабіць усё самому,—

Так надзейней, спакайней.
Але як? Вось дзе загвоздка!
Асьцярога трэба, спрыт...
Ну, ты, Шлёма! ну, псякостка,
Ашуканец, жываглыт!
  Але як-бы ні было там,
Ён паставіць на сваім,
Ён пралезе хоць-бы кротам,
Бо пад Шлёмавым тут ботам
Ён ня хоча быць зусім.
  Ходзіць хлопец, выглядае,
Вухам ловіць кожны крок;
Цягне хлопца шафа тая,
Што замкнёна пад замок.
Ён прыслухаўся—нікога!
Ён у той пакой бягом!
Сэрца стукае ў малога,
А ў вушах гудзе, як гром.
Ён паслухаў—ціха ўсюды,
Нібы вымерла карчма;
На двары дзесь Шлёма руды,
Хавы так-жа тут няма.
Да дзьвярэй ён крок ступае,
Ён нямее, прыліпае
І скрозь шчылінку ў замок
Той пакойчык аглядае...
Стукнуў хтось—ён раптам скок!
Прытуліўся ў кут, у цёмны,
Дух стаіўшы, ні мур-мур!
Скуль-жа стук той патаёмны?

Ці прабег дзе проста шчур?
Да дзьвярэй ён зноў шыбуе,
Міг адзін, і клямка—бразь!
А скрозь цішу грабавую
Хтось крычыць яму: „Ня лазь!“
Але хлопец не зважае,
Ён да шафы—пад замком!
Стукнуў зьлёгка кулаком,
Стук на сьмерць яго пужае,
А на стук той скрыпка—бом!
Струны ціха зазьвінелі,
Адгукнуліся яны,
Бы агонь прабег па целе,
Трэпет палкі і дзіўны.
  Так вось дзе яе няволя!
Але йдуць... Ён вобцас вон!
З карчмы выскачыў на поле,
А ў вушох—той струнны звон.
І сьвідруе мозг пытаньне:
Ці замецілі, ці не?
Момант страху і хістаньня
Хлопца томіць, хлопца гне.
Ён на карчму пазірае,
Каб пытаньню даць адказ.
А яна маўчыць, старая,
Пэўны маючы выраз.
Не: там ціха, мёртва-глуха,
Там нічога нячутно.
Толькі Шлёма ў нейкім руху...
Што-б то значыла яно?

Вышаў хлопец за стадолу.
Дзень надвечары. Цяплынь,
А на полі па-над долам
Жыта гойдаецца плынь;
Там дарога так знаёма.
Унь і дуб той і той клён...
Ён стаіўся нярухома:
Да стадолы ідзе Шлёма,
Невясёлы, смутны ён.
Ходзіць, чухае чупрыну,
Штось мармоча, бы дурны,
Штось сказаў Абраму-сыну
І кудысь ідуць яны.
Пастаялі на дарозе,
Шлёма зноў ідзе назад;
Хава, хлопцы ўсе ў трывозе...
Ці-ж то ён іх зрушыў лад?
Ці ня знаюць, што ў каморцы
Быў ён з замерам ліхім?
Але чуе ў іх гаворцы
Словы: „Ганаф“ і „Яхім“.
Пачынае хлопец цяміць:
Зьнік Яхім кудысь з канём.
Асьвятлілі яму памяць
Тыя словы, як агнём:
„Я, брат, знаю, што мне трэба,
У мяне ёсьць пэўны плян:
Я вазьму кусішча хлеба,
А ня зношаны каптан,
Толькі ўскіну я вачыма,

Мой і погляд зробіць сьлед;
Ты пачуеш пра Яхіма,
Ї сам родзішся на сьвет!"
Так, прышла яго часіна,—
Їм цяпер не да яго!
Але трусіцца хлапчына,
Каб ня вынікла чаго.
Абыходзіць ён стадолу,
Їдзе ў кухню са двара,
Погляд кідае наўкола,
Бачыць—постаць карчмара,
Аглядае ўсё дарогу,
А з ім Хаім і Абрам.
Самы час прарвацца аблогу—
Толькі рабін адзін там.
Ён падосак бярэ ў рукі,
Каб з тым справіцца замком;
Їдзе ціха, а ні гуку,
Бы кот, крадзецца цішком.
Стаў, паслухаў—мёртва-глуха.
Дзьверы штурхнуў, шусь туды;
Прылажыў яшчэ раз вуха,
Поўны страху і жуды,—
Ціха ўсё. А рабін строгі
Са сьцяны глядзіць стражэй...
Ці то вушы, ці то рогі?
Бровы ссунуты ніжэй,.
Погляд злосны і нямілы.
Тут да шафы хлопец—скок!
Штурхнуў дзьверцы з ўсёй сілы,—

Бразь там зашчапка-кручок!
Разышліся дзьверцы самі,
Чуе ён знаёмы гуд...
Скрыпка родная! ты тут!
Ён дрыготнымі рукамі
Скінуў з вешалкі сурдут,
Скрыпку борзьдзенька зьнімае.
Скрыпка з ім! Цяпер—гайда!
Ён скрыпулю абнімае...
— У, ты, рабін-барада!—
Крок ступіў і на канапу!
Кулаком яму патрос.
— У, ты, носаль! У, ты, храпа!—
І дзьве пстрычкі даў у нос!

V

Страшнавата, сьцішна ўночы...
Нібы ходзіць хтось, шалпоча,
Пустым сьмехам дзесь рагоча...
Ці то можа плача Шлёма—
Ня ўсё добра ў яго дома!
А там нешта бы рухома...
Ці то вочы, тыя вочы?
Страшнавата, сьцішна ўночы!
Ноч так зманна, так варожа!
Спатайка наскочыць можа
Нехта страшны з свайго ложа...
А там... што там? двое, трое,—
Клубок страхаў, там іх рої,
І ня зьлічыш ты іх зброі,
Многа іх! Ён іх ня зможа:
Ноч так зманна, так варожа!
Хоць-бы месяц выплыў з хмары:
Асьвятліў-бы ён абшары
І разьвеяў тыя чары.
Месяц выплыў, пасьвятлела;
З мроку цэркаўка бел-бела,
Як і ён, глядзіць нясьмела—
Болей страху на іх твары,
Месяц! лепш схавайся ў хмары,
Бо ў тым блеску-асьвятленьні
Больш замецен, менш збавеньня—

Страшна гэтае суценьне!
Ці! з кары старога дуба
Нос высоўваецца, губа,
Сьмех, ды страшны; рот бяззубы,
Хтось вылазіць з-пад карэньня...
Ці то помста зьневажэньня?
Страшна гэтае суценьне!
Хлопцу сьцішна і маркотна...
Ноч цянюецца дрыготна...
Дзесь хтось сьвіснуў траякротна,
Сьвіснуў!.. хто? для якой мэты?
Ці то знак які? прыметы?
Ці то страшны рабін гэты?
Ці то пташка мімалётна?
Хлопцу сьцішна і маркотна.
  Ноч глыбее, поўнач скора;
Сьвецяць ў небе бледна зоры,
А карчма з-за касагору
Выглядае так жалобна;
На астрог яна падобна.
Ён, яна стаяць асобна,
Яны разам былі ўчора...
Ноч глыбее, поўнач скора.
Крыкнуў певень дзесь далёка,
Ды так глуха, так глыбока,
Так насьмела-адзінока!
Ціш, глухота, нема ўсюды,
У вушох бы енкі-гуды,
У вачох той рабін руды...
Што там бачыць яго вока?

Крыкнуў певень дзесь далёка.
Але блізка час сьвітаньня,
Зьнікнуць страхі ўсе дазваньня,
Дык жыві-ж ты, вандраваньне!
Мрок радзее, ноч сьвятлее,
Ноч і добрай быць умее.
Жывіць душу зноў надзея,
Сэрца цешаць песьні раньня...
Блізка, блізка час сьвітаньня!

Дрэмле чутка ў полі ніва,
Выступае лес маўкліва
З мроку чорнаю пілою;
Хмарак шоўкавая грыва
Расьцілаецца гульліва
Агнячырванай мятлою.

Тыя-ж зоркі, бы дзяўчаткі,
Дзесь бягуць у свае хаткі,
І апошні раз іх вочкі
Шлюць свой усьмех разьвітаньня,
Промень ласкі і каханьня,—
Да наступнай яснай ночкі.
Дзень праз цёмныя заслоны
Падымае сьцяг чырвоны,
Каб сагнаць з зямлі туманы.
Чырвань льлецца на загоны,
Нішчыць цьмы пасады-троны;
Дню складаюць гымн паляны.

Хлопец чуе адраджэньне;
Ноч прашла, пазбыта цьма,
Волен ён, канец мучэньню,

Не гняце яго карчма!
Так прывольна, так прасторна!
Што было—прашло, як дым;
Ён ідзе, ідзе напорна
Крокам сьмелым, маладым.
Ён вітае яснасьць неба,
Сакаўное поле, лес,
Пах зямлянай, сьвежай глебы,
Каласкоў жывы навес,
Многадумныя прасторы
І шумлівыя бары...
Унь і хвоі ў жытнім моры,
Бы дзьве родныя сястры,
Ён пазнаў іх, ён ім рады—
Ён замеціў іх тады.
Скора будуць і прысады—
Ці ня іх унь то рады?
Ён ідзе, падходзіць сонца,
Лес агортваецца ў сінь...
Будзе горача бясконца,
Хоць садзіся адпачынь!
У бок глянуў, там сунічкі,
Бы каралі на траве.
Ну, прыпынак невялічкі—
Ён зьбярэ іх жменькі дзьве!
І лясок тут такі слаўны—
Так і горне той лясок.
І дзесь дрозд, знаёмы даўны,
Падае там галасок,
Як-бы ў госьці заклікае.

І Сымонка не чакае:
Ён з дарогі зварачае
І на сонцы пад кустом
Прысядае, спачывае,
Потым моцна засыпае,
Распрасьцёршыся пластом.
Доўга спаў ён, як забіты;
Сонца ўстала на паўдні,
І гудуць над ім сярдзіта
Дзеці лесу, авадні.
— Устань, любы!—шэпча сонца.
Уставай!—шуміць дубок.
— Абудзіся, галубок!—
Кажуць травак валаконцы.
— А-а!—Ён вочы раскрывае,
— Дзе-ж то я!—глядзіць вакол.
Перад ім сьцяна жывая,
Над ім шапка баравая,
Лес—зялёны частакол.
І адразу ясна стала—
Вольны ён, ён ня слуга!
Разышлася і прапала
Гэта сонная смуга!..
Але што-то? здань ці дзіва?
Ці то лес навёў туман?
Мільгатнула штосьь маўкліва,
Промень кінуў сьмех шчасьлівы,
Бы ажыў унь той дырван,
Вочкам блiснуў дурасьліва!
Не, ня можа быць, то—зман!

То быў вобраз іскразьзянны,
Момант радасьці. надзей,
Сэрца гымн агнём паранным,
Песьня зорак, сонцавей.
Зьнікла здань—так сон зьнікае,
Але водгульле яе
У вачох яшчэ бліскае
І спакою не дае.
Ды якая-ж то праява?
Сон няўспомнены ці яў?
Ці русалчына забава?
Ці лясун пажартаваў?
І задумаўся хлапчына.
„Сон такі прысьніў, знаць, я“.
Над ім гэтая хвіліна
Вее чарамі жыцьця.
— Э!—махнуў Сымон рукою,
Каб ход іншы думкам даць:—
Ня мне з доляю такою
Аб **ёй** марыць і гадаць!
Сеў і з клумка ён вымае
Рыбу, хлеб кладзе на дол;
Няхай Шлёма прабачае:
Шабасовы гэта стол!
Будзе сьнеданьне, бы ў пана,
На пахучым мурагу...
Што за цуд? з таго дырвану
Хтось азваў:—Сымон! а-гу!—
Ён ускочыў, азірнуўся,
Галавой абвёў вакруг;

Бачыць—куст узварухнуўся,
І адтуль, бы сьветлы дух,
Тварык мілы выглядае,
Здаваленьне, сьмех на ім,
Шчасьце-радасьць маладая
Зьзяе сонцам веснавым.
— Ганна! Родненькая Ганя!—
Крок наперад ён ступіў,
Так зьдзівіўся! і ў тым стане
Рукі сьмешна апусьціў.
— Ай, Сымон! які дзіўны ты!—
Ганна сьмехам залілася.
Сьмех, бы зорамі спавіты,
І галоўка самавіта
З траўкі-зелені ўзьнялася.
І бліскаюць яе вочкі,
Як у жыце васількі;
Голас—срэбраны званочак,
Шчочкі—макавы лісткі.
— Дзе спаткаліся, Сымонка!
Як-жа ты папаў сюды?
А як зыгнуў ад нас гонка—
Помніш тую ноч... тады?
Ганна борзда гаварыла,
Распытоўвала сябра,
Нават трошкі пажурыла,
Што іх выракся двара.
— Я зьбірала тут суніцы,
Зірк—аж бачу, нехта сьпіць!
Я спужалася, дурніца:

Злодзей, думаю, ляжыць!
Я ўжо бегчы прэч хацела,
Ды дай, думаю, зірну
На „разбойніцкае цела“.
Крок ступаю я нясьмела,
Толькі ціхенька гарну,
Як зірнула-ж—і пазнала!
І так шкода цябе стала—
Не пасьмела я будзіць,
І гадзіны дзьве чакала—
„Няхай, думаю, пасьпіць.“
Ці здароў-жа? як жывецца?
Скуль ідзеш? куды? зачым?
Сядзьма тут!—Яна сьмяецца
І садзіцца радам з ім.
І так добра стала ў лесе!
Ен бярэ яе руку,
А зязюлька на суку
У жывой зялёнай стрэсе
Ім варожыць штось—ку-ку!
Ен глядзіць дзяўчынцы ў вочы,
Ён маліцца ёй гатоў,
Ёй сказаць так многа хоча,
Ды ня знойдзе толькі слоў—
Аж той дрозд з яго рагоча!

Сымон.

Ах, Гануська, як я рады!
І вось, Ганя, што дзіўно:
Мяне гнала штось з прысады
І шаптала мне адно—

„Ідзі ў лес, у лес зайдзі!
Адпачынь там, пасядзі!“
І так вышла ўсё да ладу!

Ганна.

Ты-ж адкуль ідзеш, Сымонка?

Сымон.

Я ў карчме служыў, ды ўцёк.
Ох, карчмар мне так дапёк—
Ну, хоць кідайся ў палонку!

Ганна.

Бедны! бедны! А ты вырас,
Ну, зусім дзяцюк другі,
І няма тае смугі...
А ў вачох той самы выраз—
Сьлед нязбыўнае тугі...
А скажы: Ты помніў нас?
І мяне ці ўспомніў з раз?

Сымон.

Ня было тае часіны,
Таго вечара і дня,
Каб і ты й твая радня
Ня прышлі мне на ўспаміны.
Я ляжу адзін, бывала,
Ноч зацятая, жуда,
І сьмяртэльная нуда
Кіпці выпусьціць і джала.
Але ўспомню аб табе я—
Чымся добранькім павее,
Забываецца карчма;

Зноў абудзіцца надзея,
Што ў жыцьці ня вечна цьма.

Ганна.

Дык ты помніў, што ёсьць Ганна
Дзесь на хутары ў глушы?

Сымон.

Ты была ў маёй душы,
Заўжды міла і жаданна.

Ганна.

Ты, здаецца, за сьняданьне
Думаў сесьці? Сьнедай, дружа!
Чаго тут сьціскацца дужа?
Абы меў на то жаданьне!
А то хочаш: будзем разам
Мы спраўляць маёўку тут?

Сымон.

Я скажу, як Шлёма: „гут!“

Ганна.

А мой полудзень пад вязам—
Баль устроім, як паны!
Там з суніцамі збаночак.
Сыру смачнага кусочак
І грачанікі-бліны.
У цяньку старога дрэва
Селі, сьнедаюць яны,
І іх сэрцы згоды, сьпеву,
Сьветлай радасьці паўны.
Не змаўкае іх гаворка:
Расказаў Сымон аб тым,
Як жылося яму горка,
Хто быў Шлёма і Яхім,

Як ён рабіну ліхому
Там папомсьціўся за зьдзек,
І як пойдзе ён дадому —
Ен, з грашамі чалавек!
Павандруе ў сьвет з скрыпуляй,
Песьні будзе ён складаць,
Ён людзей дабром атуліць,
Каб палёгку людзям даць.
Потым сьціх Сымон панура,
Смутак зьлёг яму на твар, —
Так змаўкае перад бурай
Поля стомлены абшар.
Ганна голаву схіліла,
Смуткавала і яна,
Бы адным крылом акрыла
Іх мысль нейкая адна.

Сымон.

Што-ж мы змоўклі? Эх, Ганусь!
Як падумаю, што зноў
Я адзін павалакуся —
Проста ў сэрцы стыне кроў.
Я нядаўна быў шчасьлівы,
Не гадаў я ні аб чым,
Не палохаў сьвет жахлівы,
Як-бы я ня жыў у ім,
Бо ў той міг перад сабою
Меў цябе, цябе адну.
Сэрца білася табою,
Бы сваю знашло вясну
У сьвеце гора і блуканьня;

Ды канец ёсьць усяму:
Наша скончыцца спатканьне,
Ї мой дзень у сум зьмярканьня
Зноў апусьціцца, бы ў цьму.
Мы разойдземся. Дарогі
Нашы розна пабягуць:
Поміж намі ёсьць парогі,
Ї нам іх не абмінуць.
Мы, Ганюся,—каляіны,
Аднэй скрыпкі дзьве струны—
Їх аднакі скрозь пуціны,
Ды ня сходзяцца яны...

Г а н н а.

Кінь, Сымонка, смутак гэты,
Ты „ня ў родных каранёх“,
Многа ў сьвеце ёсьць дарог,
Дык шукай-жа свае мэты,
А парогі—
Прэч з дарогі!
Ты паслухай: хай у полі
Роўна колейкі ідуць,
Няхай дзьве струны, дзьве долі
Песьню ў згоднасьці вядуць.
Пойдзем, вось, да нас у госьці—
Ня цурайся нашай хаты.
А для мамы і для таты
Многа будзе весялосьці!

С ы м о н.

Я зайду да вас, Ганюся!
Я найду к табе дарогу,

Я прыду к тваймy парогу—
Дом пабачу і вярнуся!
Залатыя твае слоўкі—
Мая песьня ў час вандроўкі,
Ты як-бы дала мне крыльле,
Многа радасьці дала,
І забудзе чорнабыльле,
Краскі зглéдзеўшы, пчала.

Г а н н а.

Ну, то хоць на разьвітаньне
Паіграй, Сымонка, мне,
Каб мінута расставаньня
Нам казала аб вясьне.

Слухаў ён, мацнеў душою,
Сьвет хацелася абняць,
На калені стаць прад ёю,
Ёй жыцьцё сваё аддаць.
І чароўна зыкаў хвалі
Паліліся, пацяклі,
А зязюлька кукавала
Ім аб радасьцях зямлі.

ЧАСЬЦЬ ЧАЦЬВЕРТАЯ

I

Дрыжыць агонь, як сьмех крывавы,
Дрыжыць агонь у цьме густой,
У цьме варожай і пустой,
Як адбіцьцё даўнейшай славы,
І зьліўся з мрокам дым бялявы
Над гэтай плямкай залатой.
Дрыжыць агонь, як песьня жалю,
Дрыжыць агонь у цьме начной
Пад адзінокаю сасной,
Як плеск апошні рэчнай хвалі.
У мроку нікнуць сонна далі,
Крычыць сава ў цішы лясной.
Дрыжыць агонь, як плач працчальны,
Дрыжыць агонь. забыты тут,
Скрозь мрок нямы, скрозь чорны мут,
Як звон жалобы пахавальны,
Як песьні голас разьвітальны,
Як струн дрыгучых ціхі гуд.
Гарэў агонь, былі тут людзі,
Вянок плялі яму з галін.
Цяпер загас ён тут адзін,
І цёмна стала на тым грудзе.
Ніхто і ведаць знаць ня будзе
Яго апошніх тут гадзін.

Цянюе мрок, густы, як сіта.
На месцы тым, дзе быў агонь,
І вецер попел зьнёс на гонь,
Ад лесу дзьмухнуўшы сярдзіта.
І ўсё вакол у цьму спавіта:
Гарэў агонь—пагас агонь!

Г а н н а.

— Ну, мой мілы! хоць і цяжка...
Што-ж? бывай здароў! прашчай!
Чаму я, чаму ня пташка:
Паляцела-б я ў твой край.
Ну, хай будзе час прыўдалы
Долю добрую спаткаць,
Каб лёс гэты заняпалы
На лёс сьветлы памяняць.
Я-ж у думках сваіх буду
Жычыць шчасьцейка табе,
Каб яно спрыяла ўсюды,
Каб верх меў ты ў барацьбе.
Выйду я ў садок вішнёвы
Ясны месячык спытаць:
Дзе Сымонка? як здаровы?
Папрашу яго заслаць
Мой паклон і прывітаньне.
Сам на месячык зірні,
А ў цяжэнькі час блуканьня
Ты наш дом успамяні.
Не забудзь-жа нашай хаты
І мяне не забывай.

Ну... прашчай!
Будзь шчасьлівы, будзь багаты!

Сымон.

Так вось і ён, час разьвітаньня...
Бывай здаровенька!.. Бывай!
Бацьком паклон мой перадай...
Дык так—да новага спатканьня!
І помні, Ганначка: ніколі
Я не забуду аб табе—
Ні ў сьветлы час, ні ў час нядолі,
Ні ў смутку, радасьці, журбе!
Ты мне будзеш запамогай,
Сіл крыніцаю жывых.
Я табе злажу дарогай
Песьню красак веснавых.—

Між зялёных нівак поля,
Дзе калосьсем зьвісла жыта,
Бегла сьцежачка сукрыта,—
Ты глядзеў туды, саколе!
Ходзіць ветрык на прывольлі,
Носіць шолах многадумны,
Бае казку лес разумны
Аб няясным, аб раздольлі.
Ты глядзіш туды, саколе,
Дзе імкнецца бег пуцінкі.
Ня відаць ужо дзяўчынкі—
Двесь схавала яе поле.
Пахаджае ветрык вольны,
Нібы лічыць ён загоны...
Няма хустачкі чырвонай!

Стаў маркоцен простар польны.
У бязьмежным сінім доле
Віснуць хмаркі, бы пушынкі,
Сном паўднёвым сьпяць былінкі,
А ты смуцішся, саколе...
  У той час ён, як ніколі,
Боль расстаньня адчуваў,
І пустэляй стала поле,
Лес і гай з ім смуткаваў.
І пачула сэрца страту,
Як ня чула ўжо даўно;
Ні па матцы, ні па брату
Так ня смуціцца яно.
— Слухай, хлопча: што, каханы,
Ты тут робіш?— Зірк Сымон—
Госьць прад ім неспадзяваны!
Спужан хлопец і зьдзіўлён.
Па абліччы—пан, ня просты,
А з вялікіх, знаць, паноў
І ў адзеньні, так і ў росту,
Так і ў тоне самых слоў.
За плячыма—дубальтоўка,
І ладуньнік ёй дадан,
А шырокі пояс лоўка
Аціскае крэпкі стан.
Боты спрытны, за калені,
Рог—бы чортава рабро.
Завяршала ўсё адзеньне
Тое гордае пяро.
Вочы грозны і ўладарны,

Вусы—ворагам на страх,
А пры ім з найлепшай псярні
Псіна шворыцца ў нагах.
— А паведай мне, каханы,
Хто тут граў?—пытае пан,
Чорнавусы, падзіманы,
Шыты золатам жупан.
Што сказаць на запытаньне?
Ну, які тут даць адказ?
Вось спатканьне, дык спатканьне!
У бяду ўляціш якраз.
Хлопец топчацца і мнецца,
А нарэшце прызнаецца—
Я!—На рамень хлапчука
Тая панская рука,
Тая белая кладзецца.
— Гэта ты граў? ты, каханы?—
Хлопцу ў вочы пан зірнуў—
Нібы пан той і рахманы,
Хоць вачыма нейк бліснуў.
— А ты хто-ж такі, каханку?
— Я—вандроўнік... Ну, жабрак,
Я хаджу ад ганку к ганку;
Хто дасьць хлеба, хто траяк.
— Ага, так... Ну, ходзь за мною!
Зрушыў пан, у лес ідзе,
А за ім Сымон ступою—
Лес штось ціхенька гудзе.
Хлопец мысьліць сам з сабою:
„Куды-ж ён мяне вядзе?

Што рабіць са мною будзе?"
І глядзіць у лес хлапчук.
Пан спыняецца на грудзе,
Стрэльбу вешае на сук.
Хлопцу страшна і цікава:
Што замысьліў гэты пан,
Гэта доўгая халява,
Шыты золатам жупан?
Пан ўзяў рог пакручасты,
Пазалочаны, блішчасты,
Важна выставіў нагу,
Галаву крыху адкінуў
Ды расправіў грудзі, сьпіну,
І ў ражок той—тру-гу-гу!
І пабегла гучна рэха
Ад сасонкі да дубка
І замерла тонкім сьмехам,
Мяккім покатам клубка.
Чуць заціхлі гукі ў лесе,
Як ім голасна ў адказ
Рог дрыгучы раз-па-раз
Загрымеў у тым навесе,
Дзе суччо разьвесіў вяз.
А дзесь збоку, яшчэ далей,
Грае гучная труба,
Нібы срэбранаю хваляй
З гушчару плыве журба.
Пераводзіць хлопец вочы
То на пана, то ў гушчар,
Дзе ражок, труба якоча.

Што рабіць з ім пан тут хоча?
Ён, відаць, тут гаспадар...
Вось праява негадана,
Не чакаў такіх навін!
Ці ня зызнуць лепш ад пана,
Покі ён стаіць адзін?
Вось джагнуць разок-два лоўка
Ды ў кусты пісаць вузлы!
Але ў пана—дубальтоўка
Дый сабака можа злы.
Не, брат, позна: валяць з лесу
Два паны і лясьнікі,
Уцякаць тут ня з рукі—
Няма сэнсу, інтарэсу.
Пан прысеў на пень дубовы
І чакае тут паноў.
Ён падняў на хлопца бровы,
Вочы бліснулі нейк зноў.
— Проша сядаць тут, панове!
Кажа пан у панскай мове,
Як прышлі сюды паны:—
Я злавіў у тэй дуброве
Штуку добрай дзічыны.—
На Сымона, як на дзіва,
Пан паказвае паном.
А Сымон стаіць маўкліва—
Знаць, ня трапіць у свой дом ..
Ой, пан нешта замышляе,
Закід робячы дзіўны!..
А мо' добры лёс трапляе?

Дапамогуць тут паны?
Ён гадае так і гэтак
Ды глядзіць у гушчарняк,
Як ваўчок, як той аблетак,
Ды ня вырвацца ніяк.
— А ну, хлопча, мой каханы,
Паіграй, як ты іграў!—
Хлопец зьлёгка задрыжаў
І ўзяў скрыпку паслухмяна;
Струны звонкія наладзіў,
Раз-другі смычком правёў
І аддаўся ўвесь абладзе,
Чарам струнных галасоў.
Льлюцца гукі ў леснай цішы
Срэбраплынным ручайком;
Лес замёр, стаіць, ня дыша,
Не варушачы лістком;
Прыпынілі сьпевы птушкі—
Скрыпцы ім ня ўзяць у тон;
Толькі пчолкі, чмель і мушкі
Далучаюць сюды звон.
Ён іграў аб тым спатканьні,
Аб дзяўчынцы яснавокай,
Волі вольнай і шырокай,
Аб сваім іграў блуканьні
І аб долі адзінокай;
Ён іграў аб родным дому,
Аб жыцьці сваім бязьлетным,
Аб імкненьні тым сусьветным,
Што чувацъ у буры, грому.

І стаялі нярухліва
І паны і лясьнікі;
Вусы пан спусьціў маўкліва,
Іх пакусваўканчукі.
— Дасканала, дасканала!
Вось дзе талент захаван!..
Але здольнасьць, якіх мала!—
Адгукнуўся адзін пан;
А другі маўчаў зьдзіўлёна
Ды ўсхапіўся сакалом
І трактуе ён Сымона
Белым срэбраным рублём.
А пан першы, пан вусаты,
Да музыкі кажа так:
— Ну, каханы мой хлапак,
На жупан ты зьменіш латы,
І ты болей не жабрак;
Ты-ж рабі, што загадаюць—
Я бяру цябе ў свой двор!—
Пан гаворыць, вагу маюць,
Чэшуць словы, як тапор.
  Смутна ў лесе, нібы чары
Напусьцілі тут паны.
Дзе-ж лятункі? Дзе вы, мары?
Адабралі ўсё яны.
Мільгатнуўся вобраз Ганны,
Такі родны і жаданны.
І чаму ён ня йшоў з ёю?
А цяпер гадай, бядуй...

Хлопца штурхнуў хтось рукою—
„Руку, галган, пацалуй!“

Шыі выгнуўшы дугою,
Дружна коні дол сякуць,
Толькі пыл курыць трубою,
Насустрэч палі бягуць,
Адзінокія курганы,
Вёскі, фальваркі, крыжы,
Лес, смугою чуць засланы,
Сіняй далі рубяжы...
Эх, дарога! Як прыемна
На арлох тваіх ляцець,
Не гадаць-бажаць дарэмна,
Думак клопату ня мець,
А сказаць: Э, будзь, што будзе!
І ня думаць ні аб чым,
Толькі чуць, як лёгка грудзі
Дышуць полем веснавым,
А ў разлогах аксамітаў
Дрэвы пышныя ўстаюць,
І дрыготна хвалі жыта
Плыўкадымныя бягуць...
Першы раз скрыпач убогі
Зьведаў гожасьць тэй язды...
Эх, дарогі! Эх, дарогі!
Вы куды йдзяце? Куды?

II

— Унь і замак, бачыш? вежы!—
Пугаўём махнуў хурман: —
А вось тут быў лог мядзьвежы,
Дзікі тут хадзіў кабан,
Тут пладзіліся і сарны,
Тут пладзіліся зубры...
Эх, бары былі, бары!
Але й ім прышоў час марны.—
І ўздыхнуў хурман стары.
Можа ўспомніў век пражыты,
Маладыя свае дні,
Вечар, мрокам апавіты,
Жыцьця зьніклыя агні.
— Гэй, вы, конікі малыя,
Сакалы мае ўдалыя!
Што прысталі?—
Лейцы ён падцяў, махнуў...
Коні шыі заламалі,
Бы агонь іх жахануў,
І панесьлі! Брычка скача,
Мякка бубенцы зьвіняць...
Ці ня песьня ў іх бядача,
Доля горкая чуваць?
А Сымон глядзіць на вежы
І на гэты замкаў пых...
Эх, чужыя гэта межы!

Не для іх ён, не для іх!
Але трохі і цікава,
Хоць нагледзіцца ўсяго,
Калі-ж кепска будзе справа,
Хто ўтрымае там яго?
  А дзянёк у цішы-разважаньні
На спакой адыходзіць павольна;
Задуменьне ляжыць у блісканьні,
Як той усьмех апошні расстаньня,
Як той погляд каханьня супольны.
І вялікі-ж дзянёк у прыгодзе!
Надарыў ён Сымонку багата:
Эх, дзе раніца тая зачата!
Эх, дзе поўдзень прашоў, яго сьвята!
Эх, дзе вечарам з думкамі ходзіць!
    А на замку пазалота
    Грае ў чырвані, гарыць.
    А галота... Дзе-ж галота?
    Сланяецца каля плота,
    У гразі яна ляжыць!

  Мрок ачнуўся, скулься глянуў
І пасунуўся рупліва
З таго лесу праз паляну
Насустрэч якраз туману,
Што з нізіны ўстаў маўкліва,
Сьлепавочна, баязьліва.
Мрок нявetлы і зацяты,
Жмурыць вочы з-пад карэньня,
Уздымае хіб кудлаты,
Па палёх раняе латы

І край неба тчэ ў суценьне,
Каб разьвесіць свае шаты.
Хмаркі, неба, лес, зямліца,—
Усё сьціхла, зорыць чутка:
Штось замысьліў мрок-сьляпіца!
З горак сходзіць багравіца,
Дзесь галосіць-плача дудка,—
Будзе сьцішна, будзе жудка,
Калі зьляжа ноч-чарніца!
Замак грозны і варожы,
Так пануры яго вежы:
І хоць ён здалёк пахожы
На царкву, касьцёл, „дом божы",
Ды з залочанай адзежы
Вее чымся злым і рэжа,
Коле вочы ў падарожжы.
  Блеск у вокнах—сьмех фальшывы,
Ён ня вабіць, ён ня грэе;
Тыя вокны—вочы зьмея.
Пазірае замак скрыва,
І ён душыць, гне маўкліва.
  „Куды-ж еду? Дзе-ж я? дзе я?"
Хлопец думае тужліва.

Вось гара. Прыціхлі коні,
Колы рэжуцца ў пясок,
А з гары, як на далоні,
Разам выплыў гарадок
З яго цэрквамі, дамамі
Розных постацяй, ладоў,
З мураванымі сьцянамі,

З яго купамі садоў,
Вязаў пышных, поўнацелых,
Ліп разложыста-густых
І крыжоў, даўно збуцьвелых
На магільніках старых.
Захад чырвана-ружовы;
Дзень пахованы ўжо ім,
Бы замерлі яго словы
На крыжы, на залатым.
І страх нейкі бяспрычынны
Душу хлопчыка абняў.
Бы ён руку самачынна
На той горад падымаў.
Ці-ж яму, палёў дзіцяці,
Сыну лесу і дарог,
На дарозе панскай стаці,
Жыць у замку, гарадох?
  І ў Сымонкі прад вачыма
Ўсталі родныя куты,
Хата бацькава, радзіма,
Грушы дзікія, платы...
І якая гэта доля—
Ласкі мацеры ня знаць,
Казкі, песьні свайго поля
На чужыя памяняць?!
Ды ня век быць пад прыгонам:
Ён на свой лад зажыве—
Думкі ёсьць у галаве—
Не жартуйце-ж вы з Сымонам!
  А тымчасам коні гулка

Б'юць па бруку капытом.
Вось масточак і рачулка
З сітняком і чаратом.
Ідуць домікі радамі
З акяніцамі, садамі,
Каля вокан георгіні,
Ружы кусьцікі і мак
І гарошак бледна-сіні
Між тых красак, бы прымак.
А там, далей, камяніцы,
Рынак, крамы, пустыры,
Манастыр, касьцёл, капліца
І муры, муры, муры...

Ад касьцёлу іх дарога
У бок крута павярнула,
На падмурку мільгатнула
Постаць нейкага сьвятога
У сутане, рукі ўзьдзеты,
Вочы ўзьведзены кудысь,
Бы за грэшны замак гэты
Шле малітвы ён увысь.
Перад імі, як талерка,
Ціха кругліцца, бліщчыць,
Зьзяе возера-люстэрка,
А над возерам стаіць
Замак грозны, замак хмуры;
Валы, бойніцы відаць,
Няпрытульна і панура
Сьцены гэтыя глядзяць.

Замак меў адну дарогу—
Вузкі насып між вады.
„Тут ня выйдзеш, як з астрогу...
Эх, куды папаў! Куды!“
Так Сымонка сам з сабою,
К замку едучы, гадаў.
Нейкім страхам і жудою
Гэты замак патыхаў.
Вось і ўезд у двор замковы—
У мурох нібы нара;
Гучна стукаюць падковы,
Бы дае тут знаць гара,
Што сюды хтось уяжджае—
Госьць няпрошаны, чужы.
Вось зьбяжыцца стража злая!
Калі вораг ты—дрыжы!
Але зараз ціха стала,
Грук замёр ад капытоў.
А ноч косы расплятае,
Мрок вылазіць з-за кустоў
І на ліпы воўну сьцеле,
Іх мяняючы абрыс,—
Нібы з прасьніцы кудзеля,
Голькі спушчаны наніз.
  Ціха ў замку і нялюдна,
Бы ён вымер, бы пусты.
Сном заснуўшы неабудна,
Як той волат закляты.
Ды дарожкі ўсе ў парадку
І праведзены пад шнур,

Гожы клюмбачкі і градкі
Розных выглядаў-фігур,
І такі йдзе дух пахучы,
Чуць-чуць ветрык патыхне,
А там дзесь у старане
То патухне, то мільгне
Нейкі блеск, агонь бягучы...
Дзіўна ўсё пад гэтым мрокам!..
Без канца вялікі двор —
Не акінуць яго вокам,
Шырыня, разгон, прастор!
  Брычка двойчы павярнула,
Тры ўжо мосьцікі мінула
І спынілася—канец!
  — Ну, пабудзь-жа тут, хлапец!
Я на момант невялічкі
У кантору забягу—
Яна там, унь, на рагу—
Ліст аддам!—Хурман зьлез з брычкі,
Ідзе, ногі распраўляе,
Бо дарога-ж не малая.
Хлопцу-ж сьцішна з няпрывычкі.
  Зьнік хурман у сутуненьні,
І заціхлі яго крокі,
А Сымонка, адзінокі,
Ловіць зыкі ў натужэньні,
Ды ўсё ціха. Дзесь блізютка
Прамільгнуў кажан вушасты,
У кустох лісток зашастаў,
Нешта піскнула ціхутка,

Тыя-ж дрэвы, нібы зданьні,
Пазіраюць грозна-строга,
Бы цікуюць на малога
У маўклівым разважаньні.
Тут знаёмы толькі зоры
І прыветны з ім, лагодны;
Той-жа вобраз мілы, родны,
Той-жа блеск іх у прасторы...
Ша, ідуць! Замёр хлапчына:
Глуха тухкае хурман,
А за ім ідзе мужчына,
Незнаёмы нейкі пан.
— Ну,—сказаў хурман:—злазь, сынку!
Тут табе і хлеб і дом.
Дык служы-ж цяпер паном!
Што-ж? у добрую часінку!—
І спытаўся пан замковы:
— Гэта ён музыка й ёсьць?
— Ён, ён самы, ягамосьць;
Ну, сынок, бывай здаровы!—
Зьлез Сымонка і са скрыпкай
За „ягомасьцем" ідзе.
Пан ягомасьць паліць піпку,
Сам сабе пад нос гудзе;
А калёсы мерным стукам,
Коні гучным капытом
Адклікаюцца адгукам,
Як апошнім тым зьвяном,
Што злучала хлопца з полем
І з прасторамі лугоў...

Зашчымела сэрца болем:
Зноў чыясь чужая воля,
Ўлада новых абцугоў!
Колькі крокаў шлі маўкліва,
Потым пан пачаў пытаць
З насьмяханьнем і жартліва.
Дзе вучыўся хлопец граць,
Як натрапіў ён на князя,
Як дабіўся ласкі там,
(Ды яму ва ўсякім разе
Трэба помніць, што ён—хам).
І з сабою пан мармоча:
„Ну, пабачым, што за жог.
Як ён заўтра засьвяргоча
І капусту і гарох“.
Хлопец толькі гляне скоса.
Ой, відаць, нягодны, гад!
Хоць цяпер бяжы назад,
Але сьціхнуў шум калёсаў.
Ён адзін тут з гэтым панам.
І куды ён завядзе?
Лепш памерці пад парканам,
Чым служыць такой брыдзе.
Але йдзе за ім пакорна,
Штось заныла на душы.
Як і ночка, думкі чорны,
Толькі зорачкі ў вышы
Над панурым замкам зьзяюць,
Блеск іх ветла так дрыжыць;
Зоркі хлопцу спагадаюць.

Ну, што-ж? трэба тут пажыць.
  Вось і домік мураваны
Выплыў раптам з-за расьлін.
— Ну, Шопэн ты калашманы,
Ты тут будзеш не адзін:
Там пры кухні жывуць „людзі“,
Як і ты, усе яны;
Там прыпынак табе будзе.
Заўтра зьнімем лахманы.
Там і ложак ёсьць свабодны,
Раьдзявайся, сьпі ўсю ноч;
Калі-ж часам ты галодны,
Дык на кухню сам заскоч.—
  Адчыніў Сымонка дзьверы,
І адразу крок спыніў:
Такой чыстае кватэры
Ен ня бачыў і ня сьніў.
Ну, зусім пакой! прасторны,
Сьветлы, чыста пабялян.
Ніжай столі пасак чорны,
Мусіць пальцам правёў пан!
На аднэй сьцяне рысункі—
Хтось наклеіў іх з газэт—
Роўна цягнуцца, як стрункі,
То—ня рабінаў портрэт,—
Не пакой таго зладзюгі!
Воч ня зводзіць ён з сьцяны:
Калі так жывуць тут слугі,
То ўжо, як жывуць паны?!

III

Абудзіўся хлопец рана.
Ен ня сьпіць ужо даўно;
Промень сонца з-за каштана
Зазірнуў яму ў акно.
Сонца ўсюды ходзіць з ласкай,
Сонца сьвеціць роўна ўсім;
Сонца—радасьць, сонца—казка,
Што зганяе з сэрца дым.
У Сымонкі думак многа,
Не запішаш нават іх,
У іх ёсьць свая дарога,
Сьцежак тысяча крывых!
Перадумаў ён ня мала,
Многа ўспомніў тут чаго,
І пытаньне вось займала:
Што патрэбуюць з яго?
Тут усе яму чужыя,
І ён тут усім чужы,
Толькі кухар тоўсташыі
З ім бы трошкі падружыў,
Хоць прамовіў хлопцу слова,
Хай сабе на свой фасон.
Тут усё для хлопца нова,
Як-бы сьніць ён нейкі сон.
А мо' гэта і ёсьць зданьне,
І усё зьнікне, як туман?

Аж тут зараз па сьняданьні
Заклікае хлопца пан,
Учарашні, пан Галыга,
Ды кусьлівы-ж ён, псялыга!
— Ну! музыка саматужны,
Пакажыся, што за „грач"—
Жарты, сьмех пранёсься дружны.
— Стасю, Вітак, Ян! пабач,
Што за сурдут адмысловы
Або майткі!.. Як се маш,
Пан вяльможны, краль замковы!
Нашу просьбу, пан, заўваж!—
Так сустрэлі там Сымона
Хлапчукі і гэты пан,
Бы прыбілася варона
Ў лебядзіны панскі стан.
І які з яго музыка?
Што за „фацата" знашлі?
І ці можа быць вяліка
Вартасьць з гэтакага лыка,
Сына торбы і зямлі?
Ды Сымон не падаецца,
Скрыпку ён сваю бярэ,—
Струнны звон чароўна льлецца,
То дужае ён, то мрэ.
Адгукнуліся пакоі,
Падхапілі гожы зык;
Спалі жартаў тых настроі,
Прыкусілі ўсе язык.
А Сымон іграе-творыць,

Ён забыўся, ён ня тут,
З ім цяпер той лес гаворыць,
А там вочкі чыесь зораць,
Разьліваюць нейкі цуд,
І вяселяць струны гуд,
Адчыняюць ім прасторы.
То ня музыка—натхненьне,
Сэрца жар, агонь душы,
Злотаіскрае імкненьне,
Песьня зорнае вышы.
Пан Галыга зьбіты з тропу,
І ня верыць ён вушам,
Ён вачэй ня зводзіць з „хлопа“,
Чарам тым падаўся сам.
— Гм! цікава!.. Ну, зьдзіўленьне!
Але тэхнікі ёсьць брак...
Гм! праўдзівы ты мастак!—
Пан сказаў у заключэньне.
Ён музыкам быў у замку,
Капэльмэйстра меў пасад,
— Ты, відаць, хлапчына цямкі,
А цяпер такі загад:
Я зайграю на роялі,
А ты ўтор мне падбяры.—
Вочкі ў хлопца заблісkалі,
Слухаў ён хвілінкі тры,
Потым зразу ў тон цаляе,
Падбірае гэты ўтор,
Такт ні разу ня губляе,—
Сьмеласьць чуецца, прастор.

— Маладзец!—сказаў Галыга:—
А ты граматны ці не?
— Дзе-ж было вучыцца мне?
Абмінула мяне кніга!—
Хлопец кажа ў засмучэньні...
— А, што гэта вось, панок?
— Гэта?—нотавы станок...
Але, хлопча, бяз вучэньня
Пуста будзе тлумачэньне.
Гэта ёсьць такое поле,
Дзе арэ, але ня плуг,
Дзе скародзяць, да ня ролі,
Дзе сявец, да не пастух,
І ён сее не насеньне:
Тут пакінуў сьлед натхненьня
Іншы сейбіт—творчы дух.
А зьбірае гэта жніва—
Зазначае пан пыхліва—
Той, хто ведае навукі.
Слухай вось, глядзі, малы!—
На рояль кладзе пан рукі
І марш грымнуў удалы.
Льлюцца гукі гучна, бурна,
Віхрам кружацца-плывуць,
Выкрунтасіста-бравурна,
Аж паветра тое рвуць.
— Чуў, што ў знаках тых замкнёна?
Бач, як ноты ажылі!—
А Сымон глядзіць зьдзіўлёна
І ня чуе тэй зямлі.

Вось дзівота, дык дзівота!
У пыл зражаны Сымон;
То на пана, то на ноты
Пераводзіць вочы ён.
Ну, ці-ж гэта ня зьдзіўленьне?
Гукі робяць там сьляды!
А той пан у здаваленьні
Вус пакручвае руды.
— Ну, што скажаш?—Ой, паночку!
Я хацеў-бы ведаць ноты...
Пашкадуй мае цямноты:
Навучы, скінь з мяне ночку,
Каб і я мог чытаць кнігі
І па нотах граць, як пан!—
Хлопец гне прад ім свой стан,
Не шкадуе тэй фатыгі.
Пан Галыга ўставіў вочы,
Нібы крануты быў ён.
— Гм, вучыцца ты ахвочы!—
Сам цяпер ён быў зьдзіўлён...
— Ну, ты вольны... там пабачым...
Ідзі ў сад сабе гуляй,
Але, хлопча, памятай,—
Помні ты свой лёс жабрачы!—
Вышаў хлопец на дзядзінец,
Ясны дзень... Багацьце, пых,
А ён тут адзін, чужынец,
Ён адзін сярод чужых.
А ў душы, бы вір віруе,
Новы сьвет устаў прад ім;

Ён так горне, так чаруе
Новым выглядам сваім.
У ваччу ўсё тыя ноты,
Кропкі, хвосьцікі, кручкі...
Ох, як многа ў ім ахвоты
Расчытаць тыя значкі!
Як-жа выканаць жаданьне?
Як заслону тую зьняць,
Што хавае сьвет пазнаньня,
Як заклятая пячаць.
А тут, што ні крок, то дзіва,
Нібы баечны то кут!
Хлопец стаў, глядзіць маўкліва—
Хараство, багацьце, цуд!
А той замак—ух, махіна!
Мур адзін наводзіць страх.
І няветла яго міна;
Перад ім ты—муха, прах!
Страшны замак, цяжкі, грозны.
Пара вежаў, як адна,
А навокал роў глыбозны,
І ня згледзіш яго дна.
Колькі ж трэба было працы,
Каб тут вырасла гара?!
Хто дбаў князю на палацы?
Хто назьнёс яму дабра?
Хто выводзіў тыя вежы?
Хто той замак будаваў?
Злотаблескія адзежы
Хто для сьцен яго саткаў?

Чые рукі з мазалямі
Тут зьняслі свае дары?
Потам, кроўю і сьлязамі
Сцамантованы муры.
Колькі роскашы—страхоцьце!
А на што яна? Каму?
На сваё зірнуў лахмоцьце,—
Чаму стала так? Чаму?
І гарчэча-адчуваньне
У ім кідае свой мут,
І ўстае ў душы пытаньне:
„А дзе-ж тая праўда тут?“
Ім—усё, а нам—нічога,
Адным жыць да панаваць,
А другім—адна дарога:
Сваё жыцьце марнаваць!..
Не, ня добра тут, журботна,
І нейк воража-маркотна.
Ён ад замку ідзе ўлева.
Парк. У парку весялей
І прыветней і сьвятлей;
Там гуторыць з дрэвам дрэва,
Між іх чуешся сьмялей.
А дарожак тых, як многа!
І раўнюсенькі-ж яны!
Слаўна тут, няма нікога,
Толькі сьпеў чуваць дзіўны.
Ён прыслухаўся—гудзеньне,
Мяккі звон і роўны шум,
Сугалоснае злучэньне

Нявыразных песень-дум.
Ён успомніў ноты, пана
І мэлёдыі ў знакох,
Ці й ня тут пясьняр нязнаны
Ноты склаў у тых лістках?
Ён паслухаў: у гайданьні
Гэтых голек сьпеў чуваць...
Зноў гарыць у ім жаданьне
Мудрасьць кніжную пазнаць.
О, які-б ён быў шчасьлівы,
Каб меў мудрасьці тэй ніць!
Ён пашоў-бы ў сьвет маўклівы
Людзям вочы адчыніць...
Слаўна ў парку! А там, далей,
Лесу кудзерка відна.
Збоку хвоя—краля-краляй,
Так купчаста-зеляна!
Прыпыніўся пад тэй хвояй.
Лес успомніўся другі,
Лес далёкі, дарагі.
У тым лесе—яны двое.
Была рада так Ганулька.
Дрозд сьпяваў на ўсе лады,
Кукавала штось зязюлька,
Мо' лічыла ім гады.
Ды якія? хто згадае?
Варажыла, да пра што?
Эх, вясна ты маладая!
Хто ня ведаў цябе, хто?
Заглядала ціш лясная

На льняныя дзьве касы...
Толькі ён да сонца знае
Гэтых сьпеваў галасы.
І знайсьці ён хоча слова,
Многа слоў, і слоў жывых,
Каб тых гукаў сэнс і мова
Ясна выліліся ў іх.

Блісньць у бяздоньні вячэрнія зоры,
Зямлю чуць авее таемная ціша,—
Імя тваё ў сэрцы мне думка напіша,
Імя тваё скажуць мне тыя прасторы,
Дзе срэбраны серп пазірае са ўзвышша,
І вочы твае мне паказваюць зоры.
Калі раніцою адвечнае сонца
Запаліць у росах мільёны вясёлак,—
Я чую твой голас у шолаху зёлак,
Я чую твой голас у сьпевах бясконцых
Травы прыбярэжнай, дзе мыецца золак,
І усьмех твой ясны адсьвечвае сонцам.
І поўдзень, і вечар, і зьзяньне дзяньніцы,
Прасторы надзем'я, ружовыя далі,—
У момание кожным сустрэчанай хвалі
Пакінуў мне вобраз твой сьлед бліскавіцы;
З табою я ў шчасьці, з тобою і ў жалі,
Ты ўсюды мне зьзяеш бліскаеьнем дзяньніцы.

Ты—мая радасьць, маё лятуценьне,
Ты—песьня натхненьня,
Ты—зорак бліскаеьне,
Ты—голас сьвітаньня,

Ты—краскавых струн дрыгаценьне;
Ты—водгук сэрца, душы парываньне,
Ты—выплываньне
Вясёлкі агністай
Ты—блеск прамяністы,
Ты—сонцавых косак блуканьне...

Быў у замку дзед Даніла,
Родам дзесь з-пад Мазыра.
Ласка князя прыхіліла
Дзеда тут паміж двара.
Бацька князя маладога
На Палесьсе наяжджаў;
Вепраў біў, ласёў біў многа
І мядзьведзяў паляваў.
Але раз быў зроблен воступ;
Пушча-цемра ў зімні час
Чула рог і людзкі поступ
За ўсё жыцьцё першы раз.
І пакрыўдзілася пушча:
Хто ступіць сьмеў у яе?
І знак грозны нявідушча
Верным служкам падае.
Устае мядзьведзь, вылазіць
І, угнуўшы галаву,
Садзіць просьценька на князя—
Разарву, моў, разарву!
І, як бура, націскае
Князь злажыўся і—бах-бах!
Зьвер на лапы прысядае,

Зубы выскаліў і—шах!
Хто быў блізка—прэч з дорогі!
Князю некуды ўцякаць,—
„Аман“, думае нябога,
Стрэльбы некаму падаць.
А мядзьведзь вось-вось аблапіць,
На два крокі ўжо падбег,
Падабраць ён князя квапіць,
Ды ў той момант—шусь у сьнег!
— Кінь ты, княжа, сваю жынку,
Каб ня сьмела пудлаваць!
Вось дзе стрэльба! —Паядынку
Стаў Даніла выхваляць!
— Хай зьвязаў я лыкам рулю,
Але пудла не дала,
І глядзі, якую дулю
У чмыс зьверу паднясла!—
Князь Данілу абнімае.
— Ты жыцьцё мне дараваў!—
Як аддзякаваць. ня знае.
— Што табе даць?—запытаў.
Паляшук-лясьнік абцёрся,
Вынуў люльку з капшуком,
Крок назад ступіў, прыпёрся
Ён да хвоі плячуком.
— Памяняйма, князь, на люлькі,—
Кажа проста паляшук:—
А ў прыдачу да крывулькі
Я табе, князь, дам капшук.—
Засьмяяўся князь, вымае

Сваю люльку, аддае,
А Даніла разглядае,
Рады, цешыцца з яе.
З тога часу ўжо ніколі
Князь яго не забываў
І пасаду, лес і поле,
Ён яму падараваў.
Прыяжджае князь, бывала,
На Палесьсе паляваць,—
Па Данілу пасылалі
Князя ў лесе праваджаць.
І ніхто так, як Даніла,
Ня знаў пушчы тэй, лясоў.
Гадавала і ўскарміла
І Данілу, бы зьвяроў,
Шыр балотаў несканчоных,
Пушчаў дзікіх гушчары,
І ў яе таемных лонах
Чуўся панам у двары.
Потым князь забраў Данілу,
Прыпісаў яго ў свой двор,
Хоць яму і больш быў мілы
Бор палескі, родны бор.
Дзед Даніла парк вартуе,
Службу верна ён нясе,
Усё агледзіць і прачуе,
Ўсе куты ператрасе.
Тая-ж вопратка мужыча—
Сьвітка рудая і брыль.
Дзед Даніла ціха смыча,

Сам з сабою штось мармыча,—
Мо' Палесься казка-быль
Дзеду думкі ўзварушыла,
Пушча ў памяці ўсплыла,
І душа па ёй тужыла,—
Паляцела-б, каб магла.
Дзед пад хвояй штось зважае,
Павярнуў, ідзе туды.
— А ты хто такі?—пытае:
Баравік ты малады?
— Я—замковы, дзедка божы.
Ці ня можна тут пабыць?
Тут так добра, гэтак гожа,
Лес—што з небам гаманіць.—
Усьміхнуўся дзед Даніла.
— Любіш, хлопча, лес?.. Эге-ж.
Хараство ў лясочку, сіла...
А ты тут даўно жывеш?

IV

— Эхе-хе, мая дзяціна,—
Уздыхнуў Даніла дзед:
— Падрабнела і людзіна,
Падрабнеў цяпер і сьвет.
А лясоў ты настаяшчых,
Бачу, хлопчыку, ня знаў,
Нетры, нерушаў лядачых—
Дзе табе!—не сустрачаў.
Ты падумай толькі: пушча!
Дзень ідзеш і два ідзеш.
І такая табе гушча—
Вокам цемры не праб'еш.
І такія дзеравякі
Ты натрапіш, брат, у ёй,
Што прад імі стане ўсякі
Падзівіцца іх красой.
Тоўшч і веліч—страх праймае,
Волас дыбам устае!
А як пушча загуляе,
Зашуміць да запяе!
Вось дзе музыка—паслухаць...
Але пушча больш маўчыць,
Ды ня ўсякім носам зьнюхаць,
Што ў нутрох яе ляжыць...
Ня быў ты ў вялікім лесе:
Войдзеш—сьвята вее ў ім,

А ўгары, зялёнай стрэсе,
Цягне сьпевам маладым.
І заўваж, мой хлопча-колас,
Дрэва кожнае ў бары
Мае свой асобны голас,
А зацягнуць угары—
Сьпеў выходзіць самавіты,
Эгэ-ж, хлопчыку мой, так:
Лес гаворыць, а скажы ты,—
Не паверацъ аніяк...
А лес, хлопча, хоць ён дзікі,
Але мудры і дзіўны,
Сэнс ён мае патайны,
Асабліва бор вялікі.—
  Дзед прымоўк у задуменьні
І, панізіўшы свой голас,
Зноў гаворыць:
— Вось здарэньне,
Ты паслухай, што было раз:
Знаў я пушчу на Палесьсі...
Што за дзіва? стаў я чуць
Нейкі шум у яе стрэсе,
Незнаёмы, асаблівы,
Голас жаласны, тужлівы,
Дрэвы смутна нейк гудуць.
У другіх лясох—нічога,
Там звычайны гоман-шум,
А ў тэй пушчы—плач, нябога!
Я гадаў і думаў многа,
Так і гэтак браў на вум,—

Не разблутаў тэй загадкі.
Так аб ёй я і забыў.
Раз зімою пад калядкі
Зноў я пушчай прахадзіў.
І што-ж? пушча тым-жа ладам
Шум цягнула свой тужліва.
Ну, аж проста брала дзіва:
Дзе прычына гэтым звадам? .
Што-ж ты думаў?—тую пушчу
Адкупілі гандляры,
І праз сэрца, яе гушчу,
Перашлі іх тапары.—
  І дзед раптам замаўкае
Ды на хлопчыка глядзіць,
Палец к чолу прыціскае.
— Ну як будзеш тут судзіць?
— А вам, дзедка, не здавалась,
Вы ня думалі аб тым,
Што і ў лесе адбівалась,
Як адбілася ва ўсім,
Жыцьцё, дзедку, адчуваньне?
Я так думаю, дзядок,
Што на сьвеце ўсё дазваньня,
Нават камень і пясок,
Мае думкі і настроі,
Толькі-ж нам іх не згадаць:
Трэба чыстым быць душою,
Каб іх тайнасьці пазнаць.—
  Дзед у хлопца ўтарапіўся.
— А цікавы ты хлапец:

Развражаеш, як мудрэц,
Бы старэчым ты радзіўся.—
Азірнуўся дзед таёмна.
— Стаў я штось тут прымячаць,
Эгэ-ж, хлопча: ночкай цёмнай
Штось дзіўное тут чуваць.
Штось тут творыцца уночы,—
Сам пачуеш ты, эгэ-ж,
Ці то жарты патарочы,
Ці то знак які прарочы,
Ці там што—не разьбярэш.
Не натрапіш тога сьледу,
Не налучыш ты на троп.—
Пазіраў Сымон на дзеда,
На маршчыністы той лоб
І так слухае ўнікліва—
Захапляе хлопца дзіва.

Сымон.

А якая-ж тут праява?

Дзед Даніла.

Эгэ-ж, хлопча: дзіўна справа?
Хтось цярэбіць тут дарогу...
Будзе зьмена, будзе зьмена!
Ідзе новае калена,
Яно тут, каля парогу,
Бо на сьвеце ўсё ня вечна,
І зямля свой твар мяняе,
Хваля хвалю паганяе,
Пераходзіць бераг рэчны,—

Усё у стане пераходу,
А тым болей, хлопча, людзі:
Яны самі сабе судзьдзі,
Хто згадае іх прыгоду?

Сымон.

А скажы мне, дзеду любы,
Чаму так на сьвеце стала,
Што адным даецца мала,
А другому—аж за губы?
Хоць-бы тут: раскошства, пыха,
А багацьця, ох, багацьця!
А другі ў ярме закляцьця
Шлеі цягне, сваё ліха?
Хто багацьце разьмяркоўваў,
Той дзяліў несправядліва,
Не для ўсіх зямля ўрадліва...
Чыя-ж гэта воля-змова?

Дзед Даніла.

Эгэ-ж, хлопча, у тым справа,
Што ня роўны людзі ў сьвеце:
Слабы, цёмны жыве ў сьмецьці,
А дужэйшы правіць права,
Езьдзіць, лейцы ўзяўшы ў рукі...
Эгэ-ж: сіла ў гэтай штучцы.
Але, хлопча, лейцы рвуцца,
А бяз іх няма панукі.

Сымон.

А чаму-ж бы іх адразу
Не парваць, дзядок, і квіта?

Дзед Даніла.

Іх часіна не пазбыта,
Не настаў той час заказу.

Сымон.

А хіба-ж ён сам настане?
І наогул сам ці прыдзе?
І ці будзе канец крыўдзе,
Калі ждаць другога стану?

Дзед Даніла.

На ўсё ёсьць свая часіна,
І ўсё прыдзе ў сваім часе,
І заслона ўжо ўзьнялася,
Дзе хавалася прычына.
Ёсьць у сьвеце розум нейчы,
Ён і піша ўсім законы,
Накладае забароны,
Час вартуе кожнай рэчы,
Ён зьнімае і кароны.
Што йдзе процій яго волі
Ці ня ў часе выступае,
Тое нішчыць цьма сьляпая,
Тое жыць ня мае долі.

Сымон.

А як стане ня ў трываньне,
І тады чакаць пакорна,
Покі стане жыць прасторна?
А змаганьне? Дзе-ж змаганьне?
Ой, не, дзедку: процій сілы
Можна ставіць толькі сілу,

Калі хочаш ты ўстаць з пылу,
Калі цягнуць з цябе жылы.

Дзед Даніла.

Хо-хо, хлопча: ты гарачы.
Ну, а ў замак як папаў?
Сваёй воляй прытрапаў?
Эгэ, не, мусіць, іначай!
Дзе-ж было тваё змаганьне?
Толькі ў думках, так ці не?
Адлажыў, здаецца, мне,
Ты свой момант паквітаньня...
Не, мой хлопча, нічагутка
Ты ня зробіш без пары,
А надарыцца мінутка,
Тады ўсё тваё—бяры...
А ты, хлопчыку, музыка?
Гэта скрыпіца твая?
А ну, хлопча, папілікай.
Маладым быў, граў і я.—
  У тым парку радавітых
Тых князёў-багатыроў
Хвалі гукаў самавітых,
Смуткам, скаргай апавітых
Цёмных пушчаў і палёў,
Паліліся, задрыжалі,
Як-бы срэбра рассыпалі
У галінках тапалёў.
  І, здавалася, жывое,
Нешта йшло ад гэтых струн,

Бы дух згоды і спакою,
Чараўнік які, вяшчун,
Натыхае ім, дрыготным,
Каб высока душу ўзьняць,
Каб вясёлым і маркотным
Чары гукаў паказаць.
Слухаў дзед, акамянелы,
Апусьціўшы вочы ўніз,
А пад вусам пабялелым
Губы ціханька трасьлісь.
Часы „жыткі“ маладое,
Родны кут, далёкі край,
Гоман пушчаў, голас хвояў,—
Дзе ўсё гэта? ня пытай!
Не вярнуцца ім ніколі!
І цяпер, бы скрозь туман,
Устае прад ім і поле,
І балоты, і курган.

Дзед Даніла.

Здольны-ж ты, мой дабрадзею!
Ты навёў туман чароўны;
Гэты гоман струн бясслоўны
Так расчуліць сэрца ўмее!..
А дзе-ж ты спыніўся ў замку!
І спытаць было ня ўцямку.

Сымон.

Там, пры кухні.

Дзед Даніла.

А-ты б можа
Перашоў ка мне, нябожа!

Там душы агонь затухне...
Ня люблю я псярні панскай,
Палупанкаў, ахмістрынь—
Дух падлізьніцкі, паганскі,
Прападзі ён там і згінь!
А мой дом—унь, бач, альтанка?
Будзем там мы жыць удвух,
Хай сабе не мураванка,
Ды ў ёй наш сялянскі дух.

Сымон.

Шчыра дзякую, дзядок!
Вельмі рад, пайду ахвотна,
Бо мне, дзедку, там маркотна—
Там ступіць баішся крок.

Дзед Даніла.

Ото-ж бачыш. А са мною
Будзе лепш табе, эгэ-ж!
З дзедам ты не прападзеш,
Як за добраю сьцяною.

Дзедава альтанка
Зроблена з аполкаў,
Чыста ў ёй і сьветла;
Печ, як маці, ветла.
Горне, як каханка,
Дзедава сьвяцёлка.
Хараша і проста—
Дзед Даніла з густам.
І палок выгодны,

Блізкі сэрцу, родны.
Сплецена з бярösты
Кайстра густа-густа.
У сьцяне лапчасты
Рог, мабыць, ласіны.
Стрэльба-паядынка
І труба-старынка,
Спрытна, выгінаста,
Зроблена з лясіны.
Ёсьць тут і ашэстак
І лучнік пры печы,—
Словам свая хата
Селяніна-брата.
Многа блізкіх вестак
Кут дае старэчы.

І застаўся тут хлапчынка.
Зьнікла тая марката:
З дзедам кожная часінка
Так ці йнача занята!
То гамоняць між сабою
То майструюць што-нібудзь
Або важнаю ступою
У вабход у парк ідуць.
Падзівіцца-ж тут было чым,
Разважаць было аб чым,
А Даніла быў ахвочы
Волю словам даць сваім,
І даць нават тлумачэньне
З свайго погляду-знацьця

Неразгаданым спляценьням,
Зьявам цёмнага жыцьця.
 Раз у вечар дзед з Сымонам
Выйшлі ў парк у свой абход.
Сутунела. Дзесь за клёнам
Месяц чырваніў усход,
Выступаючы ў абходы,
Што прызначаны яму;
Зоры з неба вокам згоды
Углядаліся скрозь цьму.
Было ціха і лагодна.
 — Стой, паслухаем, дзядок:
Дзесь іграюць, дзедка родны...
Выйдзем унь на той грудок.
— Гэта хлопча, тут ня дзіва!
Эгэ, тромкаюць паны!—
Хлопчык гукі ловіць хціва,
Ім валодаюць яны.
Зноў гарыць у ім жаданьне
Тайнасьць нотаў пасягнуць
І заслону адгарнуць,
Каб разьвеяць ноч нязнаньня.
Ён ідзе на тыя гукі,
Ён стаіўся пад акном,
Зашчаміўшы моцна рукі,—
Ён ня сьмее вайсьці ў дом:
Там—паны, а ён—басота,
Сын мужычы, ён—„псякосьць",
Паднявольны ён тут госьць,
Яго месца—каля плота...

Эх, няроўныя дзьве часьці!
Ён—нікчэмнасьць, ён—друза...
І з вачэй гатова спасьці
Крыўды горкая сьляза.
Эх, для панскае пацехі
І для забаўкі паноў
Вы, саломеныя стрэхі,
Марна траціце сыноў!..

V.

— Дзедку, глянь, а што бліскае
Там, дзядок, каля крыніц?
Бліс—і зараз-жа зьнікае...
Што за зьявіна такая?
Што за забаўкі начніц?
— Эгэ-ж, хлопчыку: зман гэта,
На такі агонь ня йдзі:
Ні цяпла ў ім, ні прывету—
Лепш туды і не глядзі;
Ня шукай агню такога:
Не даецца ў рукі ён,
Бо над ім вісіць праклён
То—спакуса для дурнога,
То—праявіна ліхога,
Каб забраць каго ў палон.
Гэта—грошы заклятыя,
Іх замовіў чараўнік,
Неадступны вартаўнік
Там вартуе грошы тыя.—
Ноч у парку. Ціха, цёмна.
Неба зорамі дрыжыць,
А той замак патаёмна
Штось затойвае, дзяржыць;
І жудою патыхае
Ад сьляпых яго акон.
Цяжка замак спачывае,

І трывожны яго сон.
А ў мурох у тых часамі
Глуха штось зашарахціць,
То сярдзіта за сьцянамі
Нейкі гук затарахціць;
То застогне ў сьценах, трэсьне,
Як-бы хто ў іх кашляне.
То пачуецца там песьня,
То ў вакне крыло махне.
— А што гэта, дзедку мілы,
Там снуецца над акном?
Нейкі шолах мяккакрылы...
Гэты замак—страшны дом!
— А то, хлопчыку, кажаны,
Толькі зьмеркне на дварэ,—
І цянюе рой паганы,
Нейкі рух яго бярэ.
Скуль іх толькіназьлятае!
Піск, гармідар, лопат крыл...
Іх тут нешта прыцягае,
Вось ім замак гэты міл.
Эгэ, хлопча: нешта чуюць...
Замак, хлопчыку, стары:
Многа ўжо вякоў вякуюць
Тыя цёмныя муры.
Іх ні дождж і ні марозы
Не размочваюць, ня б'юць,
Бо скрозь іх, мой хлопча, сьлёзы,
Крыўды, зьдзек людзкі цякуць,
І пакуль не перастануць

Сьлёзы гэтыя цячы,
Да тых часаў сьцен ня крануць
Іх разбураньня ключы...
Э, мой хлопчыку, каб замак
Мог, як людзі, гаварыць!
Колькі цёмных-цёмных плямак
Мог-бы людзям ён адкрыць!..
А ты чуў, што людзі баюць?
Эгэ-ж, я табе скажу.
Можа людзі выдумляюць,
То і я табе салжу.
Кажуць людзі так, што ў сьцены
Тоўстых замкавых муроў,
Каб абходзілі іх зьмены,
І ня брала плынь вякоў,
Як будынак закладаюць,
Замуроўваюць жывых.
Так, мой хлопча, людзі баюць,
Так пяецца ў песьнях іх.
Вось затым-жа, хлопча, страхі
Там здараюцца ня раз.
Вось і тут у позны час
Ходзяць чорныя манахі,
Нейкі носячы абраз,
І чагось яны шукаюць;
Так бывае раз у год.
Ноч паходзяць і зьнікаюць,
Каб у свой прыйсьці чарод.
Звоны звоняць дзесь тут самі,
Самі паляцца агні,

За глыбокімі равамі
У паўночай цішыні
Чутны песьні пахаваньня,
Там процэсіі ідуць,
А ў труне ва ўсім убраньні
Галаву чыюсь нясуць.
І вось дзіва: галава,
Як гамоняць тут, жыва.
Пазіраюць злосна вочы,
Зубы ляскаюць сярдзіта,
Губы ходзяць прагавіта,
А сама ўсё штосьць бармоча...
Можа байкі, хлопча, гэта,
Можа праўда, не скажу,
Але ёсьць адна прымета,
Пойдзем, хлопча, пакажу.—
Цёмна ў парку і нейк пуста,
Дрэвы жудасна маўчаць,
А пад імі густа-густа
Цені чорныя ляжаць.
Страшна хлопцу мімаволі,
Прабірае яго жудзь,
А высокія таполі
З мроку зданкамі ўстаюць.
І чым далей, больш глушэе
Гэты цёмны парк стары;
Тут сапраўдным лесам вее,—
Страшна ў цёмным гушчары.
Зварачае дзед з дарожкі.
Мрок гусьцей над імі зьвіс.

Месяц тоненькія рожкі
Чуць скасіў, схіліў наніз.
У лагчыне перад імі
Стальлю возера блішчыць.
Дзесь за вербамі старымі
У траве бугай бубніць.
Самі-ж вербы, як бабулі,
Нейк набожненька стаяць.
Штось зашэпчуць: „чулі-чулі"
Чараты ды зноў маўчаць.
Крэхча роўна, аднатонна
Жабак смутны харавод.
То—аераў казка сонных,
Скарга нейкая балот.
Сьлед бліскучы, слуп агністы,
Лёг ад месяца ў вадзе.
Дол вільготны і расісты.
Нікагусенька нідзе.
— Ну, вось тут.—І дзед спыніўся
Ды паказвае ў гушчар:—
Штучкі строіць там штукар,
Але сёньня штось спазьніўся.—
І стаў слухаць дзед уважна.
— Во! во!—дзесь у гушчары
Нібы шум прашоў працяжна,
Хлопца штурхае стары:
— Эгэ, чуй: аб тэй пары
Там сякеры стук нясецца.
Сам сабе ня верыў я,
Думаў, можа мне здаецца,

Ці там забаўка чыя...—
Дзед змаўкае. Стукі глуха
Раз-па-разу чутны ім.
То адно прыложыць вуха,
То паслухае другім
І Сымону дзед ківае.
— Дзедку, што гэта? сякуць?
— Гэ, праява тут другая...
Ось дзе розум і марудзь...
Эгэ-ж, хлопча, у тым справа,
Што сячэ не чалавек.
Праўда, хлопчыку, цікава?
Варт зьдзіўленьня дрывасек.
І прыкінь на розум, хлопча,
Што парубак там няма,
І травы ніхто ня топча:
Так, работа, надарма.—
І дзіўны гук, няпрыемны,
Ці ён тут, ці йдзе здалёк,
Нявыразны, патаемны,
Стукне тут, адыйдзе ў бок.
Потым, выбраўшы мясьціну,
Дзесь запыніцца, гудзе.
Але глуха, бы ў судзіну;
Ходзіць рэха па вадзе.
І ўжо доўга не змаўкае!
Гак-гак! Гак-гак! Гак-гак!
Нібы дрэва падсякае
І кладзе там нейкі знак.
Потым раптам шум панёсься,

Заскрыпела штось там „крра!“
Бы пад стукам тапара
Волат-дуб стары затросься
І павольна з шумам-гукам
Стаў хіліцца ён гальлём
І, за сук чапіўшы сукам,
Вобзем гухкае камлём.
— Паваліў, а дрэвы цэлы!..
Зараз зноў пачне там сеч,
Любіць, бачыш, гэта дзела,
Не шкадуе сваіх плеч.—
Праўда, зноў гудзе сякера,
Глуха, бы з-пад каранёў.
— Ну, пастой-жа ты, псявера.—
Брамку ў стрэльбе дзед узьвёў,
Прылажыўся ён і бахнуў,
Блiснуў іскрамі агонь;
Як пярун, стрэл гэты трахнуў.
Рэха, бы той лёгкі конь,
Па-над возерам пабегла
Нязьлічонай процьмай ног
І каня свайго распрэгла,
Дзесь прапаўшы ў чаратох;
Толькі гул пашоў з балота,
Бы ўзбудзіўся вадзянік.
На міг спынена работа,
Стук на момант там унік.
— Што, зьлякаўся, недаверку?—
Усьміхнуўся дзед у вус:
— Ці ня трапіла ў „манерку?“

Ці ня выскачыў дзе гуз?
Няхай стрэльба—не ламанка,
Але стрэліць—зробіць знак...
То ня стрэльба, а каханка,
Нават старасьць ёй ня брак.
— Дзедку, што ўсё гэта значыць?
Кажаш, там няма сьлядоў,
Хоць сякера там і скача,
Крышыць комлі гушчароў,
І чуваць, як дрэвы гучна
З шумам валяцца на дол..
Чалавеку—неспадручна:
Ты-ж пільнуеш неадлучна
І гаворыш, цэл і кол,
Непатоптана травінка,
А між тым работа йдзе,
І няма ёй тут упынку.
Во! ізноў тапор гудзе...
Так, няўцямна і таёмна...
Праўду ты казаў, дзядок...
Цёмна справа, дзедку, цёмна!
Нейкі зблутаны клубок.
— Эгэ-ж, хлопчыку, на сьвеце
Многа розных ёсьць загадак,
Да для іх ёсьць свой парадак,
Іх ключы—у іх прымеце.
Аб іх вецер нам гаворыць,
І шумяць аб іх лясы,
І глядзяць яны з расы,
Аб іх кажуць неба зоры,

Воды ў рэчках і азёрах,
Ліст на дзераве і цьвет,—
Многа, хлопча, тых прымет.
Нават зьвер у сваіх норах
Носіць іх адбітак-сьлед.
Так і тут, мой хлопча-браце...
Не, ня так гэта, ня так!
Гэта ёсьць прымета, знак,
Толькі трэба адгадаць іх.
Вось за тым-жа чалавеку
І той розум, хлопча, дан,
Каб ён мог зганяць туман,
Што гняце яго спрадвеку,
І каб змог ён, позна-рана,
Зьняць няведаньня пячаць,
А той напіс няўчытаны
Растлумачыць, адгадаць.
І ня дарма-ж на Палесьсі
Чуў ад сталых я галоў,
Што ў жыцьці мы, як у лесе—
Пад уладай нейкіх слоў.
І казалі яшчэ людзі,
Што нічога на зямлі
Патаемнага ня будзе,
Дзе-б загадкі не зьляглі,
Як-бы дзей сваіх ня блутаў,
Не хаваў сваіх канцоў:
Зьдзеку голас, боль пакуты
Не схаваць і ў мгле вякоў.
І зямля ў тым паклялася

Людзкім горам і сьлязьмі...
Так і прыказка вялася
Між разумнымі людзьмі.
Эгэ-ж, хлопчыку, так кажуць,
Людзі-практыкі ня лгуць:
Чыесь рукі сеці вяжуць
І на замак іх нясуць.
Не дарма-ж гудзе сякера:
Чуе парк тут свой канец.—
Для ўсяго свая ёсьць мера,
Свой у кожнага ганец.—

ЧАСЬЦЬ ПЯТАЯ

I

На сьвет прабілася вадзіца,
Што век стаяла пад гарою,
Пад цяжкай цёмнаю карою.
Яна зазьзяла, бы зарніца
У цьме вячэрняю парою,
Калі над стомленай зямлёю
Навісьне ночка-чараўніца.
Яе зьяўленьне ў тэй краіне
Для ўсіх было вялікім сьвятам,
Для ўсіх жаданаю была там
Рачулкі плынь бліскуча-сіня:
Палём, лясом і тэй даліне,
Дзе дуб-асілак зьвесіў шаты,
Дзе бусел меў дом на галіне.
Лагодна, дружна і шчасьліва
Жыцьцё зайграла каля рэчкі.
У ёй паліла сонца сьвечкі,
І к ёй імкнулася маўкліва
І кальва жыцейка і грэчкі,
Аер, чарот, лаза, парэчкі...
На хвалях ветрык плыў жартліва.
І нават з неба зоркі ўночы
У ёй купалі свае косы
І мілы усьмех свой дзявочы;

А гэты месяц безгалосы,
Ідучы небам на ачосы,
Зірнуцца ў рэчцы быў ахвочы.
Такія мела рэчка лёсы.
Адзін мароз ня знае жалю,
Ня любіць радасьці і волі
Прышоў, зірнуў, сказаў: „даволі".
І б'е на рэчцы свае палі
Ды піша розныя крамзолі,
Бо сам тут хоча стаць на чоле,
І кайданы куе на хвалі.
І стала мёртва ў тэй мясьціне,
Хоць шчодра клаў мароз там чары.
Асілак-дуб ня сьцерпеў кары,
І кажа ён сухой галіне:
„Спадзі наніз, як пярун з хмары,
Разьбі ты скрэп халодна-сіні:
Няхай ізноў гуляюць плыні,
Няхай жывуць ізноў абшары".
Падняўся вецер: „Гэй, да зброі,
Каб даць жыцьцю тут вызваленьне.
Мы зьнішчым холаду насеньне
І лёд паганы ўвесь раскроім,
Паб'ём халоднае скляпеньне
І рэчку збавім з амяртвеньня
І новы лад мы тут устроім".
Шуміць, кіпіць, бурліць змаганьне
За шчасьце, волю і свабоду,
І лес зваліў на лёд калоду,
Разьбіў яго тут скрэпы-тканьне.

Мароз ізноў марозіць воду.
„Я ў лёд схаваю ўсю прыроду—
Мая тут воля, панаваньне!“
Глядзела сонца ў засмучаньні
На калатню варожных станаў—
Ня вырваць злу ад зла кайданаў.
І шле яно наніз праменьні,
Заве да згоды-замірэньня,
Каб сьцішыць ласкаю буянаў.
І гэта ласка з дабратою
Спыняе тую трасяніну
І зноў выводзіць на пуціну
Дабра і згоды цеплатою.
І жывіць рэчка зноў краіну,
Вакол згуртоўвае расьліну
І зьзяе шчасьцем і красою.

———

Ажывіўся замак хмуры,
Бляск, сьвятло, гараць агні,
Зіхацяць там вокны, муры,
Зьзяюць вежы ў вышыні.
Парк жыве, гарыць і дыша.
Як каралі на шнурох,
Скрозь дарожак зьзяе-пыша
І калышацца ў агнёх
Срэбра лісьцяў на галінках
Старасьвецкіх ліп. дубоў.
То—маёўка-вечарынка,
То банкет—гульня паноў.
І спакойна, ціха, роўна

Блеск ліюць свой ліхтары
І сплятаюць так чароўна
Сьвятло-цені на кары
Комляў тоўстых, нярухомых,
На галінках, на сукох,
Бы застыў тут весьнік громаў,
Блеск маланак на камлёх.
А ўгары над гэтым бляскам
Зьвісла ноч яшчэ цямней,
А з глыбінаў неба казкай,
Поўнай чараў, ціхай ласкі,
Пазіраў яшчэ ясьней
Гожы месячык няпоўны,
Чуць пачаты баханок,
І яму ноч з хмарак-воўны
Белы выткала вянок.
— Уміраць ім тут ня трэба:
Ім тут рай і ім тут неба,—
Думаў моўчкі дзед Даніла,
Збоку стаўшы ад паноў:—
Што ім той сьвет? ім тут міла,
А памруць, па іх-жа зноў
Будзе пышнае маленьне,
З пыхам гроб іх панясуць;
З раю сьветлага збавеньня,
Як і тут, нас адапхнуць.—
А паны сабе балююць,
П'юць заморскае віно—
Для іх робіцца яно,—
І ім лёкаі слугуюць,

Як тут водзіцца даўно.
Між адвечных жаралістых
І растрэсканых камлёў
Тоўстых клёнаў і дубоў,
Кругам стаўшых, бы маністы,
Стол даўжэразны, аж гнецца
Ад закусак дарагіх,
Там віно шуміць і льлецца,
Мова хмельная вядзецца,
Сьмех паненак маладых,
Разубраных, як у маі
Кветкі тыя на лугох,
Як вясной бярозкі ў гаі,
Як валошкі на палёх.
І якіх убораў толькі
На паненках ня было.
Анталяжыкі ў дзьве рολькі...
А іх белае чало
Авівалі кудры гожа—
Лён завітых валасоў.
А іх тонкіх галасоў
І музыка зграць ня зможа.
Завушніцы і пярсьцёнкі
Так і зьзяюць і гараць.
Як у восак, стан іх тонкі,
Вочы зорамі глядзяць.
Шчочкі тыя, ну—сунічкі...
Эх, дзяўчаткі-чараўнічкі,
Лепш на вас не пазіраць!
А прамовіць-засьпявае—

Пан шалее малады:
Чорт яго і бацьку знае,
Што з ім робіцца тады!
То прыскочыць, то прыгнецца,
То рукою павядзе,
Плечы ўскіне, засьмяецца,
Як матыль над лямпай ўецца,
Як над краскай чмель гудзе.
— Гэй, панове, ўгурэн шклянкі!
Піем здрове свэй коханкі.—
Песьню пан якісь заводзіць,
Драбязіць, бы той казёл,
І вачамі ўсіх абводзіць,
Чаркай стукае аб стол.
— Віват, ксёнжа наш вяльможны!—
І ўстаюць ураз паны;
Момант—чаркі ўсе парожны,
Князя гушкаюць яны.
Тут музыкі—лозьнік гібкі—
Падымаюць, хто клярнэт,
Хто басэтлю, а хто скрыпкі,
Каб аздобіць той банкет.
Як утнулі-ж, як уцялі,
З дысканта, а хто з баса,
Аж, здаецца, задрыжалі
Лісьці, дзерава краса.
Кіраўнік на часьці рвецца,
Пан Галыга—адзін рух,
То да скрыпак ён памкнецца,
То заверціцца вакруг.

Ходзяць рукі, як пружыны,
Адбівае тахт нага,
Лоб зьбіраецца ў маршчыны,
І сам гнецца, як дуга.
— А дзе хлоп, што ладна грае?
Гэй, музыку завалаць!—
Падгуляўшы князь гукае:—
Ўраз хлапака мне падаць!—
Сьціхлі госьці і музыкі.
З іх застылай грамады
Праціскаецца на клікі
Наш музыка малады.
Вышаў ён і пакланіўся,
Кінуў погляд на паноў.
Эх, і дзе-ж ён апыніўся!
Пых такі яму й ня сьніўся,
Колькі блеску і агнёў!
— Ну, зайграй-жа нам, каханы.—
Князь крутнуў свой чорны вус
І на белы той абрус
Ставіць локаць падзімана.
Граў Сымон ужо ня мала,
А чаго-ж яго рука
Так парыўна задрыжала
Пад узьлётамі смыка?
О, каб мог агнём пякучым
Ён ім душы апаліць,
Болем вострым, негаючым
Думкі іх усе авіць!
Каб адчулі крыж няволі,

Занапаласьць прасьцяка,
Зыркі сьвіст вятроў у полі
І лёс гэты бедака!
Ён зайграў, і струны горка
Адклікаліся-гулі,
Аддавала іх гаворка
Гневам, крыўдаю зямлі...
Скончыў граць ён—паны ў ладкі
Запляскалі, як адзін.
Ма быць панскія парадкі
Вымагаюць такі чын.
Вус у князя зварухнуўся.
— А скажы, каханы мой:
Што ты выказаць мануўся:
Думку, песьню ці настрой?
— Я скажу, вяльможны княжа.—
І пачаў Сымонка так:

„Хто пра гора тое скажа?
Дзень памрэ, і ночка зьляжа,
Чорны ўзьдзеўшы андарак.
А дуб будзе смуткаваці,
Бо няма яго дзіцяці,
Бо такая доля іх.
Уміраў дуб, верх быў голы,
Тоўсты комель яго—кволы,
Шум лістоў яго заціх,
І была на ім галінка,
Маладзенькая дзяцінка,
На галінцы—жалудок.

— Я, сыночку, уміраю,
Я ў табе надзеі маю:
Падтрымай наш род, сынок!
Ты—мая адна надзея.—
Сына песьціць дуб і грэе,
Сок апошні аддае.
На сухіх галінках дуба
Вольнай пташцы сесьці люба,
Пташка песьні там пяе.
Раз паны там палявалі
І пад дубам балявалі,
Справы робячы свае.
Ох, ліха-ж ты, сіла ўража!
Хтось з іх жолуд той заўважыў.
— Ну, ці знойдзецца стралец,
Хто галінку зьніжа куляй?—
Для іх забаўкі і гулі,
А дуб чуе свой канец.
Вось адзін з іх абабраўся,
Стрэліў—дуб той захістаўся,
Чуць заслаўшыся дымком.
Куля роўна паляцела
І зрабіла злое дзела—
Зьбіла гольку з жалудком!
І галінка ў рэчку ўпала,
І вада яе пагнала
Разам з дубавым сынком.
Плача голька, жолуд ные,
Бераг рэчкі жальба крые;
А тым плачам чужаніцы

Забаўляліся, дурніцы,
Спрытнасьць хвалячы сваю.
Эх, заплача паляўнічы:
Стрэліў ён не па тэй дзічы—
Жолуд вырасьце ў гаю...

Бура ўсходзіцца, завея,
Згіне гэта пыха,
Бо хто зло, няпраўду сее,
Пажынае ліха".

„Ой, вяліка воля княжа:
Тое сьвята, што князь скажа.
Князь магутны, асьвячоны,
Скарбы ў князя нязьлічоны;
Аднаго-ж і князь ня можа,
Хоць казаць пра то нягожа:
Князь ня мае волі-ўлады
Вольнай думцы даць парады.
Думка ходзіць, дзе захоча:
Ад зямлі да зор і сонца
Няма думкам забаронцы.
Думка праўду кажа ў вочы
І вялікім і малому—
Гора будзе твайму дому!

Сьвежы, іншы вецер вее,
Хоць ён вее ціха.
А хто зло-няпраўду сее,
Той зжынае ліха".

II

Волі, волі і прастору!
Прэч граніцы!
Жыве ў сэрцы плынь крыніцы,
Дух жывы — агонь дзяньніцы.
Гэй, у гору!
Волі, волі і прастору!
Не зайздрошчу вашай долі,
Багацеі!
Вы—крыўдзіцелі-зладзеі,
Вы разьбілі мне надзеі...
Дык даволі!
Не зайздрошчу вашай долі...
Як здабылі рай свой панскі?
Чым купілі?
Сэрца ваша поўна гнілі,
Бруд у кожнай вашай жыле,
Дух паганскі...
Як здабылі рай свой панскі?
Згіне ваша тут багацьце,
Панаваньне.
І вам будзе час зьмярканьня,
Ён нясе вам біч выгнаньня
І праклацьце!
Згіне ваша тут багацьце!
Зачынілі вы нам дзьверы,
Сьвет закрылі,

Каб ня даць разьняць нам крыльлі,
Каб ня ўніклі ў вашы былі.
Але мысьль—ня ў вашай сіле.
Эх, вы, зьверы!
Мера вам—па вашай меры!

Беглі дні, міналі леты.
Так прашло тут тры гады...
Эх, музыка, малады!
Не дасяг ты свае мэты.
Жыў Сымонка тут надзеяй,
І так марыў ён аб тым,
Што панове-дабрадзеі
Ласку будуць мець над ім
І навучаць чытаць кнігі,
Ноты тыя разьбіраць,
Сам-бы ноты стаў складаць,--
Граў-бы ён ня горш Галыгі.
Ён аб гэтым думаў многа,
З дзедам радзіўся ня раз,
Ды, вядома, у старога
Быў старэцкі і адказ:
— Кінь ты, хлопча, абяцадлы!
Лепей плюнь на іх, эгэ-ж!
Кнігі розум сушаць, падлы:
У сухоты ты ўпадзеш.
Знаў я кніжніка такога,
Што ўсё ведаць-знаць хацеў,
Начытаўся гэтак многа,
Што ў скурат ён ссох, нябога.
І што-ж думаў?—звар'яцеў!..

Дый вучыць цябе хто стане?..
Дзе ты бачыў! ты—мужык,
Трэба выламаць язык,
Тваю-ж мову апаганяць,
Хай зямля іх тут апране!—
Дзед старога ўжо закалу,
Зразумець ня можа дзед
Прагавітага запалу
Пасягнуць навукі сьвет.
І надумаўся хлапчына
Да Галыгі завітаць,
Хоць ён жорсткі, як дубіна,
І станоўка ўжо прыстаць,
Каб вучыў яго чытаць,
Хоць у тыдзень, ну, хвіліну.
Вось, набраўшыся адвагі,
Ён ідзе туды цішком,
А Галыга да сярмягі
Зварачаецца з сьмяшком:
— Ну, што скажа, пан музыка,
Саматужны мой Шопэн?
— Просьба, пане, і вяліка...
— Што, пакрыўдзіў стары „тэн?"
— Не: прышоў прасіць васпана
Паказаць навуку мне:
Без навукі жыць пагана;
Яе сьню, панок, у сьне—
Так хачу я знаць навуку,
За яе-б аддаў жыцьцё...
Хоць-бы першае знацьцё.—

І цалуе пана ў руку.
— Пакажы мне, панок, ноты,
Растлумач мне, як і што;
А за панскія турботы
Хай жыве пан гадоў сто.
— Сто гадоў!.. ня кепска плата.
Што-ж, расьпіску дай да бога;
Сто гадоў—яму нічога:
У яго гадоў багата...
Справа добрая—навука.
Славу, хлеб яна дае...
Але, хлопча, дзе парука,
Што ня згінеш праз яе?
Ты рузумен без навукі:
Помніш, князю што казаў?
Ты-б язык свой прытрымаў—
За такія, браце, штукі
У мех садзяць, каб ты знаў!
Вось затым сама прырода
Вас пускае сьлепаком,
Каб з вас менша была шкода.
Раз мужык—будзь мужыком,
Маеш хлеб—і жуй цішком,
Будзь даволен сваёй доляй.—
Што-ж, з ім гутарыць тут болей?
Сорам хлопцу—так аплёван
У жаданьнях, у імкненьнях!
Як-жа так, каб у праменьнях
Ды зьнявагі бруд быў схован?
Не: праменьні чысты самі,

Струны чысты, дух што будзяць,
Але людзі і іх брудзяць.
Топчуць іх у гразь нагамі.
Горка стала тут Сымону:
Нё-ж ён будзе век сьляпым
І ня будзе век разгону
Гэтым марам дарагім?
„А дзе праўда, браце мілы?
Справядлівасьць тая дзе?
Хто ў пагардзе да магілы
Лёс мужычы наш вядзе?
І чыя рука ліхая,
Чый-жа гэта жорсткі суд
Мне каменьнем высьцілае
Жыцьця гэты цесны кут?
І чаго я тут прыдбаю?—
Разважаў цяпер Сымон—
Права людзкасьці ня маю:
У твар сунулі ражон!
Дык чаго-ж я марна трачу
Між чужынцаў дні свае,
Сьветлай волечкі ня бачу?
Песьні вольныя мае!
Эх, пара нам у дарогу!
Зачакаўся ты, мой кій.
Сэрца б'е сваю трывогу.
Вецер, голасна завый!
Бо хачу я ў сьпевах буры
Аднавіцца і аджыць
І даждҗом грымотнай хмуры

Замку фуз і бруд абмыць.
Волі, волі і прастору!
Прэч граніцы!
Ёсьць жывыя там крыніцы,
Зьзяюць зоры,
Бліскавіцы.
Гэй, у гору!"

Поле шырокае, роднае поле
І збожайка шаты,
Прастор многадумны,
Разумны!
Хай-жа спаткае нас шчырая воля,
Асьветліць і хаты
І гумны.
Я—выгнаны сын ваш, так: я—бадзяга,
Бяз ласкі, бяз долі;
Я—колас бяз нівы
Маўклівы.
Хай-жа адна нас атуліць сярмяга—
Той вецер у полі
Шумлівы.
Эх, лес цёмнакудры, мілы мой лесе,
Удумныя дрэвы,
Зялёныя шаты,
Мой брат ты!
Там ліськейка дуба высака ўверсе
Выконвае сьпевы
Заўзята.
Там весела-вольна, ціш там лунае...

Краіна другая,
І фальшы няма там.
Як з братам,
Гутарыць краска з табою лясная
І ты, дарагая,
Была там.
Сонейка ты маё, радасьць мая ты!
Дзе ты цяпер? дзе ты?
Ты дух мой будзіла,
Жывіла...
Не: ня міну, ня міну твае хаты,
Хоць можа мяне ты
Забыла.
А тут... павуцьцё пана-магната,
Панурыя сьцены
І валы-акопы,
Затопы.
Многа ахвяр тут, эх, як багата!
Ламалі рамены
Тут хлопы.
Ткаў прагавіты павук сваё сеці,
І вязьлі ў іх мухі
І мошкі малыя,
Сьляпыя.
Але ёсьць праўда, ёсьць яна ў сьвеце,
Ёсьць страшныя рухі
Жывыя!

З кожным днём мацней штось гнала
Хлопца дальш ад гэтых сьцен,

І душа яго жадала
Новых зьяў і новых зьмен.
— Эгэ-ж, хлопча: іншы рады
Панству ў замку слугаваць
І цярпець, знасіць іх зрады,
Толькі-б панскі стол лізаць.—
Адзін быў тут дзед Даніла,
З кім Сымонка сябраваў.
Адзінота іх радніла,
Голас волі іх злучаў.
Дзед любіў балот разлогі,
Глуш лясоў, дзе ён узрос,
Дзе хадзілі яго ногі
Летнім часам і ў мароз.
— Хоць бы раз яшчэ, здаецца,
На Палесьсе мне зірнуць:
Так душа туды і рвецца—
Пушчы роднай сьпеў пачуць.
Недалёк мой час зьмярканьня,
Там-жа ўвесь мой род ляжыць,
І адно маё жаданьне—
Там навекі сапачыць.—
Жыцьцё ў замку йшло бяз зьмены.
Раз заведзены там лад
Не парушваўся, бы й сьцены,—
Цьвёрды чыйся быў загад.
Ды на сьвеце ўсіх здарэньняў
Не прадбачыць і мудрэц,
А прыходзіць разбурэньне;
Дзе пачатак, дзе канец,

Дзе іх схованы прычыны—
Ня ўсім сьцяміць і згадаць,
Але грозныя навіны
Сталі замак засмучаць.
Князю ліха налучылась:
Князь забіт бы неўзнарок,
Чыясь куля памылілась
І прабіла яму бок.
Страх у замку заснаваўся,
Змоўк там шум, вясёлы жарт,
І над вежамі падняўся
Чорны ўвесь, як ноч, штандарт.
— Вось што, хлопча, гук сякеры,
Што мы чулі, азначаў:
Для няшчасьця ў замак дзьверы
Хтось уночы прасякаў...
Ну, цяпер разруха пойдзе,
Эгэ-ж, так: адна бяда
Спадарожных сабе пойдзе,
І ў кампаньні цэлай войдзе
З ёю бед тут чарада.
Мы-ж цяпер з табою—мошкі.
Няпрыметныя для воч:
Можам сьмела ў пуць-дарожку
З замку выбрацца мы ўпроч.—
Ноч у замку. Варам дыша,
Парнасьць вее ад зямлі,
І паблісківае-пыша
Хмара цёмная ўдалі;
Віхар вогненны гуляе

І рве мрок узьлётам крыл,
І гарыць і палыхае
За лясамі небасхіл.
А ў касьцеле звоны звоняць,
Гукі жудасныя роняць,—
Позна правіцца імша:
Нагла зьніклая душа
Грэх зьнявагі, уцісьненьня,
Што ад роду ўжо і ў род
Гнуў людзкія пакаленьні,
Крыўдзіў зьнішчаны народ,
Замаліць цяпер жадае—
Ноч гатова агарнуць,
Невядомы лёс чакае
Жджэ яе нязнаны пуць.
І яшчэ страшней у замку,
Бы з адвечных тут мuроў
Паспадалі часаў клямкі,
Каб папомсьціцца за кроў...
— Час нам, час у пуцявішча,
Жджэ на возеры чаўнок...
Неспакойна неба блішча—
Навальніца йдзе, сынок.

Рэжа човен водаў лона,
Сьлед-палёт тае стралы,
Сьлізгаціць чаўнок шалёна,
Гоняць два яго вяслы.
Далей замак з кожным разам,
Блісь маланка—ён, бы зьмей,
Страшным выплыве выразам

Ды ў мрок спусьціцца чарней,
Нібы грозіць і сярдуе
На сваіх няверных слуг...
Човен дном пясок шаруе.
Цішыня і мрок вакруг.
Дзед з Сымонам пад вярбою
Селі буру пераждаць.
Жах маланка! а за ёю
Біць пяруи пачаў, страляць.
— Дзед, глядзі: унь вежа зьбіта!
Бач, агні як абвілі!
— Эгэ-ж, хлопча: не забыта
Тая праўда на зямлі.

III

Не, ня ведаў ніхто, скуль паўстала яна,
Гэта думка нябёс і зямлі.

Эх, убралі-ж яе сьветлы май і вясна—
З злотаблескаў хмурынку спрялі!

Пазірала яна, зачароўвала ўсіх
Шоўкарунымі пасмамі кос;

Радасьць, моцны прываб адбіваліся ў іх,
І шчасьлівым здаваўся іх лёс.

ляжала вакол без канца-берагоў
Гэта даль, задуменьня пячаць.

Хмарка хоча паплыць па бязьмежжы сьвятоў,
Каб жыцьця свайго радасьць пазнаць,

Бо для шчасьця свайго і для ўцехі зямлі
Была выткана сонцам яна,

І да думкі такой усе згодна прышлі:
Неба высь і зямлі нізіна.

Але вецер падзьмуў, падняліся віхры
Там, дзе вечны здаваўся спакой,

Здрыганулася высь, узыгралі віры
Гэтай багны надземнай пустой.

І халодны віхор, бурагон-сухавей
Гэту хмарку-красуню чапіў,

Лятуценьне яе, радасьць сьветлых надзей,
Паламаў, пакрышыў і пабіў.

— Ой, як ночанька ясьнютка!
У ноч гэту грэх і спаць.
Як прыгожа, як сьвятлютка
Шыбы ў месячку блішчаць!
Хоць прысяду на пасьцелі,
Пасяджу каля акна...
Сьпяць усе, як-бы памлелі,
Толькі я ня сплю адна—
Ганна коўдру адхіляе,
Штось на плечы накідае
І садзіцца на пасьцель.
За акном агнямі зьзяе
І іскрыцца сьнегу бель.
Стынуць вербы, бы зьмярцьвеўшы,
Тчэ мароз ім свой узор,
Бы кахае іх, адзеўшы
Чараўны на іх убор.
У іх косах месяц зьзяе,
Зоры сінія гараць...
І княгіня, хоць якая
Так ня зможа шчагаляць...
Эх, мароз, эх, дзед жартлівы!
Ты—аматар і штукар
Расьпісаць на шыбах дзівы,
Гожства поўныя і чар.

Халады, уюга сьвішча,
Хаты ў сьнезе аж да стрэх,
У тых комінах—ігрышча:
Плач надрывісты і сьмех.
Лес, да ніткі абадраны,
Як за подаці мужык,
Замест лісьця ў бель убраны,
Іней тчэ яму башлык.
І палёў зьмярцьвелі гоні,
Сьнег, бы посьцілка, ляжыць,
Пуста, гола,—і вароне
Трудна корму дзе спажыць.
А мароз і не шманае,
Як-бы ён тут і ня лыс,
І на вокны накідае
Свой малюнак-рукапіс.
І маляр ніякі ў сьвеце
Паспрачацца з ім ня можа:
Хто напіша так прыгожа
Аб тым ясным, сьветлым леце?
Тут свабодны ўзьлёт малюнкаў,
Тут шырокі сьветазор;
Тут і пальмы ўсіх гатункаў
І каралі ясных зор,
І дарожка тканкі тонкай,
Ручаінкі беражок,
Тут бяжыць у дзьве старонкі
Зорна-роўны ланцужок;
Тут цукровыя чароты,
Лісьце буйнае дубоў,

Сьпелых нівак пазалота,
Сноп нажатых каласоў;
Тут пляцёнкі-завітушкі,
Стрэлы гонкія, шчыт, лук,
Тут і пер‘е райскай птушкі,
І ўсялякіх многа штук.
А як сонца блеск агністы
Гляне з усходу ў вакно,—
Загуляе жар іскрысты,
Шугне полымем яно.
Зьзяе шыбка, аж ірдзіцца,
Грае чырвань-пераліў
І стварае столькі дзіў,
Што ня можаш надзівіцца.
У ноч месяц той чароўна
Ткань марозу серабрыць,
Мілай казкі гожа-роўна
Тчэ-пляце за ніцьцю ніць.
Ганна ў думках пазірае
У халоднае акно.
Ноч далёка расьцілае
Сьнягоў белых палатно.
Ціха, мёртва і тужліва
Толькі лускае мароз,
Толькі зрэдка баязьліва,
Бы па твары колькі сьлёз,
Іней скінецца з галіны
Зачараванай вярбы.
„Дзе ён, мілы, мой адзіны?
Дзе бяздомнік мой любы?

Дзе ён ходзіць, лёс шукае
Паднявольнік-галубок?
Кут-прытулачак ці мае?
Ёсьць ці не яму хлябок?
Хоць прыходзіла-б вясенька
Ды павеяла цяплом:
Пад жывым ея крылом
Жыці болей весяленька;
Хоць-бы лецейка любое
Надыходзіла хутчэй:
Доля-жыцьце хоць ліхое
Летам чуецца лягчэй...
Эх, мароз, мароз траскучы!
Шклечкі краскамі ты ўбраў,
Толькі-ж холад твой пякучы
Краскі ў полі ўсе пабраў.
Тчэш красёнцы ты прыўдала;
Лёд—аснова і вуток,
Сьнег—і цэўкі і сукала,
Іней-зоры—твой чаўнок.
Для чаго-ж у зімні холад
Ты красёнцы лета тчэш
І пад свой халодны молат
Сэрца жар мой ты кладзеш?
Месяц, ты блінок ясьненькі!
Ходзіш ты ў далёкі край!
Дзе-ж музыка маладзенькі?
Хоць ты вестачку падай!“
— Ганна, што табе ня сьпіцца?
Час за поўнач, а яна

Села там і не лажыцца,
Як прышыта да акна!—
Маці Ганну аклікае,
Прымушае дочку спаць
І чагось сама ўздыхае,
А чаго? Аднэй ёй знаць.
З таго часу, як музыка
Тут убогі пабываў,
Зьмена з Ганнаю вяліка,
Бы яе прычараваў.
Ганна стала больш маўкліва;
Зойдзе ў сад, сядзіць адна,
Штось там думае яна;
Проста матку брала дзіва—
Гэта зьмена так відна.
Паскупела і на словы,
Ні яе тут распытаць,
Ні пачуць яе тут мовы,—
Ну, дзяўчыны не пазнаць!
А надыйдзе ёй мінута,
Зараз песьню завяла,
І душа ёй разамкнута,
Бы дзень майскі, весяла.
Ды дзіўная ўсё-ж дзяўчына:
Песьні складвае сама,
А да песень—малайчына,—
Ну, ёй роўных тут няма.
Ці ўрадзілася такою,
Ці яе тут ураклі
І часінаю ліхою

Насланое навялі?
Ці пара яе такая,
Час дзявочае вясны?
Матка думае-гадае,
І нішто не памагае—
Ні знахар, ні шаптуны.
Час прашоў—паспакайнела,
А спаткала яго—зноў
Штось у сэрцы зарунела:
Не астыла тая кроў.
Так за днямі йшлі дзянёчкі,
Распускаўся сад, лясы,
Зацьвіталі і вяночкі
Тэй дзявочае красы.
Ганна—красачка дзяўчынка:
Рост у меру, тонкі стан,—
Пазайздросьціць ёй былінка,
Што аздобіла курган.
Вочы Ганьніны—дзьве зоркі,
Броўкі—выгібы крыла,
Грудкі—дзьве блізьніцы-горкі,
Як сад, Ганна расьцьвіла.
Ды часамі задуменьне
Ценем зьляжа ёй на твар.
Сэрца ведае тамленьне,
Сэрца знае слодыч мар.
Надыходзіць тройчы лета;
Жджэ яго, ды жджэ дарма:
Няўжо-ж тая песьня сьпета,
І ёй водгульля няма?

„І чаму ён—вось пытаньне,—
Ганна думала ня раз,—
І ў апошні той наш час,
У той мілы час спатканьня,
Не схацеў зайсьці да нас?"
Нейкі жаль бярэ дзяўчыну,
Сэрца смуціцца яе—
Тры вясны з пары тае!
Не: напэўна ёсьць прычына.
Абяцаўся-ж ён так шчыра,
Як той родны, як той брат...
Паляцела пташка ў вырай,
Пташка вернецца назад.
Жывяць зноў яе надзеі,
Думкі сьветлыя ўстаюць,
Зноў у сэрцы сонцавеі
Ёй красёнцы шчасьця ткуць.
І так любы думкі тыя,
Што гутораць ёй аб ім!..
Чары-мары веснавыя,
Іскры сэрца залатыя!
Вы зьнікаеце, як дым.
Ды каму агнём ружовым
Не сьвяцілі вы ў жыцьці?
Хто ня верыў вашым словам
У шчасьлівым забыцьці?
Жне Ганнуся ў полі жыта,
Сонца цешыцца з яе;
Конік гожа-самавіта
Песьню ёй сваю пяе.

Ганна-ж песьню засьпявае,—
Яе слухае лясок,
Тую песьню пераймае
І той звонкі галасок.
А як пройдзе дождж шумлівы,
Сецць працягне па зямлі,
Загрыміць раўчук бурлівы,
Building
Стануць лужынкі ў ральлі.
Ідзе жнейка праз гаёчак,
Спыніць лужынка яе.
„Ты пацешся з сваіх вочак,
Глянь на брованькі свае“.
І прыпыніцца дзяўчынка,
Каб адбіцца ў люстры тым,
Дзе глядзіцца і ялінка
Верхам пышным і густым.
Дно тэй люстры чорна-чорна,
Як растопленая смоль;
Там блакіт нябёс надгорны,
Бы ў глыб кінутая столь.
Ганна схіліцца над лужай,
Косы зьвесяцца з пляча;
Там садовай сьвежай ружай
Адбіваецца дзяўча.
Усьмех шчасьця, здаваленьня,—
Ганна цешыцца сабой.
„Ты прыгожа на зьдзіўленьне“,
Люстра тое кажа ёй,
І па нейкай тут прычыне,
Нібы ўсплыўшы з глыбіні,

Сон успомніўся дзяўчыне,
Сон забыты, сон дзіўны.
І ёй нават страшна стала —
То напэўна сон ліхі:
Яна ў цёмны вір упала,
Голас чула там глухі.
„Я зраблю цябе русалкай,
Для цябе сьвет прападзе!
Белай кветкаю-купалкай
Будзеш гушкацца ў вадзе“.
Расступіўся вір шырока,
Мільгатнула яго дно,
І згусьціўся мрок глыбокі,
Сьвету, сонца ня відно.
Захапіла дух Ганусі,
„Я тут кінута на зьдзек...
Ой, ратуйце! захлынуся!
Ой, прапала-ж я навек.“
Ноч дзяўчыну агарнула,
Завярцеў яе той вір,
Цяжкім сном яна заснула,
А пасьцель—халодны жвір.
Аж пачула—грае скрыпка,
Скулься музыка плыве.
„Ганна, Ганна! я тут, рыбка!“
Гэта—ён яе заве:
„Ты ня бойся: я з табою“.
І падаў ён ёй руку;
Ён змагаецца з вадою.

„Сьмела, сьмела йдаі за мною“.
Вось яны ўжо на гаку.
Зьнікла тая небясьпека,
Сьвет адчынены ёй зноў;
Цёмны вір шуміць далека,
Вір ня выйдзе з берагоў.
А ён зорыць ёй у вочы,
І так добра стала Ганьне —
Быў салодак час спатканьня...
То напэўна сон прарочы.
Думалася ўсяк дзяўчаці.
Знала яснасьць і смугу.
Заўважала яе маці
Гэты смутак і тугу.
—Ох, дачушка! ты дзіўная;
Ну, ці-ж можна рабіць так?
Выкінь з дум яго, дурная:
Ён—вандроўнік, ён—жабрак,
Сам бяз хлеба, сам бяз хаты,
Мо' разбэсьціўся адзін...
Ты пільнуйся лепш Кандрата:
Гаспадарскі гэта сын.
— Ці-ж я, мама, вам абрыдла,
Ці шкадуеш ты мне хлеба?
Мне сватоў гэтых ня трэба—
Многа ёсьць такога быдла.
— Ой, глядзі, зьмяняеш быка,
Да зьмяняеш на індыка.
Хіба зловіш ветра ў полі?
Вецер ветрам быў і будзе!

Ды што скажуць табе людзі?..
І мне рупіць твая доля!—
 З-паміж хлопцаў-кавалераў
Быў адзін такі тут жох,
Што сябе занадта мерыў
І ў хлапцоўскасьць сваю верыў,
І меў рызыкі на трох.
Стаў за Ганнай валачыцца
Хвалька гэты, Дамянік—
На каханкі ён прывык,
Абы толькі падражніцца.
Толькі-ж тут не пашанціла,
Як ён лістам ёй ні слаў,
Як рука вус ні круціла,
Як вачыма ні ўскідаў.
Ён з сябрамі закладаўся
Сэрца Ганны паланіць.
У два тыдні—пахваляўся—
Ганна будзе дух раніць,
Будзе з ім шукаць спатканьня
І паступіцца усім,
І ўсе выпаўніць жаданьні—
Хоць у пекла пойдзе з ім.
 Зачалося ўсё з пустога,
Але скончылася так,
Што наш дока, зух і гога,
Сам уклюкаўся, бядак.
Жабраком хадзіў за ёю,
Ёю жыў і сьніў яе;
Ён ня ведае спакою,

Мысьль аб ёй жыць не дае.
„Эх, дурніца-ж я, дурніца!
Вось дастукаўся чаго!“
А Ганнуся-чараўніца
Пасьміхалася з яго.
—Ці-ж ты хочаш маёй мукі?
Ці ня бачыш, як тужу?
Я на ўсё пайду: і рукі
На сябе я налажу!
І сябе са мной загубіш—
Да таго ты давядзеш,
Але той, каго галубіш,
Не, ня прыдзе—ня прыжджэш!..

IV

У іскрах зьмярканьня
Ружовага зьзяньня
Дзянёк на спакой адплывае,
Дзянёк замірае,
Дзянёк спачывае
З усьмехам ясным каханьня.
І вочы Вэнэры
Праз цёмныя дзьверы
Зірнулі лагодна, прыветна,
І ноч незаметна,
Бы ўдоўка ўсясьветна,
У вэлюм адзелася шэры.
Выпоўзваюць мрокі
На тыя сутокі,
Дзе неба зьлілося з зямлёю;
Ідуць грамадою,
Трасуць барадою,
Бы страшаць дзянёк яснавокі.
А месяц двурогі
З далёкай дарогі
Спусьціў на зямлю свае ніці,
Блішчыць на ракіце,
І ціха па жыце
Туман прапаўзае бязногі.
Зямля занямела.
У лесе нясьмела

Ачнецца лісток на галіне.
І зьнічка ў глыбіне
Мільгне і загіне—
Пагасьне сьлядок яе белы.
І мрок і блісканьне,
Спакой і дрыжаньне
Зьліліся ў суладныя тоны.
У цемры зьніканьня
Ёсьць іскры сьвітаньня—
Разумнае волі законы.

Чырвань захаду цямнела.
Над зямлёю мрок нясьмела
Калыхнуў сваім крылом.
Вол у полі скончыў дзела,
Шоў дамоў з гаспадаром.
У спакойных небясох
Зоры чуць-чуць мігацелі.
Бы застылі, занямелі
Ў мяккіх водблесках-агнёх
Тканкі хмарачак ружовых.
Лёгкіх, тонкіх, бы шаўкі,
І з вадзіцаю ў размовах
Спачывалі беражкі.
Косы чорныя маўкліва
Распусьціла ноч па сьвеце,
На лістку, на кожным квеце
Волас зьвіс яе жычліва.
І было спакойна-ціха;
Толькі дзесь сава-начніца,
Бы якая чараўніца,

Выклікала людзям ліха.
 Між кустоў лазы кудлатай
Бегла сьцежачка, вілася.
А па сьцежцы тэй плялася
Постаць нейча ў цьме зацятай.
Бы туляга, бы той злодзей,
Ідзе-сунецца фігура,
Азіраецца панура,
Каб ёй хто не перашкодзіў.
Збоку сьцежкі чорным пасам
Бегла рэчачка лажком.
Хто-ж ідзе тут позным часам,
Выкрадаецца цішком,
Як начніца, ці начнік?
Гэта—зух наш, Дамянік.
Ён ідзе да варажэі,
Каб параду сэрцу даць,
Бо разьбіты ўсе надзеі
Сэрцам Ганны заўладаць.
Ён ідзе, а мрок гушчае,
Ноч становіцца чарней;
Песьню ў лозах зачынае
Над рачулкай салавей;
А ў трушчобе за рачулкай
Сьвішча жудасна пугач,
І нясецца рэха гулка,
Бы дзяціны сьмех і плач.
Сьцежка ўлева забірае
Ды шыбуецца ўгару.
Каля цёмнага яру

Хатка туліцца старая.
У вакенцы ўроўнядзь з долам
Цьмяна сьвеціць начнічок,
Бы купальскі сьветлячок,
Блескам смутным, невясёлым.
У тэй хатцы заняпалай,
Трошкі водаль ад сяла,
Бабка-знахарка жыла
І жыла тым, што гадала.
Ідзе хлопец па-над ярам,
У яго адна дума:
Хай навучыць бабка чарам —
Іншых спосабаў няма.
Хлопец сохне ўвачавідкі
Ён няволен над сабой...
У ваконца варажбіткі
Хлопец стукае рукой.
— Хто там?—Гэта я, бабуля.
— Хто такі ты?—Дамянік!
Я да вас, бабка Аршуля,—
Кажа ён—і дух унік.
Скрыгнуў засаў. Клямка двойчы
Тут закашляла ў дзьвярах.
— Ну, заходзь, заходзь, малойча.—
І тым засавам—ра-рах!
За Аршуляю нясьмела
Ідзе ў хату Дамянік;
Цьмяна лямпачка курэла,
То скакаў агонь, то нік.
Густа пах стаяў ад зёлак

І дурманіў галаву;
Разлажыла на пяколак
Бабка розную траву,
І пучочкі ўсякіх кветак
Тут разьвешаны былі:
Бабцы подаць даў палетак,
Луг і лес яе зямлі.
Хатка чысьценька прыбрана;
Сама бабка акуратна,
А як знахарка—выдатна:
Так даўно аб ёй казана.
— Ну малойча, у чым справа?
З сэрцам, мусіць, нелады?
З ім дзяўчынка не ласкава?
Ну што, праўда, малады?

— Так, бабуся мая: пакахаў я дзяўчыну,
Пакахаў, як нікога ніколі!
Праз яе я папаў у няволю,
Праз яе мне няма, бабка, долі.
І хацеў-бы я кінуць яе, ды ня кіну...
Праз яе, праз яе, чарадзейку, я гіну!
Дай-жа, дай-жа ты радачку мне і збавеньне:
Я ня ведаю сну і спакою!
Каб яна так хадзіла за мною,
Як хадзіў і хаджу я за ёю.
Дай папомсьціцца мне за яе зьневажаньне!
Вырві з сэрца суздром насланое насеньне!

— Ну, напэўна-ж ёсьць прычына,
Калі кпіць з цябе яна?

Ой, хлапчына-малайчына,
Справа штосьці тут цямна!
Вось пабачым!—бабка ўстала,
Ўады конаўку ўзяла,
Пашаптала, паплявала,—
Страх на хлопца навяла.
— Я бяду
Навяду,
Я бяду
Адвяду
На лясы,
Верасы,
На бары,
Амшары,
На горы,
На моры,
На пусташ-аблогі,
На безьлюдзь-дарогі,
У пушчы,
У гушчы,
У чыстае поле,
У гіблыя ролі,
У нетры глухія,
У багны нямыя,
Ад сэрца, ад дому—
Ліхое ліхому.—
Марматала заклінаньне
Бабка ўпаўгалосьсе,
— Будзе, хлопча, табе зданьне.—
Дамянік затросься.

— На, на воду паўглядайся...
Вочы ты цяпер заплюшч...
Што ні здасца—не лякайся...
Стань, сьляпы, як дзень відушч!—
Строга кажа варажбітка.
Зноў затросься Дамянік,
З плеч на землю спала сьвітка,
І прыліп яму язык.
— Тфу, ты, ліха! што са мною?
Што за чортава чмута!?
Хтось рукою касьцяною
Пастрашаў мяне з кута!
Бачыў—з лесу хтось дыбае,
І сьвятлела ў тым баку,
А яна, яго любая,
Чараўніца гэта злая,
Падае яму руку.
— Між табою і дзяўчынай
Хтось мілейшы ёй стаіць,
І цябе па тэй прычыне
Ёй ніяк не палюбіць.
Сьмерць іх толькі і разлучыць—
Так зьлюбіліся яны...
Не паможа, не навучыць
Знахар самы увіхны.
— Чмуціш ты і лжэш, старая:
Гвалтам я яе вазьму!
І пабачым, хто прайграе—
Трасца будзе ў бок яму!—

. . . .

Раз пад вечар між жытамі
Ганна з поля йшла адна;
З каласкамі, як з братамі,
Забаўлялася яна.
Жоўтацьвецень красаваньня
Аздабляла каласкі;
Ім казалі аб каханьні
Нітак срэбраных жмуткі.
Варажыла тут дзяўчынка
На калосьсях аржаных,
Сашмаргнуўшы з іх шчацінку,
А пытала так у іх:
„Калі ён мяне кахае,—
Зацьвіце мой каласок“.
У касу яго хавае.
Пазірае—
І—о, радасьць: зацьвітае
Новы срэбраны пучок!
Так ідзе адна, гадае,
Аж зірнула—дух унік:
На пярэсьцігі ёй з гаю
Шусь пануры Дамянік!
Сэрца ёй так і апала.
Азірнулася—ціш, глуш,
І Ганися задрыжала:
Што замысьліў гэты вуж?
Недарма-ж ён сярод поля
Выкрадаўся цемаком;
Погляд дзікі так і коле,

Так і рэжа, як нажом.
Ганна сэрцам тут пачула
Гразь душы яго і бруд.
Дзеўча ў жыта шмыганула,
Агібаючы той кут.
Азірнулася—умлела:
Валіць сьледам ён, як дым,
Толькі жыта шарахцела
І ламалася пад ім.
Глуха поле адбівала
Грук і тупат пары ног.
Ганна плацьце падабрала,
Напраскі бяжыць у лог,
І, як сарна, за каторай
Улягаюць ганчакі
Неадступнай злою сворай,
Бяжыць Ганна то разорай,
То мяжой праз раўчакі.
Азірнецца—ўсё нырае
Тая ў жыце галава,
Цяжка дыша, зрок бліскае;
Іх адлежнасьць раздьзяляе
Ня больш—вератняў на два.
— Стой, гадзюка-чараўніца!
Стой, насеньне ведзьмяка!
Будзеш помніць ты, начніца,
Як зьняважваць дзяцюка!—
То ён злосны тон мяняе:
— Стой, Ганунька, стой дурная!
Ганна! Ганна! я жартую;

Ну, спыніся, не ўцякай!
Хоць разочак пацалую...
Ганна, рыбка, пачакай!—
  Чуе Ганна—таюць сілы,
Блізка-ж дзікая пагонь.
Разрывае кроў ёй жылы,
Смажыць ёй нутро агонь.
Спала хустка, і разьвіты
Дзьве шаўковыя касы,
Бы русалка ў моры жыта,
Поўна спуджанай красы.
Бегла, бедная і ўпала
У глыбокі калдабан,
Ўстаць хацела, ды ня ўстала,
Вочы ёй заслаў туман.
Дамянік пранёсься міма.
Бег—шуршэлі каласы,
Стаў—іх змоўклі галасы,
І дарма шукаў вачыма
Постаць любачкі-красы,
Ён рвануўся злосна-крута
У другі бок—на лясы...
Не, ня знаць табе красы,
Бо яе схавала рута
І ржаныя каласы...

  А Ганусю ночкай цёмнай
Знашлі ў полі няпрытомнай.
. . . .

V

Разьвітаўся хлопец з дзедам,
Зноў ён—лесу, поля сын
І старым знаёмым сьледам
Ідзе, вольны і адзін.
У яго пуцец гатовы—
Ён у сэрцы моцна лёг,
І Сымонка помніць словы—
На яе ступіць парог.
Але справа тут ня ў словах:
Словы можа сьцерці час,
А ў другіх зусім умовах
Вузел быў прычын якраз—
Абудзілася ў ім песьня,
Гымн, жыцьцёвы чараўнік,—
Той няясны клік прадвесьня,
Той юнацкі сэрца клік.
Прагла сэрца маладое
Сэрца водгульле пачуць,
І даўно ў ім гарыць тое,
Чаго нельга абмінуць.
Тым агнём душа сагрэта,
Сьвет аздоблен тым агнём;
З ім бяз лета сьвеціць лета,
З ім і ноч здаецца днём.
Ён чаруе сваім словам,
Сьпевам вечна маладым;

Але ў полымі ружовым
Ёсьць і горкі, едкі дым.
І каму сноў не складалі,
Чары-мары-лятуны?
Эх, насілі вашы хвалі
Нашы гонкія чаўны!..
  Лес...той самы, сінякрылы;
Ён лісьцём, бы п'е віно;
Пазалота нівак мілых,
Хмарак лёгкае руно...
Пад зялёнаю накідкай
Голькі песьцяцца ў цяпле;
Жупіць ветрычак з ракіткай,
Гуд у дубавым дупле.
А сам дуб у нейкай думе
Разгарнуў сваё лісьцё.
Тут у кажнай зьяве-шуме
Сваё чуецца жыцьцё.
А ў падножжы лясных шатаў,
Дзе каліна расьцьвіла,
Легла пышна і багата
Тканка цені і сьвятла.
  Ён спыніўся—лес знаёмы,
Лес наводзіць многа дум...
Эх, зялёныя харомы!
Сэрца ведае ваш шум...
На курганчык той, дзе калісь
Разьвіталіся яны,
Дзе іх сьцежкі раскалолісь
Тры таму назад вясны,

Зноў цяпер Сымонка ўсходзіць
Месца тое павітаць;
Стаў і поглядам абводзіць
Даль палёў, нябёсаў гладзь.
Унь дарога між прысады
Двух радоў старых бяроз,
Ён шчасьліў тут быў і рады,
Ён душою тут узрос...
Страх, развага і сумненьне
Сталі хлопца пашыбаць:
Што ён знойдзе? што сустрэне?
Што ён мае ёй сказаць?
Мо' даўно ён там забыты
І для Ганны стаў чужы,
Бы той зельлем апавіты
Цяжкі камень на мяжы?
Ды сярод тых думак горкіх,
Праганяючы ўвесь страх,
Вочкі Ганны, як дзьве зоркі,
Хлопца клікалі на шлях
І так гожа пазіралі,
Так сьмяяліся яму,
Што бясьсьледна разганялі
Гэтых думак чорных цьму.
Што-ж тут думаць? Сьмела, браце!
Не—назад няма дарог!
Гайда, покі сілак хваціць,
На прасторыну-разлог.
  Гоніць хлопец прэч трывогу,
Як паганы які сон,

І з кургана на дарогу
Зварачае зноў Сымон.
Сталым крокам між бярозак
З сябрам-кіем ён ідзе,
А з ім лісьце ў гушчы розаг
Мову згодную вядзе;
Іх там ветрычак гайдае,
Песьціць іх, бы тых дзяток;
Збоку ветру ў тахт сьпявае
Гутарлівы ручаёк.
Песьні—зьявы падарожжа!
Колькі мар і чар у вас!
Што мілей размовы збожжа
На палёх у летні час?
Што прыемней даляў гэтых,
Апавітых у туман,
І лясоў, смугой адзетых,
Горак сініх караван?
Што цікавей хмар страшэнных,
Громаў гучных, іх сыноў,
І маланак, слуг нязьменных
Грозных, страшных пяруноў?
Што таемней зор бліскучых
Зор дрыготных, бы жывых,
Што ў асобку або ў кучах
Сьвецяць з багнаў векавых?
Вось дарожка ў бок ад шляху
Павіваецца між ніў.
Хлопец стаў, цясьней пад паху
Скрыпку-друга прытуліў

Ї гарнітар апраўляе,
Шапку гне крыху на бок,
Пыл дарожны абівае,
Гразь даўнейшую, пясок,
Бо ўжо блізка, і з узгорку
Їх гаспода ўся відаць,
Нават нейчая гаворка
Ці ня з іх двара чуваць?
Унь і хата, сад вішнёвы.
Як разросься той садок!
Хлопцу ўспомніўся часок
Їх спатканьня, іх размовы,
Смьех і звонкі галасок.
Ї час нейкі, бы прыкуты,
Ён стаіць, глядзіць туды...
Прашлі цэлыя гады,
Жывы-ж гэтыя мінуты!
Ну, што-ж? досыць разважаньня!
Їдзе ўзьмежкам напрасьцяк.
Лёгкі трэпет хваляваньня
Адчувае ўсё-ж юнак.
Ї вось бачыць ён: з-за хаты
Їдзе жнейка ў яго бок;
У руцэ—глячок пузаты,
На плячы--крывы сярпок.
Прыглядаецца—хто-ж гэта?
Маці Ганьніна, яна!
Пастарэла, страх, кабета.
А чаму-ж ідзе адна?
Гаспадынька, бы ня тая,—

Так зьмянілася яна.
„Добрым днём“ яе вітае
І пытае:
„Ці пазналі-ж вы блазна?“
Прыпынілася жанчына,
Углядаецца ў хлапца,
А журботныя маршчыны
Леглі ўпоперак ліца.
— Не, галубок: не пазнала я—
Памяць мая заняпалая...
Да ці можа быць!? Сымонка!
Спала мне з вачэй пялёнка,
А пазнала-ж па вачох!
Ах, саколік, маё сонка,
Зноў у нашых ты краёх!..
А як вырас!.. Ох, мой любы!
А ў нас тут бяда-напасьце
Ды такое ўжо няшчасьце,
Што й ня будзе горшай згубы...
Ой, якое-ж гэта гора:
Наша Ганна навек хвора!
Зьбіла краску, бы марозам,—
Памяшаўся яе розум.—
Хлопцу раптам цёмна стала,
Пабялеў, яе палатно;
Сэрца ў ім як-бы апала,
Сьвету тога ня чутно,
І асеў, бы птах бяскрыльны,
На мурожную траву,
І рукамі моцна-шчыльна

Ён сьціскае галаву.
Ён ня плача, не галосіць,
Ён сядзіць, як-бы ў агні,
А кабета гляк падносіць,
Нахілілася і просіць:
—На, вадзіцы палыкні!
— А дзе-ж Ганна?—Яна ў хаце.
Супакойся-ж хоць ты сам...
Няма долечкі дзяўчаці—
Марна згублена краса!
Лепш хай сьмерць яе атуліць,
Як вар'ятам быць, дурным.—
І заплакала матуля
Плачам ціхім, нутраным.
— Пакажэце мне яе вы:
Яна мусіць ачуняць!
Трэба мрок той адагнаць,
Зьнішчыць цёмныя навевы
І з душы заслону зьняць!—
Ен гаворыць, бы ў натхненьні,
Вочы іскрацца агнём,
А кабета ў засмучэньні
На яго глядзіць маўчком.
„А мо' станецца тут дзіва,
Хоць малая то надзея",
Маці думкай сэрца грэе
Ды йдзе ў хату з ім рупліва.
Ідучы казала маці:
— Ноч, адна ноч загубіла!..
Яна-ж так цябе любіла,

Ды ня лёс майму дзіцяці.
Людзі злыя і бяз сэрца:
Загубілі век блазьнерцы.—
  Яны ў сенцах. Вось і хата,
Тая хата, той парог.
А тут хтось яго сьцярог,
Як-бы тая рука ката...
Мухі роем. Цемнавата.
Унь той кут, унь той палог.
А яна... да ці-ж то Ганя?
Нярухліва і глуха,
У яго бок і ня гляне;
Косы зьбіты, як страха.
Рукі зьвязаны ў нясчаснай,
І прывязана сама,
Каб ня білася дарма
У вар'яцтве буры страшнай.
Губы скусаны і сіні,
У вачох—імгла-туман;
Твар яе—зямля пустыні,
Сонцам спалены дырван.
А цяпер, у час зьнямогі,
Яна туліцца ў куце;
Нейкі страх і біч трывогі
Б'е дзяўчыну і гняце.
Пазірае кудысь дзіка,
Падаецца ўся назад,
Ды як крыкне немым крыкам:
„Жаба! Жаба!.. тыга, гад!"
І ўсім целам затраслася

І жахаецца: „Гах, гах!“
Жмецца, кідаецца ў страсе,
А ў ваччу—нязьмерны жах.
  Анямелы, страхам скуты,
Відам зражаны яе,
Ён глядзіць, і боль пакуты
І на ім свой сьлед кладзе.
І што сталася з дзяўчыны!
Што зрабіла з яе цьма?
Адна форма, стан руіны,
А Ганусі ўжо няма...
Ён бліжэй на крок ступае
І ў няясным парываньні
Зазірае ў вочы Ганьне,
А яна як-бы сьляпая.
Згас румянец, твар упалы,
На ім сьлед пякельнай мукі,
Боль няведанай дакукі,
Цяжар страшнае навалы.
А ён, сам бы ў памяшаньні,
На яе глядзіць бачліва.
Вочы ўскінула пужліва
З патаемным садрыганьнем.
У тым поглядзе на мгненьне
Блеск знаёмы мільгатнуў,
Мільгатнуў і ў мрок зацьменьня
Зноў бясьсьледна патануў.
І ён разам тут памкнуўся
У натхненьні, бы ў агні,
І дзяўчыны дакрануўся.

— Ганна! Ганначка! зірні!—
Ён глядзіць ёй пільна ў вочы,
Бы ўвесь жар, агонь цішы,
Перанесьці ў мыслі хоча
Яе зломанай душы.
Ён глядзіць, як-бы чаруе,
Ён шукае тую ніць,
Каб заслону цемраную
Ёй адсунуць, адсланіць.
Мутным поглядам дзяўчына
Пазірае на сьцяну;
Ёй вар'яцтва павуціна
Густа сьцеле пеляну.
Потым вочы мімаволі
Пераводзіць на яго
Ї глядзіць з адбіткам болю.
— Каго бачыш ты? каго?—
Яна разам задрыжала,
Нема крыкнула і ўпала
Ї застыла нярухліва.
— Ганна! Ганна! Няжывая!
Ой, дачушка, дарагая...—
Плача маці праразьліва.
— Ша, ня плачце—будзе жыва.—
Глядзіць маці на Сымона,
А ён сам нібы шалёны—
Зрок той бегае блукліва.

Ганна ўпала ў сон глыбокі.
Ноч прашла, прашоў і дзень.

Аджываюць яе шчокі,
З яе твару нікне цень.
Ён вартуе сон дзявочы,
Навявае ёй спакой,
Заглядае ў яе вочы
З нейкай любасьцю нямой.

„Сьпі, мая рыбка, сьпі, залатая!
Сонейка ўзыйдзе: у блеску сьвятла
Зьнікне-загіне імгла.
Промень бліскучы да нас завітае,
Мрок ён адгоніць узмахам крыла,
Зьнішчыць дыханьнем цяпла".

Сьпіць дзяўчына моцным сном.
Цемнакрыліць ноч другая,
Мрок цярушачы крылом.
Ноч—памочніца благая.
Ноч стаілася пры лесе,
А лес зьнізіўся, унік;
Месяц паліць свой лучнік,
Кужаль сьцелючы на стрэсе,
Зоркам белячы ручнік.
І маркотна, так маркотна!
Што нясе ёй гэты сон?
Мімавольна, мімалётна
Тую ноч успомніў ён.
І тут нейк само сабою
Напаткалася яму
Выйсьці ў сад, як тэй парою,

І парушыць ночку-цьму:
Можа Ганна скрыпку ўчуе,
Можа звонкая струна
Яе душу пацалуе,
Ускатурхае да дна
І разгоніць ноч зацьменьня,
Знойдзе ў сэрцы тую ніць,
Што пpamát памутненьне
Адагнаць ці праясьніць.
Ён ціхутка бярэ скрыпку,
Адчыняе ў сад акно,
На дзяўчыну, сваю рыбку,
Сэрцу родную даўно,
Пазірае ў засмучэньні
І ёй шэпча, бы ў натхненьні:

„Ты пачуеш голас мае песьні,
Мысьлі твае праясьняцца,
Згіне цемра, як гінуць туманы
У блеску сонца;
Зыйдзе ў душу тваю ўспакаеньне—
Выплыве сонца з зацьменьня“.

На яе твары збалелым
Нейкі проблеск мільгатнуў,
Усьмех ціхі і нясьмелы
Яе вусны ўскалыхнуў,
Бы зарніца цені ночы.
Ён шчасьліў, бязьмерна рад;
Ён цалуе яе ў вочы

І з надзеяй ідзе ў сад,
Выбірае там мясьціну.
Як тады, у тую ноч—
Адратуе ён дзяўчыну,
Мрок з душы адгоніць проч!
Кінуў погляд ён нясьмела
У бок цёмнага акна,
І натхненна зазьвінела
Звонналлыўная струна.
І гамоніць, як жывая,
У зялёным салашы,
Нібы срэбра разьлівае,
Рухі сэрца адбівае,
Звоніць водгульлем душы;
Галубком ляціць над борам,
Пчолкай зумкае ў гальлі
І імкнецца к ясным зорам
Палкай просьбаю зямлі.
І, здаецца, сама ночка
Гэтай просьбе спачувала:
Яна нават не гайдала
Ні галінкі, ні кусточка,
Ні былінкі, ні лісточка,
Ні на ніве каласочка.
І выразьней свае ніці
Месяц зьвешвае ў дно цьмы
І затрымлівае ў жыце
Сьмех няясны, сьмех нямы.
І раптоўна моўкнуць струны,
Задрыжаў увесь пясьняр:

У вакне скрозь змрочча руны
Вырысоўваецца твар!
Ён глядзіць у аняменьні,
Ён застыў, акамянеў,—
Дух надзеяй зарунеў,
Дух агорнут у сумненьне.

Ганна.

Ці то сон, ці то здань?..
Чула музыку я!..
Не, то—мара мая...
Ах, адстань ты, адстань,
Сэрца мне ня тумань!

Ноч... Адчынена аконца.
Сад... Ён цёмны, ён глухі,
А мне смутненька бясконца,
Сон гняце мяне ліхі...

Вір... Я ў віры! я—русалка.
А як пеніцца вада!
Як гуляе на ёй скалка!..
Ой, бяда будзе, бяда!..

Сымон.

Ганна, Ганначка! ня бойся:
Гэта я: ня зман, ня сон!..

Ганна.

Ты? А хто ты?

Сымон.

Я—Сымон,
Той музыка... Заспакойся!..

Ганна.

Дык то праўда?.. Што са мною?
Дай успомніць!.. Душыць жвір,
Адабраў мне памяць вір,
Зацягае глыбінёю!..

Сымон.

Вір? Ён зьнік, яго няма!
Паглядзі: сьвятлее ўсход,
Месяц кончыў свой абход,
Ноч праходзіць, нікне цьма—
Ты трывожышся дарма.
Ты, Ганулька, была хвора—
Проста трызьніла ты ў сьне.
Ты заснула пазаўчора,
А цяпер твой вір засьне!

Ганна.

Сон, ты кажаш? І цяпер сон?
І ты сон?.. А праўда дзе?..
А што гэта так гудзе?..
Страшна!.. Ох, як сьвет забэрсан!
Дай мне руку... Ну, во гэтак...
Гавары-ж мне, будзь са мной:
Чуць хачу я голас твой,
Бо твой голас—песьня кветак.

Сымон.

Ганна-рыбка! да ня бойся,
Заспакойся
І засьні.
Ты стамілася, галубка.

Ссохлі губкі,
Ты ў агні.

Сьпі, я сон твой павартую,
Я цябе пакалышу—
Спаткі трэба малышу.
Люлі-люленькі малую!
Казку Ганначцы скажу я,
Вочкі-зоркі патушу.

„Раз сышла з нябёс вясёлка
І ступіла на зямельку
Ды ўраніла там кудзельку,
Кудры ранічнага золку,
На зямлю пасьцельку.

Спрала зорачка кудзелю,
Зладзіў месячык красёнцы,
А дзянёк саткаў на сонцы
З нітак красачку-лілею,
Гожую бясконца.

Хараством лілейка зьзяе,
Як дзяньніцы абуджэньне;
Яе белае адзеньне
Навакола разьлівае
Злотаблеск-ірдзеньне.

Усьміхалася ёй неба,
Пазірала вокам ласкі;
Ёй складалі байкі-казкі
Лес і поле морам хлеба,
Ёй сьпявалі краскі.

І была яна шчасьліва,
Бо любілі ўсе лілею.
Пчолка зумкала над ею,
Штось казала ёй жычліва
Гутаркаю тэю.

Лесны жаваранак вольны,
Снуючыся ў яснай сіні,
Песьню пеў у жытнім кліне
І будзіў прастор наддольны
І пяскоў пустыні.

І бывала, калі ў небе
Чуць прыжмураць вочкі зоры,
Ен імкнуўся ўжо ў прасторы;
Пеў ён песьні роднай глебе
І яе разорам.

А лілейка ў блеску росным
Ад тых песень замірала
І лісточкі расчыняла
Ды ціхутка, безгалосна
Песьняра зазвала.

Ен зірнуў на травы-руні,
Што рунелі на тым полі,
І спускаецца на ролі,
Дзе расла яна, красуня,
У пяшчаным доле".

Чуеш казку ты?—пытае.
А яна пад той шумок
Сьпіць салодка... Дзень вітае,

Цьма расходзіцца густая,
Радасьць суліць ім дзянёк.
Сьпіць Гануся ціха-роўна,
Ружавеюць яе шчочкі;
Нікнуць з твару цені ночкі,
А ён цешыцца бясслоўна.
Вось з-за лесу ўстала сонца,
Рассыпае касьнікі,
Залатыя ручнікі,
І цалуе праз аконца
Зьбітых кудзер валаконцы,
Жылкі сінія рукі.
І ў адказ на тое зьзяньне
Сьмех ёй вусны асьвятліў:
То—яе душы сьвітаньне,
Сілы сьвежае прыліў.

Я разьвітаюся з Сымонам—
Тут круг замкнут адзін, а там
Сваім звычайным ходам-гонам
Пачнуцца новыя кругі—
Яшчэ далёкі берагі,
Аб іх раскажа повесьць вам
Ужо ня я, а хто другі.
Пашоў Сымон сваёй пуцінай,
Бо ён прыроджаны пясьняр.
Панёс ён людзям песень дар—
Агонь душы і сэрца жар,
Панёс пясьнярскай калінай.

Рука ў руку з ім і з ахвотай
Дзяўчына мілая ішла.
Пад сховам дзеўчага крыла
Гарнула далі пазалотай,
І не кранала іх журбота,
Не засмучала іх імгла.
І ўжо ў пуці, ідучы з ею,
Як надышоў той час-пара,
Дакончыў казку пра лілею
І пра пташыну-песьняра.

Зьмест.

КНІГІ ТАГО-Ж АЎТАРА:

1. ПЕСЬНІ ЖАЛЬБЫ. Зборнік вершаў. Выд. 1910 г. (Распрадана).

2. АПАВЯДАНЬНІ. Збор. раск. у прозе. Выд. 1908 г. (У продажы няма).

3. РОДНЫЯ ЗЬЯВЫ. Проза. Выд. 1912 г. (Распрадана).

4. БАТРАК. Апавяд. вершам.

5. ДРУГОЕ ЧЫТАНЬНЕ ДЛЯ ДЗЯЦЕЙ-БЕЛАРУСАЎ. Выд. 1908 г.

6. ПРАПАЎ ЧАЛАВЕК. Апав. вершам. Выд. 1912 г.

7. ТОЎСТАЕ ПАЛЕНА. Апав. у прозе. Выд. 1912 г.

8. ВОДГУЛЬЛЕ. Вершы. Выд. „Савец. Бел." 1922 г.

9. КАЗКІ ЖЫЦЬЦЯ. Выд. ў Коўне, 1921 г. (У продажы няма).

10. НОВАЯ ЗЯМЛЯ. Поэма. Выд. „Сав. Бел." 1923 г.

11. У ПАЛЕСКАЙ ГЛУШЫ. Выд. Б. Клецкіна, 1923 г. (распрадана).

12. ПЕРШЫЯ КРОКІ. Апавяд. для дзяцей. Выд. Дзярж. Выд. 1924 г.

13. КРОК ЗА КРОКАМ. Апавяд. Выд. Дзярж. Выд. 1924 г.

14. НА РУБЯЖЫ. Апавяд. Выд. Дзярж. Выд. 1924 г.

15. У ЦІХАЙ ВАДЗЕ. Выд. Дзярж. Выд. 1924 г.

нац
3.

